

paylaşım

KARTONSAN YAŞAM KÜLTÜRÜ DERGİSİ **2012/2**

Yemeğin Sihirbazı Musa Dağdeviren Çiya'yı Anlatıyor
Yazmasaydı Deli Olacaktı: Sait Faik Ve Burgaz Adası
Busbecq'in Türk Mektupları
Çöl Kraliçesi

Editörden

İkisi de diplomat, ikisi de Osmanlı topraklarında büyükelçi olarak bulunmuş. George Perkins Marsh ve Ogier Ghiselin de Busbecq'ten söz ediyoruz. İkisi de doğaya ilgi duyuyor. Busbecq "...Tabiat burasını dünyanın payitahtı olmak için yaratmışa benziyor" diyecek kadar etkilenmiş İstanbul'dan. Marsh ise çok daha akademik bir yaklaşım içinde. Öyle ki, yazdığı "Doğa ve İnsan" adlı kitabını referans alan Norveç, 1901'lerin başında, ilk doğa ve çevreye ilişkin kanunlarını çıkartmış.

Doğa sevgisi yaşama tutkusunu besleyen bir sevgi. Sait Faik bunu şöyle dile getiriyor: "Nereden gelirse gelsin, dağlardan, kuşlardan, denizden, insandan, hayvandan, ottan, böcekten, çiçekten. Gelsin de nereden gelirse gelsin!.. Bir hişt hişt sesi gelmedi mi fena.

Geldikten sonra yaşasın çiçekler, böcekler, insanoğulları... Hişt hişt Hişt. Hişt hişt. Hişt hişt"

Bir hişt olmazsa fena. İnsansız olmuyor ama insanın insana ettiğini de hiçbir varlık etmiyor.

Yollara düşen, yakınlarını ve ailesini yitiren, acılarla boğuşan, çileler çeken göç ettirilen insanların öyküleriyle dolu dünya tarihi. Geçen yüzyılın başında yaşanan Balkan göçleri de bunlardan biri. "Savaş bölgesinden daha önce kaçan Türk halkından, çoğu kadın ve çocuk olmak üzere, yüzlerce insanın donmuş cesetleri, yollar üzerinde, hendeklerde yığılmış kalmıştı. Savaşın bir cinayet olduğunu binlerce kez yine yazıyordu tarihler. Ama mağlupların anlayacak hali yoktur; galiplerin de kulakları tıkalıdır."

Savaşlar bitmedikçe, yoksulluk ve göçler de bitmez. Savaşların hiç bitmediği yerlerden biridir Ortadoğu. 23 yaşında Farsça öğrenip, Şark Ekspresiyle Paris'ten Konstantiniyye'ye, oradan gemiyle ve sonra karayoluyla İran'a doğru yola çıktı Gertrude Bell. Ortadoğu'nun kaderini değiştirmek isteyen bu kadın kendi kaderini de yazdı. "Birinci Dünya Savaşı sonrası Britanya İmparatorluğunun ve çölün güçlü kadını o, Irak'ın taşsız kraliçesi. Arabistanlı Lawrance'in akıldanesi.

Çölün sınırını çizen, orayı Churchill'e hazırlayan."

Kiminin ömrü savaşlarla geçer kiminin şiirlerle... "Bugün şiir sever ya da şiir tutkunu gençler arasında, hangi şairi beğendiklerine ilişkin bir soruşturma yapılsa, hiç kuşkusuz, Cemal Süreya ilk üçe girer! İnternet ortamında dolaşan şiirler, günlük parçaları, aforizmalar, özdeyişe dönüşmüş dizelerin, yaklaşık üçte biri onun imzasını taşıyor çünkü. Şiir kitaplarının üst üste yeni basımları yapılıyor. Bu da şunu gösteriyor: Cemal Süreya, kendinden sonra gelen kuşakları etkilemeyi sürdürüyor. Türk edebiyatında en sevilen beş şairden biri kesinlikle odur."

Kadıköy'ün en sevilen mutfaklarından biri Çiya. "Çiya demek, zengin Anadolu mutfağının bir bileşkesi demektir. Ağırlığını Antep ve Hatay mutfakları üzerine kurmuş olsa da, Türkiye'nin hemen her yöresinden tatlarla, lezzetlerle buluşma şansı edersiniz. Kadıköy Çarşısı içindeki üç birimden oluşan Çiya aşevleri, bugün adeta uluslararası damak düşünlerinin bir buluşma alanı gibidir."

Doğa, vatan, şiir, edebiyat aşkı yanında bir de takım aşkı vardır ki, akan sular durur. Bu öyle bir aşktır ki, Karıncaezmez Şevki'nin yaptığı gibi Galatasaray Lisesi önünden geçerken, önce durup binaya selam vermeyi, sonra yola devam etmeyi gerektirir. Takım tutmak kutsal sevgilerdendir neredeyse. Milyonlarca taraftarı olan futbol takımlarına duyulan sevgi hiçbir şeyle ölçülmez desek yeridir. Galatasaray da bu takımlardan başlıcası. "2. Beyazıt 1481 yılında artık tüm Avrupa'ya ismini duyuran, büyüyen Osmanlı İmparatorluğuna devlet adamlarının gerekli olduğunu düşünür ve devlet adamı yetiştirmek üzere bir mektep kurar. Bu mektep ismini de bulunduğu bölgeden alacaktır doğallıkla. Galata Sarayı. Galatasaray efsanesinin ilk başlangıç durağı."

Ne şiir ne yazı, onları en güzel renkler anlatır. Onlar futbol takımları; kimi sarı kırmızı, kimi sarı lacivert, kimi siyah beyaz... Çeşit çeşit renk, gönüllere sığmayan sevgiler, coşku-lar demek.

Çöl Kraliçesi

Yemeğin Sihirbazı Musa Dağdeviren Çiya'yı Anlatıyor

George Perkins Marsh: Dört Mevsim İçin Bir Amerikalı

Yazmasaydı Deli Olacaktı... Sait Faik ve Burgaz Ada

Ne Şiir; Ne Yazı ... Onu En Güzel Renkler Anlatır: O Galatasaray, O Sarı Kırmızı

Cemal Süreya: Alçaktan Uçan Güvercin

Busbecq'in Türk Mektupları

Ağlar Gibidir Vardar Ovasında Güneşin Batışları... Selanik'te Duyulur Kalbimin Kor Atışları

Dergi Adı: Paylaşım Kartonsan A.Ş. Yaşam Kültürü Dergisi

İmtiyaz Sahibi: Kartonsan Karton Sanayi ve Ticaret AŞ. Adına: Mehmet Talu Uray

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü&Yayın Yönetmeni: Atiye Poyrazoğlu

Yönetim Yeri ve Adresi: Kartonsan Karton Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Prof. Bülent Tarcan Sk. Pak İş Merkezi No:5
K:3

Gayrettepe-İstanbul
Tel: (0212) 273 20 00
Faks: (0212) 273 21 70
www.kartonsan.com.tr

Baskı: Elma Basım

Halkalı Cd. No. 164 B4 Blok
Sefaköy-Büyükçekmece
Tel: 212 697 70 70- 697 30 30
e-mail: elmabasim@elmabasim.com

Yayın Türü: Yaygın Süreli

Yayın Kurulu: Mehmet Talu Uray, Atiye Poyrazoğlu, Berat Alanyalı, Şule Gönülsüz

Paylaşım Dergisi Kartonsan Karton Sanayi ve Tic. A.Ş. tarafından ücretsiz yayımlanır. Yazı, resim, ilüstrasyon ve konuların her hakkı saklıdır.İzinsiz kullanılmaz.

Baskı Tarihi: Temmuz 2012

ÇÖL KRALIÇESİ

Yazı: Ayşe Kilimci

Gertrude Bell, olağanüstü bir kadın, sürdüğüyse, zor, riskli ancak olağanüstü bir hayat. Birinci Dünya Savaşı sonrası Britanya İmparatorluğunun ve çölün güçlü kadını o, Irak'ın taşsız kraliçesi. Arabistanlı Lawrance'ın akıldanesi. Çölün sınırını çizen, orayı Churchill'e hazırlayan. Zeki olduğu kadar da alımlı, hırslı. Aile kurumunu önemseyen, anne olmayı umutsuzca isteyen, aşta hep hüsrana düşen...

Modern Irak'ı yaratma yolunda mucize gerçekleştirirken, Arap hayranlığıyla ülkesine sorun ve masraf çıkartan, Oxford'a alınan ilk kız öğrenci olarak, modern tarih bölümünü parlak bir dereceyle bitiren, yedi kitapla, sayısız siyasi makalenin yazarı. Siyasi subay rütbesi almış, doğu sekreteri olmuş, şeref nişanlı ve altın madalyalı ilk kadın. Bağdat Müzesi'nin onursal müdürü... Müslüman Ortadoğu'da dört dönen İngiliz... Arapların bağrına bastığı, kendini onlardan biri gibi gören bilgili arkeolog, usta siyasi gezgin, giyim zevki, sofraya düzeni, giysileri ve sofraya estetiği, araba, at ve deveye binme becerisi tartışılmaz, çölün ustası, ülkesi adına çalışan casus. Hem kalabalık hem çok yalnız, çölü fethetmekle kalmayıp, herkesi etkilemeyi başarmış. Belki yalnızlığını unutmak için çöl insanlarına karışmayı yeğledi. Britanya'nın gücünü ve dünyanın merkezi olduğunu kanıtlamaktan vazgeçmezken, kendini gizleyebilen, yeteneklerinden ve aklından yorgun düşen sultan.

Okyanuslara dayanmış, yüzölçümü ve nüfus yönünden bütün imparatorlukları geçmiş, kraliçe Victoria'nın yönetim ustalığıyla tüm kıtalara mührünü vurmuş, donanmasıyla denizleri, kömürüyle fabrikaları denetleyen, bankerleri iş dünyasının patronu, tüccarları dünya ticaretinin iplerini elinden tutan bir imparatorluk, karşımızdaki...

Bizim de katıldığımız, altı milyon kişinin izlediği dünyanın ilk fuarı muhteşem serginin açıldığı 1851'deyiz. Telgraf denen şey icad olmuş, fuarda dikkatlere sunulmuştur. İnsanlığın vardığı yeri göz önüne seren bu sergi, sanayi devriminin öncüsü ve dünyanın atölyesi olan Britanya'yı gündeme taşımıştır. Gertrude'un büyükbabası tanınmış sanayici I.Lowthian Bell kişiliği, mühendislik eğitimi ve girişimciliğiyle ülkenin ilk alüminyum üreticisidir, 1844'te kurduğu şirket büyük ve önemli bir demir işleme kuruluşu olur. Bu saygın bilim kişisi kraliyet derneği üyesi ve pek çok bilimsel ödülün sahibi, toplumuyla yakından ilgili kişi, dünyanın en büyük demircisidir. Görkemli servetine ek olarak, çocukları ve örnek ailesiyle mutlu bir adamdır. Parlak zekâsı, meraklı, sorgucu kişiliği, yaşama sevinci torunu Gertrude'a geçecektir. Çocukların tehlikeli işlerde çalıştırılmasını yasaklayan yasanın çıkmasında büyük payı olan dedesi gibi, sağlam bir altyapıyla eğitimin, kendini topluma adanmanın önemine inanan bir serüvencidir o da... Evde eğitilmesi gerekiyordu Gertrude'un, spor, müzik, edebiyattan anlayan, toplumsal hayata katılan, iyi bir eş ve anne olması beklenen... Ama onun farkını fark eden azdı. Kızlar için hayal olan üniversiteye gideceğini, kapsamlı ve siyaseten anlamlı gezilere çıkacağını, çölü fethederek, imparatorluğunun görkemini doğuya taşıyacağını hayal bile edemezdi kimse. Mısır,

Suriye, Irak'ta tarihe geçeceğini bilemedikleri gibi...

Dönemin İngiltere'sinde iyi aile kızları sokağa yalnız çıkamaz. Kız olduğu için hayattan yasaklanmaya başkaldırır. Dört duvar arası dünyadan kurtulmak, erkeklerin dünyasında kendi olarak yer almak ilk hedefidir. Oxford'a ilk kabul edilen kızlardandır. Kızların yöneticisi kadın, Adem'in hizmetkârıdır deyip, kızların güzel yazı, el işi bilmesi yeter, kızlar, derslere girmekte özgür, düşünmekte değil, dese de... Dönemin düşünürleri bile düşünmenin kadın için tehlikeli olduğunu savunur... On sekizinde kendini erkeklerle her konuda eşit gören kız sakıncalıdır...

Genelde dünyadaki yerini, özelde ise kişiliğini bulma derdindedir, üvey annesine okuyacağı kitapları danışırken, giysiler için de fikir ister. Olgunlukla çocuksuluk arasında gidip gelirken, tarih sınavında birinci olması The Times'ta yayınlanır.

Dünya, Büyük Britanya'da bile, kadına hazır değildir.

Oxford'da erkeklerin bilim dünyasına nasıl bileğinin hakkıyla girdiyse, Romanya'da da siyasetin, diplomasinin sırrına erdi. İyi bir eş adayı olarak görülen G.Bell Bükreş'te toplumsal hayat ve dünyayla ilişki kurmayı öğrendi. Evlenme teklifi almak yönünden verimsiz, ancak bilgilenmek açısından eşsiz bir deneyim olur, Romanya.

Osmanlı Seyahati ve O günün Osmanlısı...

13. yüzyıldaki küçük beyliği koskoca bir imparatorluk yapmış, bölgede ve dünyada yüzlerce yıl denge sağlamış olan, doğuda Rusya, batıda Britanya'yla Fransa'yı dizginlemiş, Arap Körfeziyle Mezopotamya şeyhliklerinde Britanya'ya, Suriye'de Fransa'ya koruyucuyken zayıf düşen Osmanlı İmparatorluğu, Mısır ve Yunanistan'ı kaybedip ekonomide tökezlerken, batıya bağımlı hale gelmişti. Ruslar sıcak denizlere açılan liman arayışıyla İstanbul'a yürüyünce, onları ancak Britanya ve Fransa'nın yardımıyla durdurabildi ve bu savaş ona pek pahalıya mal oldu. Yazgısı Balkanlara bağlı bir Doğu sorunu olup çıktı...

Britanya'yı kaygılandıran Rusya'nın ikinci bir Konstantiniye kuşatmasına kalkışabileceğiydi. Bu İngiltere'nin göz yummayacağı bir tehditti, Hindistan'a uzanan yolda Türk koruması şarttı. Bu yüzden İngiltere Türkleri destekleme kararı aldı... Gertrude bu konuyu o sıralar çok yönlü ele almıyordu, onu ilgilendiren iki kıtayı birleştiren bu renkli şehirdi.

Bizans'ın tarihi başkenti, halifeliğin merkezi ve Osmanlı gücünün simgesi bu görkemli kent ve Bükreş'te aşına olduğu Türk yemeklerinin tadı da öyle... Egzotik bir şölen sofrasıydı İstanbul ve tüm görkemiyle önünde uzanıyordu, "hadi beni tanı" dercesine. Haliç'i gezdi, Çamlıca'ya tırmandı, eşeğe bindi, İstanbul'un çarşılarını gezdi, giysilere bayıldı, kafesli evleri, lokantaları, nargile içmeyi, kahveyi sevdi...

Gerek Londra gerek İstanbul'da çevresindeki seçkin gençlerin ve sosyeteye sunulduğu evlilik pazarındaki beylerin onu alıcı gözüyle süzdüğünden daha keskin bir dikkatle asıl Gertrude onları süzüp, anlamaya çalışıyordu. Anlıyordu ki bu erkeklerin pek azı onun kadar zeki ve ona denkti.

23 yaşında Farsça öğrenip, Şark Ekspresiyle Paris'ten Konstantiniyye'ye, oradan gemiyle ve sonra karayoluyla İran'a doğru yola çıktı. Doğudan büyülenmeye ve oralardakileri büyülemeye gidiyordu Gertrude, belki de kaderine... İlk talibi karşısına orada çıktı, diplomat Cadogan.

Gertrude kendisini başarılı bir elçinin akıllı karısı, hayatını kocasına adanmış ve egzotik yerlerde bir masal içinde yaşayan, başkanlar, krallarla tanışan biri olarak hayal etmeye koyulmuştu bile, ancak babası Sir Hugh'tan izin çıkmadı...

Tutkuları, toplumsal kurallara yenik düştü. Onunla mutlu olmasına ne babasının izni vardı ne de kaderin... Genç adam öldü ve Gertrude kendini yeniden yaratmak için hayallerinin, aklının, Doğunun, şiirin peşinde savruldu. Edebiyata sığındı. Aşkta erkeğin umursamaz olduğunu gördü, böyle bir aldırmaazlığın kadını yaralayıp sakat bıraktığını düşündü. İki yıl canını yakan acısını Farsça ile iyileştirdi, Hafız'ı çevirdi. Bu çeviri günümüzde bile en iyi Hafız divanı çevirisi olarak gösterilir. Dünya yeni bir yüzyılın eşliğindeyken o dağlara tırmanıyordu.

1899'da Kudüs'te görüyoruz onu, yeni hayatını ve yeni yüzyılı

İlk talibi karşısına orada çıktı, diplomat Cadogan.

Gertrude başarılı bir elçinin akıllı, kendini kocasına adanmış karısı ve egzotik yerlerde bir masal içinde yaşayan, başkanlar, krallarla tanışan biri olarak hayal etmeye koyulmuştu bile, ancak babası Sir Hugh'tan izin çıkmadı...

Tutkuları, toplumsal kurallara yenik düştü. Onunla mutlu olmasına ne babasının izni vardı ne de kaderin...

Genç adam öldü ve Gertrude kendini yeniden yaratmak için hayallerinin, aklının, doğunun, şiirin peşinde savruldu.

bu şehirde karşıladı Gertrude... Kudüs Hristiyanların Allah'a uzanan yolu, İsa'nın çarmıha gerilip göğe yükseldiği son yemeğin yendiği Via Dolorosa ile Haç tepesinin olduğu kent. İsa'nın doğduğu yerdeki komşusu Müslümanların Tanrı'ya açılan kapısı, üçüncü kutsal İslam şehri. Peygamberin Burak sırtında miraca çıktığı yer, Yahudilerin anayurdu simgesi. İbrani kavimlerini birleştiren Kral Davud'un kurduğu, on emrin yazıldığı taş tabletleri koruyan yer. Çok kişinin dünya merkezi saydığı, içinde bulunduğu Osmanlı İmparatorluğunun en değerli mülküydü...

Arap dünyasına adım atmaya ve Arapçayı öğrenmeye Kudüs'e gitmek için İzmir'den Beyrut'a giden gösterişsiz bir gemiye bindi. Kudüs hacıları vardı, Bell 31'indeydi ve hayatına bir anlam yüklemenin peşindeydi.

Neden Bell, neden Çöl...

Çöl tıpkı tırmandığı dağlar, bitirdiği Oxford gibi bir dayanıklılık sınavıydı, kadın için. Kendini, yeteneklerini, sabrını, gücünü, zekâsını, uyum ve dil yeteneğini sınıyordu. Arapça kadar, çölün yaşam biçimi de hoşuna gidiyordu... Diplomatik oyunları, Arapça bilgisini sıkça sergilerken, ona hayranlıkla "efendi" diye seslenen yöre halkıyla yakın ilişki kurduğu için öğreniyordu. Ailesine yolladığı mektuplarda kefiyesi, ince mantosu ve ortadan dikişli eteğiyle Bedeviler gibi deveye binmekten, haritası bile çizilmemiş yerlere ayak basan ilk Avrupalı kadın olmaktan duyduğu keyfi anlatıyordu.

Onun gelişinden dört asır önce Türkleri yenmiş olan Dürzilerden ve bölgeye geçmek isteyen herkesten kuşkulanan Türkler yolculuğunu engellemeye çalışsa da Bell çölü ve insanları fethediyor, fotoğraflıyor, haritasını çiziyor, halkla yakın ilişki kuruyor, iyice ustalaştığı Arapçasıyla insani ve siyasi ilişkilerde engel tanımıyordu.

Yalnızlığın üstesinden geldiğini sandığı için miydi çöl, yeni topraklara ayak basan ilk kadın olma gururu için mi, oraları kayda geçirmek, haritasını çizip fotoğrafını çekmek ayrıcalığı için mi? Bunları korkusuzca yapar, halkla, üstelik onların dilini ustaca kullanarak yakınlaşırken ilgi odağı, beğeniyle seyredilen ve sözleri dikkatle dinlenen kişi olmak keyfi için mi? Ülkesinin sıkıcı, donuk yaşamından kurtulup bu egzotik, gizemli yerde kraliçe olmak

mutluluğu için mi? Roma, Bizans kalıntılarını incelemek, kayda geçirmek için mi yoksa? İngilizleri Doğu hakkında bilgilendirmek için mi? Yiyecek ve edebiyatlarına olan tutkusu yüzünden miydi? Eşitini bulamayan zekâsının yakınında bir zekâ, bir dost bulma olasılığı için mi? Anlık eylemlerde dizginleri tutmak, doğaçlama çözüm gerektiğinde tehlikeyi savuşturacak doğru ve çabuk çözümleri üreterek, kendinden hoşnut olmak, yerli halk tarafından sevilme için mi? Bütün kapılar açıldı ona, çölün her köşesi, istediği yere herkesten yardım görerek giderdi. İnsan hikâyeleri ve kıyıcı bedevi hayatının güçlü, zarif, yakışıklı beylerinin gözlerindeki hayranlığı görme zevki içindi belki bütün bunlar, siyasi misyonunun yanı sıra?

Bunlar olurken ülkesinde kadınların oy kullanma istekleri geri çevriliyordu, kraliçe 1870'te "Kadın hakları denen delice, iblisçe çılgınlık" diyecek kadar sinirleniyordu bu konuya. Bell devlet sorunlarına katkıda bulunacak bilgi ve birikimde kadının sayıca az olduğuna bakıp kadınlardan oy hakkının esirgenmesine ses çıkarmazken, "Anadolu'daki Bizans" adlı kitabını yazmaya koyuldu, Arap çölünün gizemli ve bilinmedik yörelerine sızmak için gün sayıyordu.

1909'da Suriye'den Mezopotamya'yı keşfe çıkarken, varoluşu bile kulak ardı edip, yapılması gereken tek şeyin yaşamak ve gelecek kuşakları var etmek, olduğunu düşünüyordu. Arabistan yolculuğunu rafa kaldırıp, yeniden Suriye üstünden yola çıkarak, Roma ve Bizans kiliselerini incelemeye, Hitit çivi yazısı tabletlerinin kâğıda geçirilmesi işinde Hogarth'a yardıma karar verir. British Museum için çalışan ciddi bir bilim adamı olan Hogarth da, diğer yurttaşları gibi Almanlara değgin gözlemlerini Britanya'ya aktarıyordu. Halep'ten yola koyulan Bell, Suriye çölünü geçip Irak'ta Fırat Irmağını izleyerek Bağdat'ın güneydoğusuna inip, yeni ekibiyle Dicle kıyısından kuzeye, Anadolu'ya yollanır. Bu seferinde Lawrence'ı tanır. Ortaçağ çömlekçiliğine ilgili, yirmi üçünde doğudan büyülenmiş farklı yaşam ve giyim tarzına sahip belinde bekar olduğunu gösteren kırmızı püsküllü Arap kuşağı olan Lawrence'ı...

1911-12'de arkeoloji makaleleriyle kitap eleştirisi yazarken merakı Türkiye'dir artık. Çökmekte olan Osmanlı, Jön Türkler, Asya'daki Osmanlı çıkarları... Suriye, Mezopotamya ve Arabistan'ın kapanın elinde kalacağını düşünüyordu. Ve gelen on yılda ilk özerk Arap devletlerinin ortaya çıkacağını... Öngörüsü keskin Gertrude için Anadolu, aşkı yeniden tadacağı yerdir o habersiz olsa da... Lawrence'la birlikte Türklere karşı isyan örgütleyeceğini de henüz bilmemektedir...

Bell'in Anadolu Seyahati...

Kılavuzsuz geçer çölü, kendi deyişiyle, kendi gösterisini tek başına sahneye koymak hoşuna gittiği için. Öyle ustalaşmıştır ki çölde, binemediği devenin üstünde uyur bile. Çölün korkutucu liderlerinden Fahat beye konukluğunda adamın Irak nasıl, sorusuna, tek rahatsızlık Türklere der. Çöle bu merakı niyedir peki? Bilgi edinme isteği, diye yanıtlar ve "merak" İngilizlerin çölden hiçbir çıkarı yoktu, olamazdı, olsa olsa ulusu eve kapanıp oturmayı sevmediklerinden, dünyayı gezmek görmek istiyorlardı. Şeyh inansa da biz hiç inanmadık Miss Bell, ne o zaman, ne de şimdi. Cesur, zeki, gözüpek, yaman bir hatundunuz, ne vardı hırsınız bütün bunları aşacak kerte çok olmayaydı?

Sigara tutkusu o dönem kadınlarında görülmedik kadar çok. Zarif bir bacadır Gertrude, çok sigara içip sürekli tütmektedir. İstanbul'dan gelen haber Sir Mallet'nin onu dört gözle beklediği, Arabistan'da ne öğrendiyse

Dünya altüst oluyorken çöl kraliçesi âşık oluyordu.
Asker diplomat sevgili Dick Doughty ona sevdiğini söyleyince, kalbi şarkı söylüyordu. Dünyada işitilense savaş marşları ve top sesleriydi.

dinlemek için sabırsızlandı-
ğıydı. Beyrut'tan Konstanti-
niyye vapuruna bindi dört
gün süren yolculuk sonun-
da imparatorluk başkentine

vardı, gördü ki büyük bir karmaşa var... Jön Türkler denen üniversitelilerle akademideki subaylar bir araya gelerek, 1908'de Albdülhamit'i Meşrutiyet ilanına ve tahtı bırakmaya zorlayan hareketi Harbiye Nazırlığını devirip devlet idaresini ele geçirmiş... Dört kıtaya uzanan ve dünyayı titreten yedi yüz yılın güçlü imparatorluğu çöküyor... Yolsuzluk ve rüşvet ülkeyi ve yöneticileri darboğaza itmiş, yaşaması Avrupa'dan alınan borca bağlı. Almanların desteği var, misal Berlin-Bağdat demiryolunun hem harcamasını hem yapımını üstlenmişler, ancak, Ortadoğu'da güçlü bir Almanya olması, Hindistan yollarını koruma telaş ve titizliğindeki Britanya için bir tehdit... Bu yüzden ülkesinin bölge çıkarları önemli.

Gertrude Araplardan edindiği bilgiyi İstanbul'un Britanya elçisine anlatma sabırsızlığındaydı. Britanya savaş söz konusu olur ise Türklerin tarafsız kalacağını umsa da Almanya'yla güç birliği yapmaya hazırlandığı yönünde işaretler, kuşku kol geziyordu. Gertrude Osmanlı'nın Arap aşiretler üstündeki denetiminin kalmadığını görmüştü, biliyordu. Sir Mallet, kadını dikkatle dinledi ve hemen ülkesinin dışişleri bakanı Sir Grey'e telgrafla bildirdi. "Osmanlı emrindeki aşiretler başıboş kalmış. Bayan Bell dikkate değer bir keşif olan yolculuğu sonunda Türklerin gevşeyen idaresini, otoriteden söz edilemeyeceğini söylüyor."

Serüveni ve kişiliği dilden dile geziyordu, eski ahabaları ve Times muhabiri İstanbul'daki evinde onu hayranlıkla dinledi. Çöl kraliçesi cephesinde işler yolundaydı ancak dünya büyük bir altüst oluşun eşiğinde, savaşın iki ay öncesindeydi... Arşidük Ferdinand öldürüldü, dünya zaten pimi çekilmiş bir bombaydı, fitil ateşlenmişti... Velihtin öldürülmesine tepki gecikmedi. Avusturya Macaristan Sırbistan'a savaş açtı. Rusya Sırların onlar tarafından yutulmasına karşı çıktı, Rusya savaş ilan edince, Almanya seferberlik ilan etti. Almanlar Fransa sınırına dayanınca, Alman filosu Manş'a açılınca İngiltere'yle Fransa'nın güç birliği yapıp Almanya'ya savaş ilan etmekten başka çaresi kalmadı.

Doğuda Türkler Almanlarla işbirliğine gitti. İran'daki petrolü düşman saldırısından korumak için, ülkesi bir ara baş belası saydığı vatandaş Gertrud'un eşsiz bilgisine muhtacdı, bölgeyi en ince ayrıntısına dek rapor etmesini istedi. Rapor netti; Irak, Türkiye İngiltere savaşından yana değildi, bu arada dikkatini İngiliz korumasındaki Arap reislerle çevirecek olan Türkleri, körfezde adamakıllı bunaltabilirdi İngiltere, Gertrude'a kalırsa. Almanya'yla işbirliği yapan Türkler'den hayati önemdeki Basra alınmıştı 1914 Aralığında Mısır'daki İngiliz birlikleri, Süveyş Kanalına yönelen Türk saldırısını durdurmaya hazırı.

Dünya altüst oluyorken çöl kraliçesi âşık oluyordu. Asker diplomat sevgili Dick Doughty ona sevdiğini söyleyince, kalbi şarkı söylüyordu. Dünyada

işitilense savaş marşları ve top sesleriydi. Türkiye'nin Almanya ile müttefikliğini duyurmasına Britanya tepki vermekte gecikmedi. Bahriye nazırı Sir Churchill, seferberlik başlayınca Bağdat'a gidecek Türk askerinin önünü kesmek için, otuz bin Avusturyalı piyadeyi Gelibolu'ya çıkartmayı örgütledi hemen, amaç Çanakkale Boğazı'nı Britanya donanmasına açmak, İstanbul'u ele geçirmek, müttefik Rus Ordusuna gereken desteği sağlarken, Türkiye ile Almanya arasındaki yardımı sekteye uğratmaktı... Evli olan ve ailecek görüştükleri Dick Doughty ile mektuplaşıp cilveleşiyorlardı. Adam diplomattı, askerdi, yakışıklı, çekici ve arzuluydu, yıktı geçti Bell'in sınırlarını. Sevgilisi 1915 yılı Martında Çanakkale yolundayken, Gertrude'dan istenen yayınlanmamış Suriye haritalarını savaş bakanlığına hemen teslimiydi.

G.Bell isteneni yaptı, bu arada sevdiği adam gitti Gelibolu'da vuruldu. Gertrude'un ömrü bir daha bölündü, dünya durdu, kadın yaşıyordu ama ne kadar? Kurtlarla dansı, onun ettiği, dünyanın sınırları yeniden çizilir ve bölüşülürken, bir kadının aşkı ve kalbinin kan ağlaması dünyayı hiç ilgilendirmiyordu. Ama o, sevgili oğlum dediği Lawrance'ı fazlasıyla ilgilen-diriyordu. Gemisinin Port Said Liman'ına varışının hemen ertesi Kahire'ye geçti ve Lawrance'la buluştu, bir farkla, askeri istihbarat ekibinin kurmay subayı olarak...

Yakında adı Arap bürosu olarak anılacak askeri istihbaratın dizginleri elinde tutan kadını olarak, ölüm acısıyla bir kere daha başa çıkmış, erkeklere tepeden bakıp buyruklar vererek, yeniden yaşamaya koyuldu, Gertrude Bell...

Doğu cephesi savaşı Gelibolu'yla başlamıştı. Saldırı Türkleri iki ciddi saldırıdan alıkoymayı hedefliyordu, Mısır ve Süveyş Kanalı ile Irak ve yakınındaki Abadan petrol rafinerilerine saldırıyı engelleme amaçlı stratejik bir girişimdi Gelibolu muharebesi. Çanakkale'deki Türk Ordusunun durumu, komum ve komutası, cephane dökümü değerlendirilemeden daha, Britanya Gelibolu'da yenilince, büro tüm dikkatini Arabistan ve Körfez'e çevirmişti. Başarı, Arapların yardımıyla mümkündü. Çöl fatihi Gertrude, önceleri Arap birliğine dudak bükmüş, milliyetçilik fikirlerini görmezden gelirken, Araplar değişmiş ve milliyetçiliğe soyunmuşlardı.

Osmanlı zayıflayıp çaptan düşünce Sultan halifelik kozuna sarıldı, Müslümanların başı olarak Arabistan'ın din ulularını korkuyla sindirme yoluna gitti. Arap muhalefetini göze alamayan sultan, kutsal yerler bekçiliği ile hac denetçisi olan Şerif Hüseyin'i İstanbul'a sürdü. İmparatorluğun darboğazı, Araplara yüklü vergiler ve yüksek enflasyon olarak geri dönerken, bu pahalı savaşın ortasında, hem siyasi hem ekonomik cephede çarpışan Osmanlı

Ordusu zorla askere aldığı Araplara bel bağlamıştı. Oysa İstanbul'daki Türk yenilikçileri, Osmanlı dünyasını Türkleşmeye zorluyor, resmi dilin Türkçe olması imparatorluğun Arapça konuşan tebaasını öfkeliyordu. Yenilikçiler yeni siyasi ve etnik örgütlenmelere izin vermeyince, Türk olmayan dernekler kapatılınca, hoşnutsuzluk körüklenmiş oldu bu da Arap militanları yeraltına itti. Türkiye'yle savaşa tutuşan Britanya, Arap milliyetçilerini Osmanlı'ya karşı rahatça kullanabileceği yandaşları olarak görmekte gecikmedi...

Arap kabileler de kararsızdı bu arada, işgalci sevilme de kendi gibi Müslüman olan Türklerin yanında mı yer alsalardı acaba, yoksa yeni yönetim biçimi sunan ama ah yazık ki aynı dinden olmadıkları İngilizlerin yanında mı? Doğru Araplar bulunabilse, bu bağımsızlık yanlısı, ama İngiltere sempatisini, sözünün ağırlığı olan kişilerle Türklere başkaldırabilirlerdi, epeydir düşündükleri şeydi bu. Hail yolculuğunda bu başkaldırının önemini gördü Gertrude ve raporunu yazdı: "Bana kalırsa Türklerin işini körfezde epey güçleştirmek mümkün." Lawrance kabilelerden bilgi toplamıştı, istihbaratla bunları paylaşmıştı, ancak Irak, körfez ve Necd aşiretleri hakkında birkaç bilgi kırıntısı dışında bilgileri yoktu, o konuda uzman Gertrude idi... Bell toplumsal yönden tam zıddı olan Lawrance'la kökleri ayrı olsa da benziyor sayılabilirdi. İkisi de farklı, atak, seçkin ve ayrıksı zevklere sahip, ıssız çöllerde kalabalık ortamlardakinden daha çok rahat eden kişilerdi. Gerekçeleri, zevkleri tercihleri ne olursa olsun, casusluğa yazılmışlardı, belki biri kadrolu, öteki sözleşmeli, yolları aynı noktada kesişiyordu.

Gelibolu herkes için felaketle sonuçlanmış bir saldırıydı, Mezopotamya'da savaş sürerken, Süveyş Kanalına yönelik Türk tehdidi sürerken Kahire garip biçimde kalkmış oynuyordu, lanetli bir şenlik şölen içindeydi herkes. İngilizlerin tek derdi, Türklere karşı bir Arap başkaldırısıydı. Hedefe ulaşmalarını Suriye'yi denetleyen Fransızlarla Körfeze asker çıkartan ve Arabistan'da savaş istemeyen Hindistan hükümeti engelliyordu. Sir McMahon geleceğin Arap krallığına ilişkin karamsar görüş ortaya koyarken dışişleri 1915 yılında bölgede savaştan sonraki bir Arap devleti için nabız yoklamak üzere görevlendirildi. Bell, Arapların kendini yönetemeyeceğini düşündü. Arap milliyetçilerinden Türkleri altetmek için faydalanılabildi.

Kasım 1914'te Basra Türklerden alınmıştı. Genel vali Hardinge Arap isyanına destek vermeyi ve Arap krallığının kurulmasıyla sonuçlanacak bir isyanı doğru bulmuyordu. Britanya'nın dünyanın en büyük Müslüman imparatorluğu olduğunu düşünüyordu, bendesi milyonlarca Müslüman Hintli, Sünni idi ve onların din ulusu halife de İstanbul'daki sultandı. Bu çekince yüzünden milliyetçi Arap hareketinden yana değildi. Ama asıl kızdığı, Mezopotamya'nın Şerif Hüseyin'e sunulmaya hazırlanıyor olmasıydı. Basra İran petrol sahalarını ve dünyanın en büyük rafinerisi olan Abadan'ı koruyordu. 1600 yıldır orada oldukları Bağdat, ticari açıdan İngiltere için vazgeçilmezdi. Genel vali için hayal edilen Arap Devleti ölü doğmuştu, aşiretler arası tutarlılık olamayacağı için parçalanacaktı. Kahire'dekilerin haddi aşan girişim ve sonuçları Britanya için felaketti. Arap isyanının hayata geçmesi için valinin desteği şarttı, düşüncesini ise Bükreş'ten tanıdığı Gertrude değiştirebilirdi... Hemen yola koyuldu Bell... Britanya'nın Irak'a ihtiyacı vardı, orduyu beslemek için, petrolü için... Stratejik coğrafi konu mu yüzünden de... Orası, Britanya'nın Osmanlı Ordusuna karşı kıskırttığı Araplar sayesinde Türkleri bertaraf edeceği yer olacaktı. Bu masalın sonunda Gertrude bölgede Osmanlı'nın da sebebi olacaktı...

Bell Irak'a sevdalıydı. Bin yılların bu bereketli ovasına. İnsanlığın tarım yaptığı ilk yere. Adem Havva'nın yurdu cennet bahçesine, Nuh'un gemisini yaptığı, Babil Kulesi'nin olduğu, Sümerlerin dilden yazıyı çıkarttığı, binbir gece masal bahçelerine... İlk Müslümanların ardından Abbasi ve Selçukluların hüküm sürdüğü, ardından Cengiz'in çılgın torunu Hülagu'nun yerle bir ettiği, tarlalarla antik sulama sistemini yok ettiği, aydınları yok ettiği, bundan üç asır sonra Kanuni'nin Osmanlı toprağı kıldığı Irak'a sevdalıydı...

Basra'ya ünvansız, maaşsız yollanmıştı. Erkekler dünyasında burnunu her işe sokan, gelgeç heves biri olarak görülse de, bilgi köprüsü olacaktı, Arap coğrafyasının sırlarını üstlerine aktarmakla kalmayıp, Mısır'da da bir Arap isyanını körükleyip, isyana destekçi arayacaktı. Yerel aşiretlerle iyi ilişki hayatı önemdeydi.

Araplar kendilerine gıda ve barınak sağlarken, Türkleri yenmeleri için yardımcı da olacaktı. O öyle sansa da gücünü, varıllığını Osmanlı'ya borçlu olan kabile şeyhleri birleşik devletler yerine döner Türkler yanında yer alırmıydı, alırdı... Bu durum İngilizler için felaket demektir. İletişim kopar, petrol kapanır, gıda ve su akışı dururdu hatta binlerce silahlı adam Osmanlı ordusuna geçebilirdi...

Arap şeyhler rüşvet pazarlığını kızıştırıyordu bir yanda... Bu kaypaklık İngiliz komutanların Araplardan sıtkını sıyırmasına yol açarken, Türklerin kazanacağını düşünen Araplar olası galibe arka çıkmaya meyletmişti bile. Öteki generallerle görüştükçe gördü ki Gertrude, onlar da Arap milliyetçiliğine, Türklere karşı başlayacak bir Arap isyanına, Mekke Şerifi'ne ve Mezopotamya'nın denetiminin devrine karşı çıkıyor... En önemlisi de generallerin işine bir kadının bu kadar burnunu sokmasına...

Erkekler, farklı ülkelerin farklı üniformasını taşısa da, söz konusu zeki bir kadın olunca, hep aynı millettendi işte... Ah, bir de o kadına muhtaç olmasaydılar...

Eski Osmanlı askeri Masri, bölgedeki Arapların aklını çelip, onları Türk birliklerinden koparmaya çalışırken Lawrance da kimi kirli işler ve yandaş pazarı için bölgede ek görevler üstleniyordu. Bell'i görmeyi umarak, ne olsa aynı teknedeydiler... İkili Arap bürosu ve Ortadoğu'nun geleceğini tartıştı, bir isyana kıvılcım olacak yerli halkla görüştüler. Gertrude "Bay Lawrance bile benim için bir lütuf, aynı dili konuşuyoruz" deme noktasındaydı.

Türkler İngiliz askerin Kut'u boşaltmasını isterken, İngilizlerin kaybı büyüktü. Türk sofrası dışında her şey fiyaskoydu. Dünya gazeteleri bunu yazıyordu, Lawrance olan bitenden çıldırmış, Irak'ı "gaflar ülkesi" olarak niteliyordu. Yapacak çok işi, toplaması gereken çok bilgi olan kadın, kentin ileri gelenlerince ağırlanırken, Türkler hakkında bilgi topluyordu gene de... Her şeyi askıda bırakan Lawrance'tan usanmıştı. Kişisel girişimleriyle irtibat subayı rütbesi aldı, Kahire muhabiri binbaşı Bell, Britanya siyasi subay kadrosunun tek üyesi oldu. Kendine sormadan edemiyordu, "bu insanlara iyilik mi yaptık, kötülük mü?" diye...

Kış girerken Kut alındı, Bağdat işgal edildi. Bell'den Arap tarihi taslağı yazması istendi. Bağdat'ın alınması Britanya'nın savaştaki ilk büyük zaferiydi, Almanya'nın Ortadoğu'yu elinde tutma hayallerinin de sonu... Bağdat'a çağrılan Bell'e Doğu Sekreterliği verildi.

Bağdat kadının (ve herkesin) başını döndürdüğü kadar vardı. Bin yıl öncesinin kitapçı, banka, ticarethane, bayındır bahçeler, hayvanat bahçesiyle dolu, yazarı şairi edebiyatıyla matematikçileriyle ünlü, rasathanesi olan,

Kibirli Lawrance onca hayran olduğu Bell için anlık gücün kölesi demekten çekinmezken, kadını erkekler saydı ve yüceltti. Sivri dili, sabırsızlığı çoğunu çileden çıkartsa da . . . Kadın dostu azdı, erkek arkadaşlarının karılarını da Gertrude benimsemiyordu. Gene de evinden çıkartılmayan Müslüman kadının erkeğin insafına bırakıldığını görüp söyleyen, oydu.

sıfır kavramını bulan, tıpta ileri, değerli maden işleyen, kervanların uğrak yeri, pamuğun, kaliteli deri eşya ve kâğıdın vatanydı Bağdat... Burada Osmanlı'nın eski kurallarını yenileriyle değiştirip yepyeni kurumlarıyla yeni bir Bağdat yaparken Bell vazgeçilmezdi, yönetimin. Peki ne tür bir hükümetti kurulacak

olan? Araplara ne kadar bağımsızlık tanınacaktı? Suriye halkıyla Arabistan arasındaki bağ nasıl olacaktı? Halkı nasıl bir gelecek bekliyordu? Türkler döner miydi? Müslüman Türkler gitmiş yerine onları özgür kıldığını ileri süren ama kendilerinden olmayan egemenler gelmişti, halkın kafası karıştı...

Skykes-Picot anlaşması Türk topraklarını Britanya ile Fransa arasında bölüştürmeyi öngörürken, Filistin uluslararası bir kurulun idaresine bırakılıyordu.

Faysal'ın lider olacağı ortaya çıkınca birçok önemli aşiret Arap isyanına katılmayı kabul ederken, Faysal'ın siyasi danışmanı olan Lawrance kahraman konumuna yükseltiliyordu. Britanya desteğinin gelecekte de süreceği vaadini Lawrance'tan alan Faysal, hükümdarlığa terfi ediyor gibiydi... Hogarth, Arap ayaklanmasının Gertrude'un başarısı olduğunu söylüyordu... Bell, binbaşı yapıldı, ancak, Yahudi halkına Filistin'de bir vatan sözü verilince, Bell bu Siyonist karardan nefretini açıklamadan edemedi... Ona kalırsa bu yapay, gerçeklerden kopuk, başarısız olacağı açık bir projeydi. Ama bu yapay proje gerçekleşti ve İsrail Ortadoğu'nun tek demokratik devleti olabildi.

Gertrude Müslüman kızların eğitimden yoksun kalışıyla dertleniyordu. Sömürge yanlısı bir Doğu bilirkişisi olarak, ülkesi için değerli bir mülk yaratırken, Araplara kimlik oluşturunuyordu

Arapların devletçilik geleneği ona göre varsayım ve komşuda olan biteni kestirmekten ibaretti. Sünni milliyetçiler Arap krallığı kurma derdindeyken, Şiiler şeriat devleti peşindeydi, kuzeyde Kürtler bağımsızlık, sultan sayesinde zengin olan esnafsa Türklerin geri dönmesinin... Mutlak gücün Araplara bırakılması, delilikti. Arap bakanlardan oluşan kabine İngiliz danışmanlar gözetiminde yönetirdi, bu kadar basit.

Evet evet, çölün gizemi, rengârenk kavimler, büyük şiir geleneği, insanlığın en eski uygarlığı, çiçekli bahçeler, yıldız yüklü gökyüzü, nefis yemekler... Tarımsal, arkeolojik zenginlikler ve petrol, saklı gerçekler bunlardı ve bunların hepsinin Britanya'nın önüne serilmesi şimdi asıl kavga...

1919 Paris Barış Görüşmeleri ardından petrol anlaşmaları yapıldı, Milletler Cemiyeti kurulup doğu Avrupa'dan kalanlar paylaşılıp, Osmanlı'nın eski toprakları üstündeki mandaları belirleyen sözleşmelerin imzalanmasının ardından dağılan delegeler aldırmasa da Arap sorunu öylece ortada duruyordu ...

İngiltere Osmanlı'nın üç vilayeti olan Bağdat, Basra, Musul'dan bir ülke yaratmaya çalışıyor, farklı çıkarlar ve uluslardan tek hedefli tek ulus yapma-

ya çabalıyordu. Yahudilere vatan vaadi Arapları dehşete düşürüyordu..

Gertrude Mezopotamya'nın kendi kadeğinde söz sahibi olma hakkını savunurken, dünyanın gelecekteki vazgeçilmezi olarak petrol gösteriliyordu. Ve İran'ın güneyinde İngiliz denetimindeki yataklar dünyanın en bereketli petrol sahasıydı.

Peki bu zenginliği kim yönetecekti?

1920 San Remo Konferansında eskiden Osmanlı'nın olan Arap toprakları paylaşımında uzlaşıldı. Arabistan bağımsız bir yarımada olarak kalacak, ancak Britanya tarafından yönlendirilecekti. Suriye Fransa'nın Mezopotamya (ve Filistin) Britanya'nın güdümünde kalacaktı. Kendi ayakları üstünde durana dek. Britanya gözetiminde tüm etnik grupları birleştiren sağlıklı bir ulus kurmak, bağımsız Irak Arap Devletine giden yolu açmak için adımlar atılmıştı. Araplarsa manda sözcüğünün anlamını tartışıyordu.

Ondan kimileri cömert, verici ve dost diye söz etti, kimileri tahtın arkasından ipleri oynatan dişi kuklacı olarak... Irak'ın taçsız kraliçesi diyen de oldu, çölün kraliçesi diyen de, Bedevi diyen de. "El Sitti" dediler ona, yani kadın. Türk yanlısı Kürtler bölgeyi Türkiye'ye bağlama gayretinde iken, Arap olmayan etnik grup Kürtler, kendilerini Iraktan daha çok Kürt nüfus barındıran İran ve Türkiye'ye yakın hissediyorken, yerel halk durmadan birbirine düşerken, petrol tüm dünyanın gözlerinin o bölgede kilitlenmesine neden olurken, eskiler değil ama, yeniler ne Lawrance ne de Gertrude'u anıyor, arıyordu...

Kibirli Lawrance onca hayran olduğu Bell için anlık gücün kölesi demekten çekinmezken, kadını erkekler saydı ve yüceltti. Sivri dili, sabırsızlığı çoğunu çileden çıkartsa da... Kadın dostu azdı, erkek arkadaşlarının karılarını da Gertrude benimsemiyordu. Gene de evinden çıkartılmayan Müslüman kadının erkeğin insafına bırakıldığını görüp söyleyen, oydu.

İşlerine dört elle sarılmış halde, artık müzeyi ofis işlerinin önüne alarak, çalışıyor olsa da, burası onun için hiç olmadığı kadar büyük bir yalnızlık olup çıkmıştı. Gertrude. "Müze denen ciddi sorumluluğu üstlenmiş durumdayım" diye yazsa da evine, yorgunluğunu, tükenmişliğini yazmıyordu..

Çöl kraliçesi Gertrude Bell, elli sekizinci doğum gününe üç gün kala, uyku ilacını alarak uykuya daldı, bir daha uyanmayacağı sonsuz uykusuna...

Büyük hayali, adeta çocuğu olan Irak, el değiştire değiştire, sonunda bir dizi askeri darbe ve cunta sayesinde Saddam Hüseyin adlı subayın eline kaldı, sonuç ortada.

Elleriyle yarattığı Irak Müzesi'nin bodrumunda bir rafta duran Bell büstü kim bilir nerede?

Ya Irak nerede? Arap birliği, petrol, özlenen büyük barış?

Görünen o ki Mezopotamya için barış hâlâ uzak bir serap.

YEMEĞİN SİHİRBAZI MUSA DAĞDEVİREN ÇİYA'YI ANLATIYOR

Kadıköy Çarşısı içindeki üç birim-
den oluşan
Çiya aşevleri, bugün adeta ulus-
lararası damak düşkünlerinin bir
buluşma alanı gibidir.

Yazı: Necati Güngör

Bugün İstanbul'da ÇİYA aşevlerini, mutfak kültürüyle ilgisi bulsun ya da bulunmasın, kime sorsanız bilir. Bu kadar da değil; yurtdışında birçok ülkenin insanı burasının ya yemeklerini tatmıştır ya ününü duymuştur. Çiya demek, zengin Anadolu mutfağının bir bileşkesi demektir. Ağırlığını Antep ve Hatay mutfakları üzerine kurmuş olsa da, Türkiye'nin hemen her yöresinden tatları, lezzetleri tatma şansı elde edersiniz. Kadıköy Çarşısı içindeki üç birimden oluşan Çiya aşevleri, bugün adeta uluslararası damak düşünlerinin bir buluşma alanı gibidir. Bu lezzetler

Türk mutfak kültürü söz konusu olduğunda, Musa Dağdeviren'in her zaman kendine özgü birtakım görüşleri vardır. O, yemeğin hem yaratıcısı, hem de kuramcısıdır. Bütün bunları yaparken de yanındaki en önemli yardımcısı, eşi Zeynep Dağdeviren vardır.

alanının yaratıcısı Musa Dağdeviren yalnızca yerel mutfakları iyi bilen bir aşçı değil, o aynı zamanda, deyim yerindeyse, damak zevkinin filozofu, bilgesidir. Dünyanın hangi kıtasında bir mutfak şenliği yapılsa, Musa Usta oranın vazgeçilmez konukları arasındadır. Türk mutfak kültürü söz konusu olduğunda, Musa Dağdeviren'in her zaman kendine özgü birtakım görüşleri vardır. O, yemeğin hem yaratıcısı, hem de kuramcısıdır. Bütün bunları yaparken de yanındaki en önemli yardımcısı, eşi Zeynep Dağdeviren vardır. ÇİYA "konseptinin" yaratıcısı, yemeğin sihirbazı Musa Dağdeviren'le PAYLAŞIM okurları için konuştuk.

İçinden geldiğin mutfak kültürü ve senin yetişme koşullarına ilişkin biraz bilgi verir misin?

Mutfakla olan ilişkim yaklaşık olarak beş yaşından başladı desem, sanıyorum abartmış olmam. Babam çiftçi, annemse ev kadını olan bir ailenin altı kardeşinin en küçüğüyüm. Anne tarafından dedem ve dayılarım fırıncı kökenli. Aynı şekilde ağabeylerimle ben de öyleyiz, yani fırıncı kökenli bir ustayım. Mesleğe fırının yakılmasında kullanılan zeytin çeltiği taşımak,

ateş söndürmek gibi işler yaparak başladım. Sırasıyla ekmek tahtası, ekmeklerin altının süpürülmesi, fırından çıkan tepsi ya da çömlek yemeklerinin piştikten sonra teslim edilmesi gibi işlerden başlayıp kalfalığa kadar çıktım. Bu sırada yaylada fırınımız vardı ve her sene orada çalıştım. Zamanla yemeğe olan ilgim ve merakım gelişti. Fırın yapımında çalıştım. Eski yaşlı ustalar ve yaşlı kadınlardan bilgiler derledim. Kısaca yemek içmekle ilgili merakım beni hep heyecanlandırmıştır. Çadırdaki insanın ne yediğini, nasıl yediğini hep merak etmişim... Mesela, göçebelerin ne yedikleri, yemekle olan bağları beni halen heyecanlandırır. Hal böyle olunca bende mutfağa olan ilgim frenlenemez boyutlara erişti. Köyden kente hem çalıştım, hem yazılı kaynak topladım, hem de elde ettiğim bilgileri kayıt altına almaya

Yerelden evrensele açılan Çiya mutfağının gelişme çizgisini anlatır mısın?

Öncelikle Çiya ilk kurulduğu yıllarda sadece kebab, pide, lahmacun, çorba ve paça yapan bir işyeriydi. Lokantanın kendince bir çizgisi vardı ama beni rahatsız eden bir durum da vardı. Kebab lahmacun gibi kavramlar döneme özgü anlayışla alay konusu ediliyor, küçümseniyordu. Bakış açısı şöyleydi; hamburger çağdaşlığı simgelerken lahmacun ve kebab geri kalmışlığın ve köylülüğün simgesi olarak belirli çevrelerce hor görülüyordu! İşte tam burada Çiya'nın bu tipleri şaşırtan farklı bir çizgisi söz konusuydu. Dükkâna giren biri, sigara içilmeyen bir yer olmasından tutun, duvarda asılı tablolardan, çalınan müziğe kadar farklılığı hemen hissediyordu. Süreç içinde Çiya kendi müşterisini buldu, müşterisi de Çiya'yı. Birlikte birbirimizi eğiterek bugünlere geldik. Süreç içinde ilginin artması sonucu yer

çalıştım. Irgatların yemeğinden tutun konaklardaki yemeğe kadar hem derledim hem de aslına uygun şekilde yapıp yaşatmaya çalıştım. Halen de devam etmektedir bu çalışmalarım. Yani, aklınıza ne geliyorsa yaptım diyebilirim.

İlk işyeri olarak bir sulu yemek lokantası açtım. Burada yetiştikten sonra İstanbul'da dayımın ve ağabeyimin yanında çalıştım. Semt olarak Kurtuluş, Feriköy, Şişli, Çağlayan ve Bostancı'da çalıştım. Başlangıçta fırıncılıkla başlayıp meze, yemek, kebab gibi şeyler hem yaptım, hem öğrendim. Askerde de hem alay mutfağında hem de gazinoda aşçılık ve mutfak çavuşluğu yaptım. Askerlikten sonra da yemekle olan ilişkiye hiç ara vermedim ve halen de devam etmekte...

sorunu başgösterdi. Bunun üzerine eşimle birlikte yeni bir yer tutarak hiç değilse yemekle kebabı ayırırız diye düşündük. Daha önce dükkânda azar azar denemesini yaptığımız yemekleri buraya taşıdık. Kısa sürede buradaki

ki yemek anlayışı bambaşka bir patlamaya neden oldu. Yerel yemek denildi mi akla ilk gelen gözleme yapan kadınlar ve fesli insan tiplmesini kökünden değiştirdi. Çiya'ya yabancılar da gelmeye başladı. Bizim oluşturduğumuz mutfak çizgisi onları da etkilemişti.

Çiya, uluslararası üne kavuştu yani...

Amerika'da bir konferansa davet edildim, bundan sonra ardı arkası kesilmedi. Hemen her sene gidiyorum. Buradaki konuşmalarım ve yaptığım yemekler karşısında şaşıryorlar. Biz bunları Türkiye'de tatmadık, nereden çıkartıyorsun bunları, diyorlar. Hem İstanbul'da hem de ülkelerindeki Türk lokantası

Çiya ilk kurulduğu yıllarda sadece kebab, pide, lahmacun, çorba ve paça yapan bir işyeriydi. Lokantanın kendince bir çizgisi vardı ama beni rahatsız eden bir durum da vardı. Kebab lahmacun gibi kavramlar döneme özgü anlayışla alay konusu ediliyor, küçümseniyordu.

olarak geçen yerlerde bu yemekleri bulamıyoruz, nasıl olur diye şaşırıyorlar. Ayrıca yurtdışında katıldığım etkinliklerde yaptığımız tadımlarda standımızın önünde uzun kuyruklar oluşuyor. Önemli olduğunu düşündüğüm başka bir şeyse ünlü şeflerin benimle birlikte çalışmalara katılmaları. Yurtdışında beni izleyen aşçılar ve yazarlar oluştu. Ukalalık olarak algılamazsanız eğer bir tanesinden söz edeyim...

Estağfurullah, lütfen...

Daha önce çeşitli etkinliklerde karşılaştığım bir şef yeni çıkan kitabını bana hediye ederken, beni sürekli izlediğini söyleyerek bu kitap senin sayende var oldu, senden önce mutfak olgusuna böyle bir bakış açısı yoktu, dedi. Haliyle çok hoşuma gitti ve heyecan duydum; ama daha önemlisi doğru yolda olduğumu gördüm.

Uluslararası yemek festivallerinde “yemeğin sihirbazı” diye ünlendiğini biliyoruz...

iyi yemek yapanı yurtdışında tanıyorlar, ama bu öyle ben iyi yemek yaparım demekle olmuyor. Gerçekten yurtdışında da entrikalar yok değil, ama yemekçinin hakkını yemekçiye vermesini öyle ya da böyle biliyorlar. Yaptığım yemekleri görünce benim için “Büyücü, sihirbaz, elinde iksir var” gibi tanımlamalar yaptıkları doğru. Çiya’nın uluslararası etkisinden birkaç açıdan söz etmek mümkün. Birincisi; yurtdışında katıldığım etkinlikler sonrası Türk mutfağına ve Türkiye lokantalarına ilginin artması. İkincisi; oradaki yemek okullarında Musa Usta’nın yaptığı yemekler neden yok diye tepki olması... Bir başka konuya oradaki lokantacılarımızın bu yansımadan etkilenmesi... Bunun dışında, dikkat ederseniz Çiya mutfağı mevsim yemekleri ve yerel yemekler üzerine kurulu, bu açıdan şu anda neredeyse bütün dünya artık coğrafi özellikleri olan yerel yemeklerin peşine düşmeye başladı. Sanırım bunda Çiya’nın etkisinin azımsanmayacak derecede fazla olduğunu söylemek yanlış olmaz. Hem mutfağımızın tanıtımında, hem sağlıksız “fastfood” beslenme alışkanlığı karşısında bir duruş sergilemede, hem de mutfak anlayışına farklı bir yaklaşım göstermekte özellikle yeme-içme kültüründeki yabancılaşmanın yoğun olduğu şu dönemde çok önemli görevler üstlendiğimizi görüyoruz ve bunu gönüllü yapmaya çalışıyoruz. Şurası bir gerçek; her yurtdışına gidişimde Türkiye’ye ve bölgelerimize olan ilginin arttığını gözlemliyorum. Mesela bir şefle birlikte doğaçlama yemek yapmıştık, sanırım çok etkilenmiş olacak ki ben şef Musa’dan önce Türkiye’yi hiç merak etmiyordum, şimdi kesinlikle gitmek şart oldu diyebilmekte... Sanki bir şeyler oluyor gibi ne dersiniz?

Evet, gerçekten bir şeyler oluyor... Örneğin mutfak kültürü alanında yayıncılık da yapıyorsun, bu da Türkiye’de bir ilk... Bu konuda neler söylersin?

Mutfak konusunda yayıncılık ilk olabilir, bildiğim kadar yalnız yeme içmeyle ilgili yayın yapan tek kuruluş biziz. Mutfakla ilgili yayınlar Osmanlı döneminde de var, Cumhuriyet Türkiye’sinde de... Hem de ne yayınlar! Bizim görevimiz bunları derlemek ve bir arada toplamak. Bu anlamda bir literatür oluşturmak. Hani seninle etlerin karkası hakkında konuşmuştuk; düşünsene, etlerin Fransızcasını bilirken kendi coğrafyamızın kullandığı dilden habersiziz. Ne kötü değil mi? Çıkardığımız derginin gerçekten çok farklı ve değerli olduğunu düşünüyorum. Düşünsenize yurt dışında üniversiteler ya da araştırmacıların başucu dergisi ko-numunda ve ısrarla yabancı dilde basılmasını talep ediyorlar. Bizim görevimiz daha çok... Dergi ekibimizin ve yazarlarının yeme-içme kültürünün literatürüne çok önemli katkılar sağladıklarını düşünüyorum, bu bakımdan ne denli teşekkür etsek sanırım azdır.

Bir de aşçılık konusunda okul açma, aşçı yetiştirme tasarılarından söz eder misin?

Öncelikle aşçılık olarak algılanmamalı bizim amacımız. Yaşadığımız coğrafyanın metotlarını ve tekniklerinin bilinmesini, öğretilmesini ayrıca yaşatılmasını sağlamak düşüncemiz. Yoksa aşçılık okulları ülkemizde hatırı sayılacak kadar var. Tabii ki yeme-içmeyle ilgili eğitimler de vereceğiz. Hem tarihini hem geleneksel teknikleri öğretmeyi düşünüyoruz. Bunları bilenlere aşçı mı derler, ne derler bilemem...

İyi yemek yapanı yurtdışında tanıyorlar, ama bu öyle ben iyi yemek yaparım demekle olmuyor. Gerçekten yurtdışında da entrikalar yok değil, ama yemekçinin hakkını yemekçiye vermesini öyle ya da böyle biliyorlar. Yaptığım yemekleri görünce benim için “Büyücü, sihirbaz, elinde iksir var” gibi tanımlamalar yaptıkları doğru. Çiya’nın uluslararası etkisinden birkaç açıdan söz etmek mümkün. Birincisi; yurtdışında katıldığım etkinlikler sonrası Türk mutfağına ve Türkiye lokantalarına ilginin artması. İkincisi; oradaki yemek okullarında Musa Usta’nın yaptığı yemekler neden yok diye tepki olması...

George Perkins Marsh

Dört Mevsim İçin

Bir Amerikalı

Yazı ve Fotoğraf: Bircan Ünver

George Perkins Marsh, meslek yaşamı boyunca, ekolojik sistemin bir parçası olan doğaya insanın müdahalesini ve bunun sisteme nasıl zarar vereceği konusunda gözlem ve endişelerini, taşıdı. Bu gözlem ve endişelerini çok yönlü çalışmalarına yansıttı.

Uluslararası "George Perkins Marsh: Dört Mevsim İçin Bir Amerikalı" konferansı, doğa ve çevre korumacılığında öncü George Perkins Marsh (1801-1882) üzerine, Stevens Teknoloji Enstitüsü Sanatlar ve Mektuplar Koleji tarafından, Hoboken'da 4 ve 5 Mayıs 2012 tarihlerinde gerçekleşti.

Konferans, Türkiye'de naif resmin etkin isimlerinden ressam Mehmet

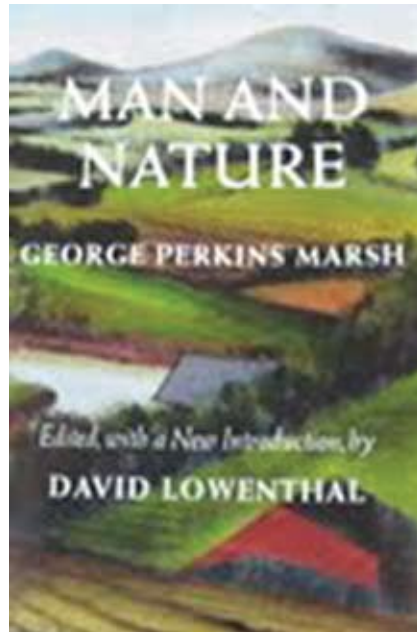
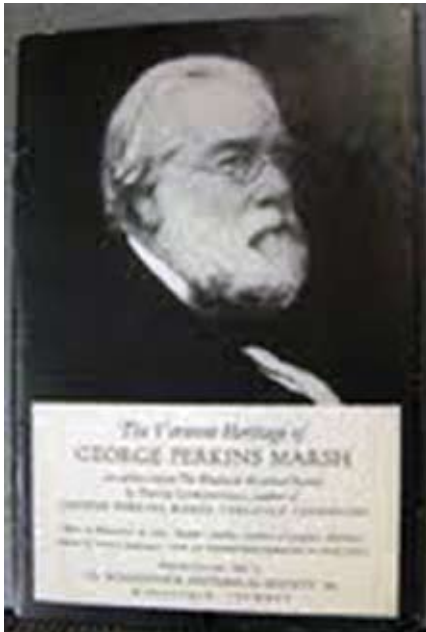
Arpacık'ın özellikle doğaya bağımlı ve doğayı işleyen resim sergisi eşliğinde sunuldu. Sergi, konferans teması çerçevesinde 18 Nisan tarihinde Stevens Kütüphanesinde ve üniversitenin Sanat ve Mektuplar kolejinin ev sahipliğinde, Light Millennium ile New York Türk Başkonsolosluğu'nun işbirliğiyle açıldı.

Konferansın ana konuşmacısı İngiliz Profesör ve yazar David Lowenthal idi. Stevens, Sanatlar ve Mektuplar Koleji'nin dekanı Lisa M. Dolling, konferansın açılış konuşmasını ve ev sahipliğini yaptı. Aynı zamanda, İtalya'dan, Norveç'ten ve Amerika'nın farklı üniversitelerinden ve kurumlarından akademisyenler ve araştırmacılar, Marsh'in adeta günümüzde yeniden uluslararası düzeyde doğuşunu gündeme getiren bildiriler sundular.

Konferansta, Marsh üzerine bildiri sunan diğer isimler ise: Profesör Jan Dizard, Amherst Koleji, Amerikan Kültürü Bölümü; Christopher Donohue, Johns Hopkins Üniversitesi, Tarih ve Felsefe Bölümü.

Marsh'in 21 yıl İtalya'da Amerikan Büyükelçisi olarak görev yapmış olmasından dolayı İtalyan akademisyenler de konferansa yoğun ilgi gösterdi. Lucia Ducci, Lorenzo de Medici Institute Florence ve Empire State Koleji'nde inde öğretim görevlisi. Simona Greco da konferansa İtalya'dan gelerek, "George P. Marsh: Mektuplar ve İtalya'dan Resimler"(1861- 1881) adlı bildirisini sundu. Yine İtalya'dan Turin Üniversitesi'nde politik bilimler okumuş ve kırktan fazla ülkeyi ziyaret etmiş olan Filippo Gautier ise "Bay ve Bayan Marsh: Piobesi'de Büyüleyici Bir Mevsim" bildirisini sundu. Marsh'in İtalya'da yaşadığı Pelisoli ile malikanesini slaytlarla sunan Gautier; Marsh'in kitaplarının ve malikanesinin de yenilendikten sonra doğumunun yüzüncü yıl dönümünde halka açık bir kütüphane ile İtalyan yemek kültürünün sunulduğu sosyal bir mekân haline getirilmiş olduğunu anlattı.

Norveç'ten katılan Dr. Per Kristian Skülberg ise kendini (tıp alanında), çiftçi, politikacı ve aynı zamanda doğa ve çevre yönetimine yaşam boyu adanmış. Dr. Skülberg, Norveç'in 1901'lerin başında, Marsh'in Doğa ve İnsan"

kitabından etkilenecek ilk doğa ve çevreye ilişkin kanunları çıkartmış olduğunu belirtti. Konferansta ayrıca Marsh'ın baskı ve gravür koleksiyonculuğuna değinildi. Onun 16. ve 17. yüzyılı içeren nadide baskı ve gravür koleksiyonun öyküsünü Simithsonian'ın Grafik Sanatlar bölümü küratörü Helena Wright sundu. Marsh'ın söz konusu gra-

vürleri bu kurumda bulunuyor.

"George Perkins Marsh: Doğa Korumacılığının Peygamberi" adlı Marsh'ın biyografik kitabının yazarı ve uluslararası George Perkins Marsh uzmanı Profesör David Lowenthal da konferansın ana katılımcısıydı. David Lowenthal Marsh'ın "Doğa ve İnsan" (1864) kitabını kapsamlı bir sunuşla günümüz İngilizcesiyle 1972 yılında yayınladı. George Perkins Marsh, hayattayken genişletmiş olduğu Doğa ve İnsan'ın ikinci baskısında "adını değiştirerek "İnsan Eylemi Tarafından Değiştirilmiş Yeryüzü" ismiyle yayınladı. Günümüzde, bu kitap bazen "Doğa ve İnsan: İnsan Eylemi Tarafından Değiştirilmiş Yeryüzü" olarak ilk ve ikinci kitabının isminin bir arada kullanılmasıyla da anılmaktadır.

Lowenthal, konferansta, Marsh'ın çok yönlü kişiliğini örneklerle anlattı ve yaşamından bazı kesitleri de slaytlarla sundu: "Olağanüstü bir bilge olan Marsh'ın çok yönlü entelektüel kaygılarını özetlemek dahi, onun siyasi ve diplomatik kariyerinden daha zordur. Kim tahmin edebilirdi ki bu 19. yüzyıl bilgesi; ilk önce "sağır-dilsizler" üzerine, sonra İzlanda grameri ve develer üzerine kitaplar yazacak. Yangın, saman, zeytin, kadife, ve "zararlı hayvanların aforoz" ile nasıl kazanılabileceğine kadar uzanan çok zengin ve çeşitli farklı alanlarda denemeler yazacak.

Bununla birlikte en başından yaşamının sonuna

"Marsh yaşadığı 19. yüzyıl yaşlandıkça, Marsh'ın kasveti de büyüdü. "İnsan, kendi ırkının celladı olmayı kaderine yazmış gibi görünüyor" endişesi, insanoğlunun yeryüzünün kapasitesini tüketmekte olduğu endişesiyle birlikte "Doğa ve İnsan" kitabında yer aldı.

kadar Marsh'ın dil bilimine hayranlığı her şeyin üstünde olmuştur. Kelime ve deyimlerin nasıl oluştuğu, kullanıldığı, bir kuşaktan ötekine nasıl geçtiği ve zaman içinde kelimelerin anlamlarının nasıl değiştiği üzerine yazdı ve yayınladı. Yirmi dili konuşan, okuyan, yazan ve dilleri birbiriyle karşılaştıran üstün bir yeteneğe sahipti.

Marsh'ın 1824'te bir rapor olarak hazırladığı "sa-

ğır-dilsizlerin eğitimi üzerine ilk yayınında, sağır-dilsizlerin iletişim, anlamak-düşünmek-plan yapmak konusunda onların sakat olduğu yönündeki klişeleri altüst etti. Yerleşik anlayışın tam aksine, Marsh, sağır-dilsizlerin kullandığı işaret dilinin, konuşma eyleminden, pek çok yönden daha üstün olduğunu raporunda gösterdi. Marsh'a göre sağır-dilsizler süper gramatikçi ve mantıkçıydı. Çünkü işaret diliyle sağır-dilsizler, aynı anlatımı yazıya kıyasla dört kez daha hızlı olarak konuşuyordu. Marsh'ın en son denemesi ise 1881 yılında yazmış olduğu ve dört yaşındaki evlatlığının buluşu olan bir eşeğin anırması nın detaylarını da içeren "Bir Kelimenin Özgeçmişidir."

Lowenthal'ın ana konuşmasının başlığı olan "Kendi ve Bizim Zamanımızda Marsh"ta; Yaptığı uyarılarla çağımızın önde gelen ekolojik anlayış kurucularından biridir görüşünün altını çizdi. Özellikle "iklim değişikliği", "doğa ve çevrenin sürdürülebilirliği", "doğa ve insan ilişkileri" konularında uyanan bilinç, Marsh'ın önemini artırıyor. Onun insan-doğa ilişkileri önerileri bugün, çevre kanunlarıyla ilgili reformlar olarak yeniden keşfediliyor.

Örneğin, Marsh döneminde, Kuzey-batı Amerika'nın kurak bölgelerinde odaklanmış sulama sorunları, bir kongre soruşturması esnasında ortaya çıktı. Marsh raporunu yoğun tarım, su kaynaklarının eşit dağılımı gerekliliğini ve nehir sistemlerinin ortak yönetim sorunları için yağış yetersizliği olarak vurgulamıştır. Özellikle de büyük gayrimenkul ve çok geniş arazi alanlarının tek veya sayılı elde toplanmış olması üzerinde durmuştur. Yerleşik tabanlı bu arazilerin bölünecek küçük çaplı tarım alanlarına dönüştürülmesinin yarattığı riskler üzerine dikkati çekmiştir. Marsh'ın doğmuş olduğu Vermont'daki çocukluk günlerine geri giden diğer bir endişesi ise çevresel fiziksel engellerin göz ardı edilerek orman ve su kaynaklarının kötü yönetimi sonucu sel ve erozyona uğraması ve yok olan ormanlardı.

Çevrenin korunması ve sürdürülebilirliği üzerine ise ormanlar için bilimsel bir yönetim gerekliliğini vurgulayarak bitki-ağaç ve tür seçimi ile hayvan otlatma kontrolü gereklilikleri de, "çevrenin korunması"na yönelik başlıca önerileri arasında yer aldı.

Marsh tarihin, insan davranış ve uygulamalarını şekillendirerek değiştirdiği ve uzun dönemli etkileri olduğunu tanımladı. Toprak, arazi, yerel çevre ve doğal kaynakların doğru kullanılmasında yöre

ile duygusal kuşaktan kuşağa aktarılan bağların olması gerektiğine ve aynı zamanda kara, su ve yerel kaynakların doğru kullanılması gerektiğine inanıyordu. Özellikle yaşamının son yıllarında Marsh, baronlardan gelecek nesiller için kolektif çevre sağlığını tehdit ettikleri ve bozuk bir sistem içinde doğayı tahrip ettikleri düşüncesiyle şirket kapitalizmine güvenmedi ve hoşlanmadı. Marsh, çok önemli reform ve yönetimin ancak iyi bilgilendirilmiş mülk sahibi vatandaşlar tarafından gerçekleştirilebileceğini düşündü. Ülkenin ulusal çapta ilerlemesinde, ekonomik gelişmenin garantörleri ile bilimde gelişmişlik ve teknolojik ilerlemenin yetersizliğine dikkati çekti. Ulusal ve küresel refahın sağlanmasında ise kamuoyunun ortak anlayış düzeyi ve katılımına aynı şekilde önem verilmesi gerektiğini vurguladı.

Lowenthal, Marsh'ın ileri yaşlardaki ruh halini ise şöyle anlattı: "Marsh yaşadığı 19. yüzyıl yaşlandıkça, Marsh'ın kasveti de büyüdü. "İnsan, kendi ırkının celladı olmayı kaderine yazmış gibi görünüyor" endişesi, insanoğlunun yeryüzünün kapasitesini tüketmekte olduğu endişesiyle bir-

likte "Doğa ve İnsan" kitabında yer aldı. Diğer taraftan, azalan üretimi telafi için tüketiciyi yok eden yöntemler icat edilmiştir," tezini savunmuş olduğunu," da ifade etti.

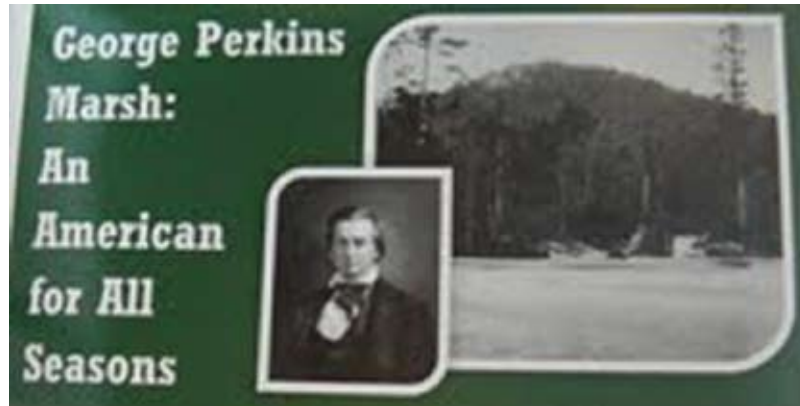
Yirmi yıl sonra ise Marsh, Avrupa'nın bir ülkeden ötekine emperyalizmin kıtayı cehennemden geçirircisine ve o güne kadar olduğundan çok daha katmanlı olarak doğa ve insan kaynaklarının silahlarla ve ordular içinde çokertildiğine tanık oldu.

Marsh'ın çok özel fakat çok nadir gündeme gelen en temel ve önemli iki temel kaygısını, ki bugün, belki dünden çok daha geçerlidir, Lowenthal, şöyle özetledi: Bunlardan ilki, bilim ve edebiyatta gelişmeleri takdir ederken, aynı zamanda genel halk düzeyinde eğitim ve bilincin onun kendi yaşam süresince düşmüş olmasıydı. Marsh, bu kaygısıyla "Doğa ve İnsan" kitabındaki öngörülerinin kendi çağından bugün daha fazla geçerli ve etkin olması benzeri bir değerde, genel kamuoyunda kuşaktan kuşağa artan eğitim, bilgi ve bilinç düzeyindeki düşüklükte de, adeta yüz elli yıla yakın bir başka değişmezliği öngörmüştü. Bu noktada Marsh'ın birincil temel kaygısını günümüz yeryüzü genel gidişatıyla da ilişkilendir-

memek mümkün değil. Örneğin, halen dünya çapında okuma yazma bilmeyenlerin sayısı bir milyardan fazla iken veya sadece ilkokul diploması olanlar ile Marsh'ın öngördüğü düzeyde bilgi-birikim ve eğitimi olanları kıyasladığımızda, durum Marsh'ın çağından çok daha vahimdir. Çünkü, iletişim teknolojileri ve diğer dillerde televizyon programları, haberler, televizyon ve bilgisayar/İnternet bugün dünya nüfusunun altında birine yakınının elinin altında olmasına rağmen, bilgi ve bilinç düzeyinde genel nüfus oranında düşüş devam etmektedir.

Bu noktada Lowenthal, Marsh'ın birinci derecedeki en büyük endişesi olarak tanımladığı, halk düzeyinde eğitim seviyesi ve bilincin düşüşünden yola çıkarak, ve takip eden her kuşakta bunun giderek daha ve daha da düşmüş ve düşmekte olduğunu ise Marsh'a ithafen şu cümleler ile altını çizdi. "Biz, bugün dünden daha fazla bilgi birikimine sahip bir dünyada yaşıyoruz, ancak dünya nüfusu daha az bilgiye sahip kişiler tarafından çoğaltılıp doldurulmaktadır.

Dün'e göre bugün eğitim bin kat daha fazla olsa bile, yine de elliden fazla bir dizi dil yelpazesi ve diğer disiplinlerden oluşan bir grup akademisyeni

Marsh'in daha az bilinen diğer başarıları arasında Güneybatıda Amerikan askeri için devenin at yerine kullanılmasının Amerikan Senatosuna sunulması oldu. 1856 yılında, Marsh Amerika Birleşik Devletleri'ne sunduğu "Deve: Organizasyonu, Huyları ve Kullanım Alanları" adlı bildirisini (Boston, Gould and Lincoln), özellikle Osmanlı döneminde, Amerika'yı temsilen büyükelçi olarak atanması ve Osmanlı toprakları ve Ortadoğu seyahatleri sonucunda edindiği izlenimler ve yaptığı araştırmalar sonucunda yayınladı.

bir araya getirmek çok çok zor olacaktır."

Marsh'a atıfta bulunarak, Lowenthal, bu konudaki sunumuna şöyle devam etti: "Hâlâ daha az bilgilendirilmiş ve yarım eğitilmişlerin giderek arttığı uzlaşmacı bir toplum çerçevesinde ortak kültürel referanslar kurulmuştur. Bundan emin olmak için her kuşak tarafından genel toplumdaki bilgisizliğin giderek artan bir üzüntüyle ve tonda nasıl dile getirilmekte olduğuna bakmak gerekir. Baktığımızda gördüğümüz ise "cahilliğe hayranlıktır", şeklinde özetledi. Lowenthal'a göre Marsh'ın ikinci ve en önemli ve ilkiyle de çok ilişkili kaygısı ise kadın haklarıydı. Marsh, kendi zamanında kadınlar için ayırt edici ve kayda değer tek kazanım ve kurtuluş formülünün ahlaki otoritenin körü körüne dayatılmak olduğu görüşünü savundu. Kadınların içinde bulunduğu durumu, emeklerinin değerlendirilmesi ve günlük yaşamda eşit rol almalarını ise insanlık tarihinin en umutlu hareketi olduğunu düşündü... Sağlıktan, kadınların yüksek öğrenimde erkeklerle eşit hakka sahip olmasından, ev işlerine verdikleri emeklerinin karşılığını almalarına, gelecekte mekanik iyileştirmeler yoluyla, kadınların serbest bırakılarak entelektüel yaşama geniş kapsamlı katılabilecekleri görüşlerini savundu ve bu alanlarda kadınları destekledi.

Bu nedenle, Marsh aktif ve açık bir şekilde kadın haklarını savunan bir feminist idi. ABD Yüksek Mahkemesi'nde "Blackwell Kızkardeşleri" destekledi ve kadınların pratik yapmalarının kabulü ile sanatta kadınların başarılarının tanınmasını, eğitimde, tıpta ve diğer alanlarda kadınların başarılarının da tanınmasını yasal yollarla ve para ile destekledi. Bu aktiviteleri nedeniyle, Masaçusette Kadınlar Evrensel Eğitim Derneği'nin onur üyesi seçildi. Kadın hakları konusunda köklü bir reform yapılırsa, kadınların yüksek öğrenim hakkı benzeri geri kalanı elbette takip edecektir şeklinde düşündü. Ancak, bu reformu yapmak o kadar kolay değildi. Kız çocuklarının erkeklerle aynı okulda eşit eğitim görme hakları uzun bir dönemdir mevcuttu. Ancak eşitlik düzeyi kolej düzeyinde söz konusu değildi.

İç savaştan sonra kız kolejlerinin açılması ülkenin önemli bir kazanımı oldu. Ancak, diğer cinsiyet reformları, özellikle seçme ve seçilme hakkı, yüksek öğrenim sonrasını izleyen dönemlerde dahi, her iki cinsin sanki ayrı kürelerin insanı ve bir "mantra" ymişçasına "dokunulmaz" olarak kaldı.

Lowenthal, cinsiyet ayrımcılığının Marsh'ın en iğrenç bulduğu temel sosyal sorun olduğundan söz etti. Sözde farklılıkların, erkeğin kadını kendinden daha zayıf ve kendine hizmet etmesi gereken bir cinsiyet olarak görmesinden

Mehmet Arpacık “Doğada Bir Gün”

Dr. Skülberg, Norveç’in 1901’lerin başında, Marsh’ın Doğa ve İnsan” kitabından etkilenerek ilk doğa ve çevreye ilişkin kanunları çıkartmış olduğunu belirtti.

kaynakladığını belirtti.

Marsh’ın daha az bilinen diğer başarıları arasında Güneybatıda Amerikan askeri için devenin at yerine kullanılmasının Amerikan Senatosuna sunulmasıydı. 1856 yılında, Marsh Amerika Birleşik Devletleri’ne sunduğu “Deve: Organizasyonu, Huyları ve Kullanım Alanları” adlı bildirisini (Boston, Gould and Lincoln), özellikle Osmanlı döneminde, Amerika’yı temsilen büyükelçi olarak atanması ve Osmanlı toprakları ve Ortadoğu seyahatleri sonucunda edindiği izlenimler ve yaptığı araştırmalar sonucunda yayınladı. Develerin, o dönem ABD’ye ithal edilmesi önerisi ve girişimi, daha sonraki yıllarda terk edilmiştir. Buna rağmen, gerçeğe bağlı doğru bir batı Amerikan kovboy filminde, John Wayne, at yerine deve üstünde gösterilebilir, şeklinde açıkladı Lowenthal.

Politik ve Diplomatik Hayatı

1839 yılında ABD Temsilciler Meclisine daha sonra kapatılan “Whig” partisinden seçildi ve 1849’a kadar bu partiyi temsil etti. Temsilciler Meclisine seçilmesini takiben Washington DC’ye yerleşti. O dönemde, Vermont’a seyahatleri esnasında, doğa manzalarının olumsuz yönde değişmesi, toprakların takaslanarak ağaçların kesilmesi, ormanlarda azalan ağaçlardan ve çıplaklaşan dağ tepelerinden çok rahatsız oldu.

Smithsonian Enstitüsünün kurulmasında kilit isimlerden biriydi. Köleliğin kaldırılması girişimlerini destekledi. İlk olarak 1849 yılında, dönemin Amerikan Başkanı Zachary Taylor (1849-1850), Osmanlı’ya büyükelçi olarak atadı. 1852 yılında ise özel diplomatik bir görevle Yunanistan’a atandı ve 1854 yılında Amerikan yeni dönem hükümeti tarafından geri çağırıldı. Columbia Üniversitesi ve Lowell Enstitüsünde, İngilizce, felsefe ve etimoloji konularında dersler verdi. 1860 yılında ise dönemin Başkanı Abraham Lincoln tarafından İtalya Krallığı’na büyükelçi olarak atandı. Marsh, döneminde İtalya hükümeti ile Amerika’nın ilişkilerinin geliştirilip, güçlenmesine ve prestij kazanmasında önemli bir rol oynamıştı. Yaşamının son yirmi bir yılında İtalya’dan bir bilim adamı olarak yazdığı ansiklopedi mad-

deleri, sayısız yorum ve denemeler ile büyük bir ün kazandı. Floransa yakınlarında, 1882’de Vallombrosa’da öldü. Halen Roma Protestan mezarlığında gömülüdür.

Özel Hayatı ve Feminizm

Marsh 1828 yılında önemli bir Burlington toprak sahibinin kızı Harriet Buell ile evlendi. Hamileliği sırasında geçirdiği rahatsızlıklar sonucu, eşi beş yıl sonra öldü. 1839 yılında ise kendisinden on beş yaş daha genç olan Masacusetli Caroline Crane, bir öğretmen, şair, dil bilimci, feminist ile evlendi. Aradaki yaş farkı, Caroline’in George’un muazzam akli ve bilgisi karşısında başını döndürmedi. Crane’nin kendi entelektüel ve sanatsal birikimi ve ortak ilgileri sonucu, o da kendi edebi yolunu izledi. Marsh da Caroline’den etkilenerek, “feminizm” henüz moda olmamışken, feminist oldu ve özellikle de kadınların eğitimi ve bilgilendirilmesini destekledi.

Marsh bütün çalışmalarının ana teması olan “doğa ve çevrenin korumacılığı ve insanın da doğanın hizmetinde olması gerektiği” onun zengin ve üretken zihninde çok erken yaşlardan itibaren kristalize olmuştu. Şimdi çağımızdaki “doğa ve çevre korumacılığı” hareketinin de ilham kaynağı ve el kitabı olarak kabul ediliyor, “Doğa ve İnsan”.

Özellikle de Marsh, Avrupa’da gördüğü orman-sızlaştırılma süreciyle Vermont peyzajı üzerindeki imhayı karşılaştırıldı. Antik Roma görüntülerinden büyülenip, çevresel etkenlerin tarihi eserler üzerindeki zararlarının nasıl olabileceğini uzun ömürlü gösterdi.

Marsh, yaşamı süresince uzun soluklu ve kararlı çalışmaları ile uzun dönemli öngörülerinin sonucunu, bir bakıma yüzyılı aşkın bir süre sonucunda ve tabii Marsh’tan etkilenenler ve onun izini takip edenler sayesinde almıştır. Çünkü, Marsh’ın Vermont’da doğmuş olduğu ev; daha sonra Frederic Billings tarafından satın alınmış; Marsh’ın öngörülerinden etkiyle çevresindeki arazi alanı genişletilmiş ve Billings’in torunlarından Mary French’in de Laurance Spelman Rockefeller ile evlenmesi ve çiftin de; Amerika kapsamında çevre korumacılığının uygulamasında öncü girişimleri sonucu, Haziran 1983 yılında Rockefeller Ailesi tarafından resmen “Billings Çiftliği ve Müzesi” olarak açıldı. 1992 yılında ise çift, oturdukları Tom Dağı’nın eteklerinde bulunan 555 dönümlü ormanlık alanı, Ulusal Park Servisi’ne (National Park Service) bağışladı. 5 Haziran 1998 yılında

Örneğin, o dönem Amerikan elçileri, Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerdeki kendi meslektaşlarına kıyasla ya yarı yarıya maaş aldıkları ya da yarım-günlü çalışma kategorisinde emeklerinin karşılıklarını aldığını belirtti. Bu nedenle, yurtdışı elçilikleri dönemin Amerika'sında, özellikle de akademisyen veya araştırmacıların ilgi gösterdikleri ve elçilik görevleriyle birlikte araştırma ve yazın işlerini de birlikte yapabilmelerine olanak veren bir meslek olduğu şeklinde tanımladı.

ise, "Billings Çiftliği ve Müzesi", dönüştürülerek ve çok daha geliştirilmiş olarak "Marsh-Billings-Rockefeller Ulusal Tarihi Park"ı olarak açıldı. Günümüzde, bu parkın en önemli özelliklerinden biri ise içinde yaşamış olan sıra dışı insanların vizyonlarına ve insanın doğa ile uyumlu yaşaması hizmetine adanmış olmasıdır. Böylece, Marsh'ın öngörüsü kendi doğduğu ev ve Vermont adına yaşamdan ayrılmasından bir Yüz yılı aşkın zaman sonra, Amerika ve dünyaya en seçkin örneklerden biri olarak hayata, Görüşlerini takip edenler tarafından geçirilmiştir.

Marsh, insanı, doğa ve çevrenin değişmesinde "rahatsız edici değişim ajanları" olarak tanımladı. Kendi çağının coğrafyacıları Arnold Güyot ve Carl Ritter tarafından benimsenmiş geleneksel fikir, yeryüzünün fiziksel açıdan oluşan doğal olay veya felaketlerin sadece dağlar, nehirler, okyanusların yarattığı oluşumlar sonucu olduğuydu. Marsh'a kadar hiç kimse, yeryüzünün araştırılması ve doğa ile insan ilişkilerinin incelenmesini, yeryüzünün, insanlığın ortak evi konumunda sunmadı. Bu nedenle Marsh, çevresel ve sosyal ilişkilerde "doğa ve insan"ın karşılıklı bağımlılığını tanımlamakta ilk oldu.

George Perkins Marsh: Dört Mevsim İçin Bir Amerikalı konferansında, özellikle Marsh'ın dönemin Osmanlı İmparatorluğuna iki kez ve daha sonra da İtalya'ya büyükelçi olarak atanmış olduğu bilgisiyle; Lowenthal, ayrıca dönemin Amerikan elçiliklerinin atanma ve konumları hakkında çarpıcı bilgiler verdi. Örneğin, o dönem Amerikan elçileri, Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerdeki kendi meslektaşlarına kıyasla ya yarı yarıya maaş aldıkları ya da yarım-günlü çalışma kategorisinde emeklerinin karşılıklarını aldığını belirtti. Bu nedenle, yurtdışı elçilikleri dönemin Amerika'sında, özellikle de

Marsh bütün çalışmalarının ana teması olan "doğa ve çevrenin korumacılığı ve insanın da doğanın hizmetinde olması gerektiği" onun zengin ve üretken zihninde çok erken yaşlardan itibaren kristalize olmuştu. Şimdi çağımızdaki "doğa ve çevre korumacılığı" hareketinin de ilham kaynağı ve el kitabı olarak kabul ediliyor, "Doğa ve İnsan".

akademisyen veya araştırmacıların ilgi gösterdikleri ve elçilik görevleriyle birlikte araştırma ve yazın işlerini de birlikte yapabilmelerine olanak veren bir meslek olduğu şeklinde tanımladı. Ve Marsh'ın yaşamı boyunca, gelir durumunun hiç iyi olmadığı ve aynı nedenle, çok nadide ve değerli koleksiyonu Smithsonian'a 3000 dolara bu bilgi kamuoyuna sızdırılmadan satmış olduğuna dikkat çekti. Sonra Osmanlı'daki görevine atanmış ve daha sonra da yaşamının son 21 yılını geçirdiği ve hayata gözlerini kapadığı İtalya'da büyükelçilik görevine paralel "Doğa ve İnsan"ı da İtalya'da yayınlamış olduğuna dikkati çekti.

Yukarıdakilere ek olarak, Marsh'ın aynı zamanda döneminde meslektaşlarıyla yazışmalarını içeren mektuplarının da edebi değer olarak ve Marsh'ın birikimleri ve çağdaşlarıyla paylaşımları açısından da çok önemli bir yer tutar. Marsh'ın mektupları bugün Clarke Üniversitesi'nin koleksiyonundadır. Ayrıca Clarke Üniversitesi, George Perkins Marsh Enstitüsü'nü kurmuştur.

Marsh'ı bu dergi sayfalarına sığdırmak gerçekten çok güç. Yine de adına düzenlenmiş olan konferans aracılığıyla, edinilen bilgileri özetleyecek olursak, onun öngörülerini, çağımızda doğa ve çevrenin korunması ve doğa ile insan ilişkileri kapsamında devam eden uygulamalı bilimsel çalışmalar olarak Amerika'da kurumsalaştırılmıştır. Yine Amerika genelinde doğal parkların ve hayatın korunmasında etkileri tartışmasızdır. Aynı zamanda, Amerika'da olduğu kadar Norveç'ten, İtalya'ya, İzlanda'ya ve bir çok ülkede Marsh'ın öngörülerinin doğa ve çevre ile insan ilişkilerinin düzenlenmesine ilişkin kanunların çıkartılması ve yasal yürürlüğe girmesinde, devam etmekte olan önemli bir rolü ve etkisi olduğu gerçeği de konferanstaki bildiriler aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Bu bilgiler ışığında ümit edelim ki, Türkiye'de de doğa ve çevre ile insan ilişkileri ve doğanın kullanımı konusunda, ülkemizin kanun yapımcıları da bir nebze olsun ilham alırsın ve etkilensin... Ve Marsh gibi bu kez 100-150 yıl sonrasının Türkiye'sini öngörerek doğal yaşam, çevre ve insan yaşamını öldüren Hidroelektrik Santral Yapım istilalarına, Marsh'tan ve dünyadaki uygulamalardan bir nebze örnek alınarak ve yerel halkın ve çocuklarının geleceğine öncelik verilerek, son verilir!

George Perkins Marsh'a ilişkin kapsamlı bilgilere, Clark Üniversitesi'nin websitesinden ulaşılabilir: <http://www.clarku.edu/departments/marsh/about/>

<http://www.clarku.edu/departments/marsh/index.cfm>

Marsh – Billings – Rockefeller Doğal Tarih Parkı (National Historical Park)

<http://www.nps.gov/mabi/historyculture/gpmarsh.htm>

Stevens'daki "George Perkins Marsh: Dört Mevsim için bir Amerikalı" konferansının programı için: http://archive.stevens.edu/cal/fileadmin/cal/pdf/GPM_Conference_Program__v10_.pdf

Clark Üniversitesi'nde George Perkins Marsh Enstitüsü

<http://www.clarku.edu/departments/marsh/about/>

Bu yazıdaki bilgilerin önemli bir bölümü, David Lowenthal'ın konferanstaki konuşmasından alınmıştır. Kendisine konuşma metnini paylaştığı için, Prof. Edward Foster'a, konferans kapsamında, Mehmet Arpacık sergisini New York Konsolosluğu ve Light Millennium işbirliği içinde sunma olanağı sağladığı için çok teşekkür ediyorum. B.Ü.

Yazmasaydı Deli Olacaktı...

Sait Faik ve Burgaz Ada

Yazı Ayşe Yetmen Fotoğraf: Şule Gönülsüz

Marmara'nın incileri kabul edilen eski adıyla Prens Adalarının İstanbul'dan gelişe göre, ikincisi Burgaz (Pyrgos) adasıdır. Burgaz, diğerlerinden daha yüksekçe yeşili daha bol bir adadır. "Kilise, cami, Sait Faik ve Kalpazankaya, işte budur Burgazada" belki Adanın mozaigini en iyi tanımlayan sözdür.

Şehr-i İstanbul, Konstantinopolis iken bir zülüm ve çile doldurma yeri olan

adalar, günümüzde keyifli vakit geçirmek için gidilen, gidene imrenilen yerlerdir. Bu şirin adalar, Bizans İmparatorluğu döneminde gözleri oyulan prenslerin sürgün edildikleri yerler olarak "Prens Adaları" ya da inzivaya çekilen papazların çile doldurma yerleri olarak "Papaz Adaları" olarak bilinirlerdi.

Yunanca adı Αἰτῳόνη (Antigone); Prens Adalarının büyüklük olarak üçüncüsüdür. Genişliği yaklaşık iki kilometredir. Ada üzerindeki en yüksek yer Bayrak Tepedir. Ada, 2003'teki büyük yangında bir bölümünün yanıp kül olduğu kızılçam ormanıyla kaplıdır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, ada halkının çoğunluğunun Rumlardan oluştuğundan söz eder. Adanın isminin Yunanca Antigone olmasına gelince, Büyük İskender'in generallerinden, Demetrios'un babası olan Antigone'nin burada büyük bir kale yaptırmış olmasındandır. Ada önce onun adıyla anılmış, sonra Yunanca kale/burç anlamına gelen Pyrgos (Burgaz) adını almıştır. Antikçağ yazarları bu adaya Erebinthus, Bizanslı yazarlar ise Therebintos ya da Panormos adını vermişlerdir. Bugün Hagios İoannis Kilisesi'nin üstünde bulunduğu mahzen bir vakitler Ortodoks Kilisesinin en değerli patriklerinden Metodios'un yedi yıl süreyle zindanı olmuştur. Metodios'un İkonoklast (İkon kırıcılığı) döneminde burada hapsedildiği rivayet edilir. Bizans İmparatoru III. Leon devrinde başlayan ikon kırıcılık bir yüz yıl kadar sürmüştür.

Rumların İstanbul'dan çeşitli nedenlerle göç et(tiril)mesiyle, adadaki sayıları neredeyse yok denecek kadar azalmıştır. Günümüzde adanın nüfusunun büyük bir oranını Türkler oluşturmaktadır. Adanın sol tarafında bulunan Avusturya Lisesi'ne ait binalarda, Avusturyalı rahip ve rahibeler yaşamaktadır.

Bin metre genişliğindeki bir boğazla Heybeliada'dan ayrılan Burgaz Adası, manzara açısından, bol ağaçlı Heybeliada ve Kaşık Adası'na baktığı için şanslıdır. Ada, kızılçam ormanları, ahşap köşkleriyle İstanbul'un nadide yerleşim yerlerinden biridir. Güzel ahşap köşkler en çok sahil ve tepenin Kaşık Adası ile Heybeliada'ya bakan tarafındaki sokaklarındadır. Gurup vaktini izlemekten hoşlananların vazgeçemedikleri Kalpazankaya Burgaz'ın batısındadır. Kalpazankaya'nın adının Türkiye'deki ilk kalp paranın basıldığı yer olmasından ileri geldiği söylenmektedir. "Hristos Manastırı" Adanın güneyinde 176 metre yükseklikteki Bayrak Tepededir.

1928 yılında burada kurulan sanatoryum Türkiye'nin en eski sanatoryumlarından biri olma özelliğini taşımaktadır.

Edebiyatımızın önemli yazarlarından hikâyecisi Sait Faik Abasıyanık, hayatının önemli bir bölümünü burada geçirmiştir. Burgaz Adası ve diğer İstanbul Adalarının, öykülerinde önemli yeri olan yazarın adadaki evi, "Sait

Faik Müzesi" adıyla müze haline getirilmiştir. 11 Mayıs 1954'te hayatını kaybeden yazarın ansına, her yıl Mayıs'ın ikinci pazarında kalabalık gruplar Burgazada'da bir araya gelmeyi alışkanlık haline getirmişlerdir.

Geleneksel öykü kalıplarını kırarak şiirsel anlatımı, gerçeği pek çok yönleriyle görünür kılan tarzıyla çağdaşlarını hatta kendinden sonraki kuşakları da etkileyen Sait Faik, 23 Kasım 1906 tarihinde Adapazarı'nda doğmuş ilk ve orta öğrenimini doğduğu bu şehirde tamamlamıştır.

Sait Faik, ailesinin İstanbul'a göç etmesiyle İstanbul Sultanisi'ne girmiş ancak lise öğrenimini burada değil Bursa Lisesi'nde tamamlamıştır. Bir süre İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne devam eden Sait Faik, babasının isteği üzerine Lozan'a iktisat okumaya gitmiştir.

Bu şehirde 10-15 gün kaldıktan sonra Fransa'ya geçen yazar, doğal güzelliğine ve entelektüel çekiciliğine hayran kaldığı Grenoble'da üç sene yaşamıştı.

1933 yılında İstanbul'a dönen ve kısa bir süre Türkçe öğretmenliği yapan Sait Faik, ailesinin desteğiyle kalkıştığı ticaret hayatında da başa-

rılı olamamıştı. Yazar, kısa ömrünü aileden kalan mirasla geçirecekti. 10 yıl kadar mücadele ettiği siroz hastalığına yenik düştüğünde, Tevfik Fikret, Namık Kemal, Ahmet Haşim gibi önemli edebiyatçılarımızın yaşama veda ettikleri yaş olan 48 yaşında idi.

Çağdaş edebiyata katkılarından dolayı 1953'te (ölümünden bir yıl önce) Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Uluslararası Mark Twain Derneği'nin onur üyeliğine seçilen yazar için ölümünün ardından 1955 yılında annesi Makbule Abasıyanık, bir öykü ödülü - Sait Faik Hikâye Armağanı- koymuştur. Bu ödüle başta, Adnan Özyalçın, Mehmet Seyda, Ayla Kutlu, Tomris Uyar, Nezihe Meriç, Ayşe Kulin, Erdal Öz, Necati Tosuner, Selim İleri gibi yazarların bulunduğu pek çok değerli edebiyatçı layık görülmüştür.

Her şey "bir insanı sevmekle başlar" düsturu- nu yaşamının merkezi yapan hikâyeci, İstanbul Sultanisi'nde öğrenciyken şiirle başladığı edebiyat serüvenini Bursa Lisesi'nde "Zemberek ve İpekli Mendille" öyküye dönüştürmüştü. 9 Aralık 1929 tarihli Milliyet Gazetesi'nin sanat sayfasında "Uçurtmalar" adlı ilk öyküsü yayınlanmıştır. İlk kitabı olan "Semaver" için 1936 yılında yazdığı bir

mektupta " Kitabım birkaç güne kadar çıkmak üzeredir. Adını Semaver koymuş bulunduk. Kitap birçok yanlışlıkla çıktığı için ümitsizim." diye yakınmıştır. İlk kitabından sonra yazmayı sürdüren Sait Faik, 1939'da "Sarnıç" adını verdiği ikinci kitabını yayınlamıştır. Ancak, aynı yıllarda yayınlanan "Çelme" adlı üçüncü kitabıyla hakkında soruşturma açılması ve 1944 yılında basılan "Medar-ı Maişet Motoru" adlı romanının da asılsız bir ihbarla toplatılması üzerine yazmaya ve insanlara küserek, Adasına (Burgaz Ada) sığınmıştı.

Aslında yazarın bu suskunluk dönemi, gelecekte yazacağı öykülerine malzeme sağlayan bir kuluçka dönemi olmuştu. Burada kurduğu ilişkiler, yaptığı gözlemler ve edindiği izlenimler sonradan onun eserlerinde konu olarak okuyucuyla buluşacaktı.

Küskünlüğünü fazla uzatmayan Sait Faik, yazarlığa avdet ettiği kitabındaki "Haritada Bir Nokta" adlı öyküsünün sonunda : "Söz vermiştim kendi kendime: Yazı bile yazmayacaktım. Yazı yazmak da bir hıristan başka ne idi? Burada namuslu insanlar arasında sakın ölümü bekleyecektim. Hırs, hiddet neyime gerekti? Yapamadım. Koştum tü-tüncüye kâğıt, kalem aldım. Oturdum. Adanın تنها yollarında gezerken canım sıkılırsa küçük değnekler yontmak için cebimde taşıdığım çakı- mı çıkardım. Kalemi yonttum. Yonttukten sonra

tuttum öptüm. Yazmasam deli olacaktım.” demiştir.

Böylece yazmaya tekrar başlayan Abasıyanık “Lüzumsuz Adam” adlı eserini 1948 yılında yayınladı. Yeniden İstanbul’a dönen yazarın meskeni yine Beyoğlu olur. Bu semtin en şüpheli batakhanelerine gece yarıları bile girmekten çekinmez, konuşulanlara kulak verir, onlardan bir şeyler bulup çıkarmaya çalışır, insanları incelerdi. Yaşamı boyunca hiç evlenmemiş hep annesiyle yaşamış olan Sait Faik âşık olur, evlenme hayalleri kurardı. Bu halini bir yazısında: “Saçım tek tük, sakalım ağardı. Fakat her zaman pencere önlerinde bir hayal bekledim. Ne kadar hakikat oldularsa, şimdi bütün hepsi o kadar hayaldir.” diye anlatmıştı.

Öykülerinin çoğunu kurşun kalemle sarı yapraklı okul defterlerine yazan Sait Faik zaman zaman hayata küsse de içindeki yaşama duygusunu hiçbir zaman kaybetmemişti. “Hişt! Hişt!” adlı öyküsünde hayatın sırları ile ilgili düşüncelerini şöyle yazmıştı: “Nereden gelirse gelsin, dağlardan, kuşlardan, denizden, insandan, hayvandan, ottan, böcekten, çiçekten. Gelsin de nereden gelirse gelsin!.. Bir hişt hişt sesi gelmedi mi fena. Geldikten sonra yaşasın çiçekler, böcekler, insanoğulları... Hişt hişt Hişt. Hişt hişt. Hişt hişt”

Sait Faik'in öykülerindeki ana tema yaşama sevin-
ciydi. Hikâyelerinin kahramanları kentli ancak üst
düzey değil, sıradan insanlardır. Bunlar; Balıkçı,
sokak kadını, işsiz, hamal, kahveci, sandalcı gibi
"küçük adam" olarak adlandırılan insanlardır.

Eserlerinin pek çoğu film, tiyatro ve dizilere konu
olmuş yazarın "Medar-ı Maişet Motoru" isimli ro-
manı 1970 yılında, başrollerini Türkan Şoray ve
Ekrem Bora'nın oynadığı ve senaryosunu Safa
Önal'ın yazdığı "Ağlayan Melek" ismiyle filme
çekildi. Savaş Dinçel'in yazdığı, Sait Faik'in ya-
şamını konu alan "Meraklısı İçin Öyle Bir Hikâye"
adlı tek kişilik bir oyun, Macit Koper yönetmen-
liğinde ilk kez yine Savaş Dinçel tarafından 1993
yılında İstanbul Şehir Tiyatroları'nda sergilendi.
Yazar Ayfer Tunç'un 2003 yılında TRT ekranlarına
gelen "Havada Bulut" adlı senaryosu ise Sait Faik
öykülerinden yola çıkılarak yazılmıştı.

Yaşamının sonlarına yaklaşırken, çok sevdiği
İstanbul'u da sevmez olmuş, adada annesinin-

hastalığı ile ilgili gösterdiği özenden sıkılıp ora-
dan da uzaklaşınca, iyiyiden iyiye yalnız kalmıştı.
Yaşama bağlılığı bütün yazılarında hissedilen
Sait Faik ne yazık ki çok korktuğu sondan kurtu-
lamamıştı. Anısına konulan ödül, annesinin ölü-
münden sonra Darüşşafaka Derneği tarafından,
devam ettirilmiştir.

Değerli hikâyecimize onun bir şiiri ile veda edelim:

KIRMIZI YEŞİL

Kıyısına tuz ileten rüzgârı
balıkların yüzdüğünü duyarım
Dinlerim yosunların konuştuğunu
midyelerin ağladığını.
Aşkın bir kanadı vardır kırmızıdır
delinir
kan akar.
Bir kanadı var
zehir yeşili

Eserlerinden bazıları:

Şiir Hikâye kitapları:

Semaver (1936, Remzi Kitabevi)

Sarnıç (1939, Çığır Kitabevi)

Şahmerdan (1940, Çığır Kitabevi)

Lüzumsuz Adam (1948, Varlık Yayınları)

Mahalle Kahvesi (1950, Varlık Yayınları)

Havada Bulut (1951, Varlık Yayınları)

Kumpanya (1951, Varlık Yayınları)

Havuz Başı (1951, Varlık Yayınları)

Son Kuşlar (1952, Varlık Yayınları)

Alemdağ'da Var Bir Yılan (1954, Varlık Yayınları)

Şekerli (1954, Varlık Yayınları)

Tüneldeki Çocuk (1955, Varlık Yayınları)

Şimdi Sevişme Vakti (1953)

Roman:

Medar-ı Maişet Motoru (1944)

Kayıp Aranıyor (1953)

Şimdi sıra Burgaz Ada'ya veda etmeye geldi. 176
metre yüksekteki Hiristo Manastırı'na tırmandık.
Kalpazankaya'da güzel bir keyif yaptıktan son-
ra bir de eğer günlerden Pazartesi değilse, Sait
Faik'in Burgaz Çayırı Sokak, 15 numaradaki Müze
Evini ziyaret ederek, Burgaz Adadan ayrılmak
üzere, mis gibi taze çörek kokan meydandan İs-
keleğe doğru ilerleriz.

Kaynak: Vikipedi

<http://www.msxlabs.org/forum/edebiyat-tr/12709-sait-faik-abasiyanik-sait-faik-abasi-yanik-kimdir-sait-faik-abasiyanik-hakkinda.html#ixzz1x1HTyyYN>

Ne Şiir Ne Yazı Onu En Güzel Renkler Anlatır O Galatasaray O Sarı Kırmızı

Yazı: Sevdâ Kaynar

Efsane takım: Galatasaray. Yüz binlerin gururu; ülkemizin dünyadaki sembollerinden biri. Sarı kırmızı renklerin başka hiçbir renge nasip olmayan yaşayan ruhu...

Peki, kim bilebilir acaba bu efsane takımın tıpkı efsaneler gibi yüzyıllara yayılan bir hikâyesi olduğunu. Köklerinin ta 2. Beyazıt zamanına kadar uzandığını. İsmi de o yüzyıllardaki bir bölgeden aldığı.

Gelin bu büyük tarihe bir göz atalım önce; Galatasaray'ın çok uzun zamana yayılan mazisine bir bakalım; onu bu günlere getiren kişi ve olayları tarihin anı defterinden çıkaralım...

2. Beyazıt 1481 yılında artık tüm Avrupa'ya ismini duyuran, büyüyen Osmanlı İmparatorluğuna devlet adamlarının gerekli olduğunu düşünür ve devlet adamı yetiştirmek üzere bir mektep kurar. Bu mektep ismini de bulunduğu bölgeden alacaktır doğallıkla. Galata Sarayı. Galatasaray efsanesinin ilk başlangıç durağı.

Ancak okul modern görünümüne yüz yıllar sonra ulaşacaktır. Tarih 1 Eylül 1868. Sultan Abdülaziz okulun yeniden yapılandırılması için emir verir. O döneme göre oldukça yenilikçi bir tavidir bu. Dahası da var: Türkiye'de gerçek anlamıyla sportif çalışmalar bu okulda başlar ilk olarak.

Düşünebiliyor musunuz ilk kez "Beden eğitimi" dersi jimnastikçi "Monsieur Curel" tarafından eğitim programına konur. Böylece Galatasaray eğitimde bir devrimin de ilk sahiplerinden biri olur. Belki de Mekteb- i Sultani ismi bu nedenle ona çok yakışmakta; sultanların yarattığı bir okul olarak tarihe adını yazdırmaktadır.

Curel, eğitim programlarını daha da geliştirir. Modern aletler gelir okula. Kâğıthane de bir idman bayramı düzenlenir ve başarı gösteren öğrencilere madalyalar verilir. Bu yarışmaların sonunda dağıtılan "Kuzulu pilav" ise bir geleneği oluşturacaktır artık.

Hemen belirtmekte yarar var: Galatasaray Spor Kulübü, Türk spor tarihindeki öncü olma özelliğini hiç kuşkusuz içinden doğduğu ve gene öncü bir kurum olan Galatasaray Lisesi'nden (Mektebi Sultani) almıştır. Okul ile kulüp arasındaki koparılmaz bağ, yadsınamayacak bir gerçeklik ve övünç kaynağıdır.

Curel'den sonra gelen yabancı spor hocaları okula pek çok yeni spor faaliyetini de kazandırır. Yüzme, kürek, aletli jimnastik vs... Bu çalışmaların karşılığı çok geçmeden alınır. Türk spor tarihinin önemli isimleri vardır artık Galatasaray'da... Faik Üstünidman'ın yanı sıra, Binbaşı Mazhar Kazancı, Abdurrahman ve Ahmet Robenson kardeşler Galatasaray Lisesi'nde görev alıp, izcilik, tenis,

hokey gibi spor dallarının öğrenciler arasında yaygınlaşmasını sağlarlar.

Üstünidman'ın ön ayak olmasıyla Galatasaray'da futbol da başlar. Henüz bir koşuşturmacadır ilk maçlar; ilk karşılaşmalar. Ama geri dönülemeyen bir yola girilmiştir ve futbol maçları büyük bir heyecan, büyük bir takım ruhu duygusu yaratmaya başlamıştır. Galatasaray bir tohumdan meyve veren ulu bir ağaç olmaya doğru koşar adım ilerleyecektir artık.

TOPUMUZA EVLADIM GİBİ BAKARDIM...

Galatasaray'ın hikâyesinde yabancı takımlarla karşılaşma hırslarının da bir başlangıç yarattığını söylemeden geçemeyiz elbette.

Yıl 1901. İstanbul'da yaşayan iki İngiliz; James Lafontaine ve Horace Armitage Rum ve İngiliz oyuncularla oluşan Kadıköy Futbol Kulübü'nü kurarlar. Daha sonra İmogen, Elpis, Strugglers takımlarıyla anlaşarak İstanbul Futbol Birliğini hayata geçirirler. Şimdiki Şükrü Saraçoğlu Stadyumunun yerinde bulunan Union Club- İttihat Spor sahasında karşılaşmalar yaparlar. Türk olmayan bu ekiplerin maçları Galatasaray Lisesi öğrencilerini üzer; neden onlar kendi takımlarını kuramışlardır ve yabancılarla boy ölçüşme aşamasına gelmemişlerdir. Bu soru o günün genç Galatasaraylısının kafasında giderek büyümektedir artık.

ALİ SAMİ YEN VE GALATASARAY... GERÇEKLEŞEN RÜYALAR...

Gelin şimdi de Galatasaray' ın kurucusu Ali Sami Yen'in 50. yıl kitabını açalım ve bir takımın doğuşunu o büyük adamından dinleyelim:

"1. Teşrin 1905' te, mektebin 5. sınıfında edebiyat dersindeyiz. Edebiyat muallimimiz Mehmet Ata Bey ders anlatırken birkaç arkadaş baş başa vererek Galatasaray'da bir futbol kulübü kurmaya karar verdik. İlk müteşebbisler oyuna ve mücadeleye meyyal arkadaşlardan Asım Tevfik Sonumut, Reşat Şirvani, Cevdet Kalpakçioğlu, Abidin Daver, Kamil... gibi gençlerdi. Mektepte tahsilde bulunan Bulgar ve Sırp talebesinden çevik ve kuvvetli olanlar da bize iltihak etmişlerdi. Asım'ı muhasebeciliğe, Cevdet'i ikinci reisliğe seçmiş, kendim de Reis olmuştum. Asım her hafta arkadaşlardan birer kuruş toplamakta mahir olduğu için kendisini muhasebeci yapmıştık. Ben Reisliği topu yağlayıp şişirmekle almıştım. Topumuza evladım gibi bakardım. Zaten varımız yoğunumuz da toptu. Mektebe gelirken, domuz sokağından geçer, domuz yağı alırdım. Topu onunla yağlar, şişirirdim; yamasını yeni pabucumdan kesmiştim. Bunu gören arkadaşlar, bana hepimizden fazla paye vermişlerdi. Yani o zaman Reisliğe ve diğer vazifelere payeyi, en çok çalışan kazanırdı. Cevdet de ikinci Reisliği formaları yıkadığı için almıştı. Maksadımız İngilizler gibi toplu bir halde oynamak, bir renge ve bir isme malik olmak ve Türk olmayan takımları yenmek." Kulübün

adının Gloria (Zafer) ya da Audace (Cesaret) konulması yolunda görüşler ortaya atılmışsa da, sonuçta Galatasaray olmasında anlaşmaya varılmıştır. Araştırmacı Cem Atabeyoğlu, Galatasaray adının, bu takımın yaptığı ilk maçta Rum ekibini 2-0 yenerken, seyircilerin onlardan "Galata Sarayı efendileri" diye söz etmelerinden doğduğunu yazar. Bunun üzerine kurucular da ismi benimserler ve "Adımız Galata Sarayı olsun" derler.

1481'de başlayan hikâyenin bir takım ruhu olarak gerçekleşmesi ve Türk futbol tarihine yazılmasıdır bu sonuç.

Ama işler sanıldığı kadar da kolay olmayacaktır. Tahtta yasaklarıyla ve yaydığı korkuyla ünlü 2. Abdülhamit vardır. Spor kulübü kurmak mı? Hâşâ; tez azledile. Çünkü spor kulübü gençlerin bir araya gelmesidir ve istibdat idaresinin korkulu rüyalarından biri de budur.

Ama gençliği kim durdurabilir; gençlik gelecek yıllara akan sonsuz bir ırmaktır ve bu ırmak yoluna çıkanları bir bendi yıkar gibi ezer geçer. Dahası ilk Galatasaray takımının oyuncularında Ali Sami Yen'in deyişiyle Üç Silahşörler' inkine benzer bir bağ vardır. Bir dostluk ve direniş bağıdır bu. Bağlılıktan doğan gücün keşfedildiği zamanlar böyle başlar işte.

Genç takımın padişahın başka karşıtları da vardır. Okul müdürü Abdurrahman Şeref bey camlar kırılıyor diyerek futbolu yasaklar.

Bu arada Abdülhamit’e de jurnaller gitmiştir ve takım okul dışında da futbol oynayamayacaktır. Evet; belki bu yasaklara uyulsaydı Türkiye’de futbol çok daha sonra başlayacaktı. Ama genç ve kararlı sporcular İstanbul dışındaki çayırlarda sürdürdüler oyunlarını gözleri gibi baktıkları toplarıyla. Her hafta İstanbul’un bir başka çayırında. Bakın o günleri Ali Sami Yen nasıl anlatır: “Her defasında rahmetli Abdurrahman Şeref bizleri, mektebin futbol âşıklarını odasına çağırır, karşısına dizer: ‘Siz yine futbol oynamışsınız öyle mi?’ diye sorardı. Hepimiz susar, bu soruya cevap vermezdik. O zaman aziz müdürümüz yanımıza yaklaşır, tombul eliyle hepimize birer tokat aşk eder, ‘Bir daha top oynadığınızı görmeyeyim’ derdi. Biz tokatları yer, mektepten izinli çıkar çıkmaz en uzak çayıra gider yine futbol oynardık”.

Müdür Bey’in tokatları ve mektebin cezaları, hafiyelerin takibi veya hapse atılmak tehlikesi, “Galata Sarayı Efendileri”nin futbol aşkını söndüremez. Hiçbir baskı, Galatasaray Kulübü’nün bu gençlerle doğmasını engelleyemez. Sadece kırmızı değildir artık damarlardaki kan; sarı da katılmıştır yanına ve renk aşkı, futbol sevgisi doğmaktadır geleceğin şafağında.

Bu arada şans da onlardan yanadır artık. Tevfik Fikret gibi bir Galatasaraylı’nın müdür olarak göreve gelişi belki de yıldızın parladığı ender anlardan birisidir.

Tevfik Fikret baskıcı tutum sergilemez asla; dahası bu genç oyunculara kulüpleşme aşamasında büyük yardımlarda bulunur. Kendi devrimci ruhunu Galatasaray anlayışı ile birleştirerek takımın gerçek kimliğine kavuşmasında büyük rol oynar. Tevfik Fikret, müdürlük görevinin yanı sıra Galatasaray Spor Kulübü’nün “hami” (koruyucu) başkanlığını da üstlenmiştir.

Bu zorlu kuruluş aşamasında sadece kişilerin değil yasaların da engeli çıkmıştır genç Galatasaray’ın karşısına: 1905’te Osmanlı İmparatorluğunda bir dernekler yasası bulunmadığından, Galatasaray Spor Kulübü yasal olarak tescil edilme olanağını bulamamıştır. 1912 yılında Cemiyetler Kanunu çıkarıldıktan sonra, kulüp yasal bir kimlik kazandı. Yetkili makamlara kulüplerin tüzükleriyle birlikte, kurucu üyelerin ad ve adreslerinin de bildirilmesi zorunlu tutulduğundan, istifa eden ya da eğitimlerini tamamlayarak ülkelerine dönen üyeler ilk listeden çıkarılmış ve 1 Eylül 1913’te kurucu liste yeniden düzenlenmiştir. İşte bugün artık aramızda olmayan ama Galatasaray var oldukça adını hep anacağımız o isimler... 1-Ali Sami Yen 2-Asım Sonumut 3-Emin Bülent Serdaroğlu 4-Celal İbrahim 5-Bekir Sıtkı Bircan 6-Reşat Şirvanizade 7-Refik Cevdet Kal-

pakçioğlu 8-Abidin Daver.

Türk olmayan takımları yenmek azmiyle kurulan ve sayısız efsanelerle bu günlere gelen Galatasaray’ın ilk FUTBOLCULARI ve ilk sahipleridir onlar... Galatasaray’ın hikâyesi bu nedenle Ali Sami Yen’in şu sözleriyle başlar hep:

“İngilizler gibi toplu halde oynamak, bir renge ve isme sahip olmak. Türk olmayan takımları yenmek.”

SARI KIRMIZIYA GİDEN YOL... RENKLERİN HİKÂYESİ

İlk renklerini Türk bayrağına bakarak seçmişti Galatasaray. Kırmızı beyaz. Ama dönemin Türkçülük hareketinden esinlenerek alınan bu renkler hemen bir kuşku halesiyle çevrildi. Baskıcı ve kuşkulu yönetim, futbolcuları takibe aldı. Her futbolcunun peşinde bir istibdat hafiyesi vardı artık.

Bakın Ali Sami Yen o günleri nasıl anlatır: “Kuşdili’nin meşhur al fesli, palabıyıklı, tıknaz hafiyesi etrafımızda çizdiği çarkları daraltmaya ve fena gözle bakmaya başlamıştı. Çok genç olmamızı, bu hareketlerimizin anlayışla karşılanması için kalkan olarak kullanmakla beraber, amacımıza ulaşma yolunda, istemeye istemeye kırmızı-beyazı terk ettik.”

Sarı siyah renkler gündeme geldi sonra. Ancak onlar da kalıcı olmayınca yeni renk arayışı başladı. Yine Ali Sami Yen’den dinleyelim sarı kırmızının Galatasaray formalarının vazgeçilmez renkleri oluşunu:

“Birçok yeri dolaştıktan sonra, nihayet Bahçekapı’daki Şişman Yanko’nun dükkânına gidilerek orada zarif iki yünlü kumaşa tesadüf ettik. Biri, vişneye çalan koyuca tatlı bir kırmızı, öteki de, içinde turuncudan iz taşıyan tok bir sarı. Tezgâhtar, mahirane bir el hareketi ile kumaşların dalgalarını birleştirdi. Bir saka kuşunun başı ile kanadının yarattığı renk güzelliğine benzer bir parlaklık hâsıl oldu. Ateşin içindeki renk oyunlarını görür gibi olmuştuk. Sarı-Kırmızı alevinin takımımız üstünde parıldamasını tasavvur ediyor ve bizi derhal galibiyetten galibiyete götüreceğini tahayyül ediyorduk. Nitekim de öyle oldu.”

Metresi otuz iki kuruştı bu sarıyla kırmızının. Umduklarından daha pahalı olmasına rağmen, kestirip alırlar. Alınan sarı-kırmızı kumaşlar, Ali Sami Bey’in kız kardeşi Samiye (Erer) Hanım tarafından forma olarak dikilir. Ve sarı kırmızıyla ilk maçına çıkar Galatasaray... Tarih 6 aralık 1908. Sarı kırmızılı Galatasaray’ı Barhau İngiliz gemisi takımıyla yapılan maçta görüyoruz. Zafer yıl-

larının başlangıcı ve ilk adımıdır bu maç. 1908–1909 sezonunda ilk şampiyonluğa ulaşılır. Şampiyonluğa giden seride son maçta İmogen’i 11-0 yenen “Galata Sarayı Efendileri” şampiyon olan ilk Türk takımı olarak Türk Futbol Tarihi’ne geçer.

İlk şampiyonluğa ulaşan Galatasaray oyuncularını, aldıkları İstanbul Ligi Şilti’ni de çok sevdikleri müdürleri Tevfik Fikret ile paylaşarak o günün anısına unutulmaz bir hatıra pozu çektirirler. Ve Galatasaray, sırasıyla 1909–1910 ve 1910-1911 sezonlarını da şampiyon olarak tamamlar. Galata Sarayı Efendilerinin Galatasaray, cim bom oluşuna giden zorlu ve engelli yol artık geleceğe açılmıştır ve takımı nice şampiyonluklar, nice zaferler beklemektedir.

Peki, Galatasaray logosu nasıl yaratılmıştır? Gelin bu logonun öyküsünü de Suat Başar’dan dinleyelim isterseniz:

Yıl 1923... O yıl biz “cinquieme” da, yani lise 1’deydik. Arkadaşlarımızdan 74 Ayetullah Emin, sıra arkadaşı Şinasi (Şahingiray) ile birlikte her hafta “Kara Kedi” dergisini çıkarıyordu. Dergi, %90 nispetinde Ayet’in inci gibi el yazısı ile yazılırdı. Ayet, bir taraftan mecmuasının yazılarını temize çekerken, bir yandan da sayfelerini ve bilhassa kapak vazifesi gören ilk sahifesini süslerdi. Bir defasında bu kapakta hepimiz basit fakat zarif çizilmiş bir “Gayin-Sin” gördük. Kırmızı Gayin’in içine sarı bir “Sin” oturtulmuştu. Hennesi çizgilerle ve muayyen ölçülerle resmedilmiş olan bu şekil, kulübümüzün, yalnız kulübün değil, bütün Galatasaraylılığın remzi olacaktı. “Gayin-Sin” ilk defa 1925’te kurulan Galatasaray talebe sandığının hazırladığı mektup, kâğıt ve zarflarına basıldı. Yine, 1925’te kabul edilen lise kasketine ve daha sonra lise ceketlerine işlendi.

TARİH SADECE STADLARDAKİ ZAFERLERİ DEĞİL; VATAN UĞRUNA CEPHELERDE ŞEHİT OLAN GALATASARAYLILARI DA YAZAR.

Bugünkü Galatasaray Lisesi’ne gidin; ağaçlıklı yoldan ilerleyin; mektep binasının arka kapısından girin. İşte burada bir tarih vardır. Buradaki taş ve mermer salon Galatasaraylılık ve vatan sevgisinin bütünleştiği bir alandır. Karşınıza çıkan görkemli anıtta vatan uğruna şehit düşen Galatasaraylı öğrencilerin listesi vardır. Salonun, giriş kapısına göre sağ tarafında, Osmanlı İmparatorluğunun 1910 senesi sınırlarını gösteren bir harita, haritanın her iki yanında ise şehit olan gencecik yurtseverlerin fotoğrafları sıralanmıştır.

Ve haritanın üstünde şunlar yazar: “Galatasaray’ın bu kahraman evlatları, 500 yıllık bu vatan topraklarını kurtarmak için şehit

düştüler.” Bu bölümün tam karşısındaki duvarda ise Donanma Mecmuası’nın Ekim 1915 sayısının spor ilavesinde yayınlanmış olan Galatasaraylı şehitlerin, yaralıların ve cephelede vuruşanların listeleri “Şerefli İdmancılar” başlığı altında yer alıyor. Çoğu öğrenciyken gönüllü olarak katıldıkları savaşlarda şehit olan bu insanlar Galatasaray’ın belleğinde hep taze kalan birer anıdırlar; belki de bu genç insanların ruhları hiçbir zaman oynayamayacakları maçların sahalarında gezer durur ve takımlarına şans dilerler sessizce sonsuzlardan. Galatasaraylılık ruhu sürer gider onlarla; sarı kırmızılı bir ses gelir sonsuzlardan.

TARİHEN BİR SAYFA: GAZİ KUPASINI GALATASARAY KAZANDI”

Yukarıdaki başlık 1 Eylül 1928 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’ne ait. 1 Ocak 1929 tarihinde gazeteler Latin harfleriyle basılacağından, halkı alıştırmak için, bu tarihten itibaren yazıların kenarına, köşesine Latin harfleriyle de haberler koyuyorlar. Bilmeyenler için, Latince başlığın altındaki Osmanlıca’yı da hemen bugünkü dile çevirelim: “Dünkü maç Fenerbahçe’nin mağlubiyeti ile neticelendi. Netice şudur: Galatasaray dört, Fener Sıfır!”

Bu galibiyetin Galatasaray için çok büyük bir önemi vardır. Çünkü bütün takımların katıldığı çok zorlu maçlardan sonra Galatasaray Gazi büstünü almaya hak kazanmıştır. Galatasaray’ın kupalarla süslü müzesinde bulunan Atatürk büstü bugün bile Galatasaraylılığın aynı zamanda Atatürk’ün kurduğu bir cumhuriyete bağlılığı da simgelediğini anlatır. Gazi büstünün kazanılmasından sonra, o günlerde GS. Kulübü başkanı olan Necmeddin Sadak beyin, Atatürk’e yazdığı mektuba, Atatürk de şu cevabı vermişti: Dolmabahçe 4.9.1928 “Galatasaray Terbiye-i Bedeniye Kulübü Reisi ve Sivas Mebusu Necmeddin Sadık Beyefendiye: Mektubunuzu aldım. Türk gençliğinin spor sahasında da gösterdiği kabiliyet ve faideli faaliyeti takdirle müşahade ve takip ediyorum. Hakkımda ibraz buyurulan asar-ı muhabbetten mütehassis oldum. Teşekkür ederim efendim. Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal” Atatürk Galatasaray’ ı defalarca ziyaret etmiştir. Bunlardan 1 temmuz 1933’ü dönemin okul müdürü olan Tevfik Ararat şu sözlerle anlatır: “1 Temmuz 1933, Galatasaray Lisesi’nin yaşadığı en büyük gündür; o gün Gazi Hazretleri, müessesemizde beş saat bir çeyrek saat kalmışlar, ve birinci devre Tarih-Coğrafya-Yurt bilgisi mezuniyet imtihanlarına giren talebemizden dokuzunu imtihan etmek lütfunde bulunmuşlardır. Galatasaray Lisesi, bundan sonra, o unutulmaz günü her sene anmak ve tekrar yaşamak için aynı dev-

renin aynı imtihanlarını daima aynı güne koya-caktır.”

Bir büyük liderin bir büyük isme olan güvenini ve inancını anlatan değerli bir hatıra. İstibdat devrinden Cumhuriyet devrimine geçen bir takımın zamandaki yolculuğunun görkemini özetlemiyor mu bu sözler?

GALATASARAY’IN UNUTULMAZLARI... METİN OKTAY

Geçmişi yüzyıllara yayılan, Türk tarihini Türkiye ile birlikte yaşayan bir takımın unutulamazları elbette ki bu yazıya sığmaz; ciltler doldurur; müzeleri kapsar, her bir anıdan belki bir büyük destan çıkar.

Ama yakın tarihimize mal olan üç isim vardır ki onları anlatmadan geçsek bir şeyler eksik kalır. Bunlardan biri efendiliği, saha terbiyesi, ustalığı ile Galatasaray tarihinde altın harflerle ismi yazılan gol kralı hatta sadece kral Metin Oktay’dır.

Metin Oktay futbolu artık bir ekoldür ve sahaya ilk adımını atan her futbolcu için bu isim bir doruk noktası, onun başarıları ise ulaşılması gerekli bir gurur tablosudur.

KARINCAEZMEZ ŞEVKİ

Sahalarda şiddetin hakim olduğu günümüzde, efendiliği, kibarlığı, büyük bir sevgiyle bağlı olduğu takımına verdiği abartısız saygılı desteği ile karıncaezmez Şevki de takımın unutulmazları arasında sayılır bu gün. Karıncaezmez tepeden tırnağa sarı-kırmızı ilginç kıyafetleri, sarı-kırmızı otomobili ve kendine özgü tavırlarıyla çok dikkat çekerd. 1919 doğumlu Karıncaezmez’in gerçek adı Şevki Güney’di. Ona Karıncaezmez namını, devrin İstanbul emniyet amiri, sonradan içişleri bakanlığı da yapan Orhan Eyüboğlu vermişti. Çünkü Şevki aslen şofördü ve sürücülük hayatı boyunca bir tek kaza bile yapmamıştı. Yıllar boyu “İstanbul’un en kibar şoförü” seçilmesi boşuna değildi. Bu günün kışkırtıcı Amigoları yanında Karıncaezmez Şevki amigoluğu bir taraftar sevinci ile ama hiç abartıya kaçmadan yapan bir isimdi

GÜNDÜZ KILIÇ:

Galatasaray’da Gündüz Kılıç devrimi 1952 yılında, bir sabah erkenden, takım kaptanının üniformasını dolabına astıktan sonra koç üniforması giyerek arkasına bakmadan ısıkl çalmasıyla başladı. Artık yöneticiydi ve Galatasaray takımının 1934–1952 arasında tek bir şampiyonluk olmadan geçen, dertli ve kederli on sekiz uzun yılının ardından takımı sayısız şampiyonluğa taşıdı. Gündüz Kılıç vizyonu geniş koçluk biçimi

ve güçlü iletişim yetenekleri Türkiye’de yıllar boyunca koçluğun belkemiği olarak kalacaktı.

Ve daha kimler, kimler. Kurucusu Ali Sami Yen ile başlayan ve her biri Galatasaray’a, sarı kırmızı renklere gönlünü, emeğini hatta hayatını vermiş futbol kahramanları. Kimler yok ki aralarında: Ulvi Ziya Yenal’dan tutun Eşfak Aykaç’a, Turgay Şeren’den tutun Tanju Çolak’a; Hakan Şükür, Fatih Terim, Coşkun Özarı’ya kadar saymakla bitmeyen futbol insanları. Hepsi bugünkü Galatasaray’ın mimarları; ustaları; takım yaratıcıları. 1905’te başlayan bir destanın dorukları. Sadece bugün değil yarınlarda da pek çok değerli futbol insanı yetiştirecek olan bir takımın her zaman örnek alınacak kadrosu yani unutulmazları. Zaten takımlar attıkları goller, oynadıkları maçlar kadar tarihlerine zaferler yazan insanlarla da anılırlar. Galatasaray’ın unutulmazlar takımı gibi.

İlk renklerini Türk bayrağına bakarak seçmişti Galatasaray. Kırmızı beyaz. Ama dönemin Türkçülük hareketinden esinlenerek alınan bu renkler hemen bir kuşku halesiyle çevrildi. Baskıcı ve kuşkulu yönetim, futbolcuları takibe aldı. Her futbolcunun peşinde bir istibdat hafiyesi vardı artık.

BUGÜNÜN GALATASARAY’I: EMANET EMİN ELLERDE

Bugünün Galatasaray’ı sadece bir futbol kulübü değil artık. Türk sporunun her dalında sarı kırmızı renkler dalgalanıyor. Basketbol, Voleybol, su sporları, amatör şubeler, spor okulları Galatasaray ismini bütünlüyor. Ve bugünün Galatasaray’ı yeni stadı Arena’da geçmişini aratmayan zaferleri kazanmayı sürdürüyor. Fatih Terim başkanlığındaki sarı kırmızılı ekip 2012 kupasını da taraftarına armağan ederek şampiyonlukların km taşı olduğu gelecek yolunda emin adımlarla yürüyor.

Bütün takımların bir tarihi vardır. Ama Galatasaray’ın yüzyıllara varan tarihinde spor tutkusunu yaratmış, engellere rağmen yoluna devam etmiş bir takımın destanı yer alır. Yabancı takımları yenmek azmiyle kurulan bir takımın Avrupa şampiyonluğuna kadar ulaşmasının efsanevi öyküsüdür Galatasaray tarihi. Bu nedenle sarı kırmızı denince artık sadece aklımıza iki renk gelmez; bir tarih gelir; zaferler gelir; unutulmaz insanlar gelir. Sarı kırmızılı bir hikâye, büyük küçük herkesin gönül tellerini duygularla titretir.

CEMAL SÜREYA

ALÇAKTAN UÇAN GÜVERCİN

Yazı: Necati Güngör

Bugün şiirsever ya da şiir tutkunu gençler arasında, hangi şairi beğendiklerine ilişkin bir soruşturma yapılsa, hiç kuşkusuz, Cemal Süreya ilk üçe girer! İnternet ortamında dolaşan şiirler, günlük parçaları, aforizmalar, özdeyişe dönüşmüş dizelerin, yaklaşık üçte biri onun imzasını taşıyor çünkü. Şiir kitaplarının üst üste yeni basımları yapılıyor. Bu da şunu gösteriyor: Cemal Süreya, kendinden sonra gelen kuşakları etkilemeyi sürdürüyor. Türk edebiyatında en sevilen beş şairden biri kesinlikle odur.

(Ne de çok severdi kendini böyle sayısal sonuçlarla anlatmayı: –Türkiye’de evlenip boşanma konusunda ilk beş bine girerim, derdi sözgelimi. –Maliye alanında ilk beş yüz arasında yer alırım. – Kadıköy İskelesi’ne en yakın oturan edebiyatçı benim... Eğer yaşayıp da görseydi; bir şeyle daha övünürdü: Kadıköy’de Dağlarca adını taşıyan sokağın uzunluğu yüz metre var yok. Oysa Cemal Süreya adını taşıyan sokağın uzunluğu tam bir kilometre!) Dersim olayları sonrasında ailesi Erzincan’dan Bilecik’e sürgün edilmişti. O yıllarda henüz çocuk olan Cemalettin, bir gün babasıyla birlikte İstanbul’a gelmişler, kolluk güçlerine haber vermeden geldikleri için de İstanbul polisince gözaltı-

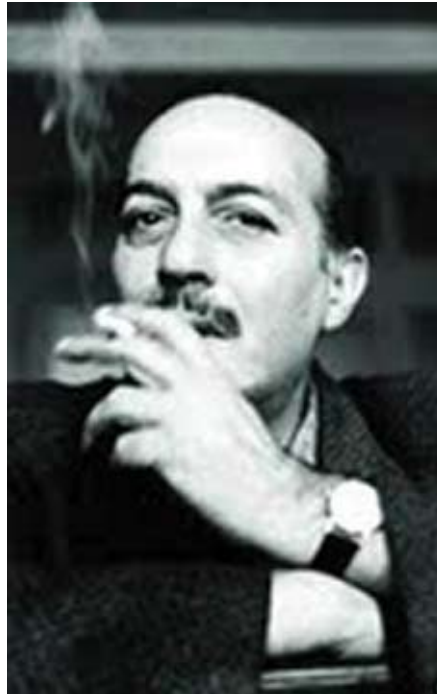
na alınmışlardı. Bunu da bir övünme nedeni sayardı üstadımız: “Sansaryan Hanı’na çocuk yaşta düşen tek yazar benim!”

Bu tür karşılaştırmalara bayılır, kendine bir övünme vesilesi yaratırdı da, bir tek konuda övünmeyi sevmezdi: Şiirleriyle...

“Cemal abi, bu ay falanca dergide yayımlanan şiiriniz çok güzel!” dediğinizde, o, hemen konuyu değiştirir, başka konuların kapısını aralardı. Kendinin övülmesinden hoşlanmadığı gibi, yanında bir başkasının övünmelerine de pabuç bırakmazdı Cemal Süreya. Övülmekten ve övünmekten pek keyif alan Muzaffer Buyrukçu böyle bir şeye kalkıştığında, yine anında konuyu değiştirir, onu övermiş gibi yaparak tefe koyardı:

– Bu var ya, bu... derdi Cemal Süreya. Ne, biliyor musunuz? Dürbünün tersiyle âşık olan adamdır!

Herkes durup o anda Buyrukçu’ya bakar, o da konuşmasını keserek, üstadın, bu ne anlama geldiği bilinmeyen sataşmasının altından ne çıkacak diye ilgiyle dinlerdi. Dürbünün tersiyle bakınca yakınlar uzak gibi görünür; dolayısıyla yaşlı bir kadın da genç görünür! Bu ince alay karşısında Buyrukçu’dan sunturlu bir sövgü gelir; sevgili arkadaşını kızdırmış olmanın keyfi de üstadı neşelendirmeye yeterdi.

Sevdiği kimseleri kızdırmak neredeyse bir tutkuydu onda. Ne kadar ciddi görünürse görünsün, içindeki muzip çocuk her fırsatta uyanır, çevresine iğneler fırlatırdı. Bir defasında Nişantaşı, Valikonağı Caddesi'nde yürüyoruz. Karşıdan gelen Yaşar Kemal'i gördük: Cemal Süreya'nın yüzünde hafif bir gülümseme belirdi o anda. Yaşar Kemal'le karşı karşıya geldiğimizde: – Senin için ne diyorlar biliyor musun? Diye seslendi. – Ne diyorlar, ulan?

Cemal Süreya pek sakın:

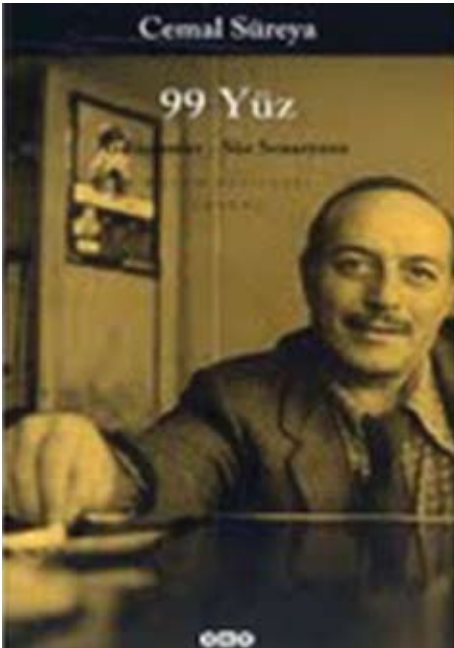
– En çok Nobel alamayan yazar, diyorlar!

Yaşar Kemal'in nasıl köpürdüğünü, nasıl sövgüler savurduğunu söylememe gerek yok.

Gerek kendi kuşağı içinde, gerekse ardından gelen kuşaklar için, hep bir çekim merkezi olmuştur üstat. Eski ya da yeni, hemen herkesin şiiri hakkında görüşü, düşüncesi, yargısı vardı: Yunus'u, Pir Sultan'ı, Köroğlu'nu, Karacaoğlu'nı, Süleyman Çelebi'yi, Fuzuli'yi, Namık Kemal'i, Tevfik Fikret'i, Yahya Kemal'i, Hececileri, Yedi Meşalecileri, Garip şairlerini, Dıranas'ı, Dağlarca'yı, Necatigil'i, Külebi'yi... kimi sorsanız, Cemal Süreya'nın özgün bir bakışla, imbiikten geçirilmiş bir değerlendirmesi olduğunu görürdünüz. (Bu şairlerden bazı- larını, Şapkam Dolu Çiçekle adlı kitabında topladığı yazılarda konu edinir.) Değerlendirmeleri kimi zaman o kendine özgülüğün zirvesi denebilecek "teşbih"lere dönüşürdü: Örneğin, Dağlarca için, İçi boş bir şiir tankeri; Cahit Külebi için, Samanyolu kağnıcısı; Abdülkadir Bulut için, Kasabalı bir Lorca... biçimindeki nitelemeleri -ve daha niceleri- kişilerin üzerine biçilmiş kaftan gibi otururdu. Ancak kimi karikatürize nitelemeleri yüzünden dostlar kadar düşman da kazandığı olurdu. Sözelimi "İçi boş bir şiir tankeri" dediği Dağlarca pek sevmezdi Cemal Süreya'yı. (Dağlarca kimi severdi ki, diyeceksiniz şimdi?) Hatta bu sözün öcünü almak için, "Sen şiiri bırak, düzyazıya geç!" diye öneride bulunmuştu. Bu ne anlama geliyordu? "Yazdıkların şiir değil, şiir yazmayı bilmiyorsun! Belki düzyazıda şansın olabilir." Bu öneri bir zaman aralarında tartışma, dahası küslük konusu olmuş; Dağlarca, "Öyle demedim" diye sözünü geri almıştı. (Tartışmalarını, Muzaffer Buyrukçu'nun günlüğünden öğreniyoruz.) O tartışma ve küşüşmeye karşı Dağlarca'yı hep saygıyla anardı; şairliğine şapka çıkarırdı. Şiir söz konusu olduğunda, düşmanın bile elini sıkmakta sakınca görmezdi. Attilâ İlhan az mı eleştirmişti Cemal Süreya'nın başında yer aldığı İkinci Yeni akımını. Yine de iki söz ustası karşılaştıklarında, ona karşı saygıda kusur etmezdi.

Cemal Süreya şiir duygusunu, dört, beş yaşlarındayken, annesinden aldığını söylerdi. Küçük Cemal'e süt içirmek için, Kerem ile Aslı hikâyesini anlatmış annesi. Masalın şiir bölümlerini de okurmuş, başından sonuna kadar. Bu hikâyeler, şiirler pek hoşuna gidermiş ama... yine de içmezmiş, çay bardağıyla uzatılan sütü. Annesinin "Ateş Kerem, tutuş Kerem, yan Kerem" diyen sesini hiç unutmadığını söylerdi. "Babamsa bir şey okumazdı, ama konuşmayı severdi" diye eklerdi sonra.

Maliyeci olarak yetişmesinin temelini de amcası atmıştı onda. İlkokula gitmeden daha, ona aritmetiğin beş işlemi öğretmişti amcası. Böylece ilkokula başladığında, tüm arkadaşlarından ileri- dedir aritmetikte. O hız, ortaokul, lise yıllarında

sürer gider...

“İlk edebiyat sevincini de şöyle hissettim galiba: İkinci sınıftayız. Halamın oğlu var. Birlikteyiz. Tatil... Elimizde birer defter var, bir şeyler yazalım, dedik... Arkadaşlarla konuşma gibi bir şey. Bu bana büyük haz verdi. Bu haz, herhalde yazar oluşumun başlangıcıdır. “İlkokulda bir de ödülüm var: Bir cilt Yavru Türk dergisi kazanmıştım. Üçüncü sınıftaydık. Öğretmen, Tavşanla Kaplumbağa masalını anlattı bize. ‘Bunu gelecek ders siz yazın’ dedi. ‘Bu bir yarışmadır, birinci gelene işte, şunu vereceğim... Ertesi derste yazdık hepimiz, verdik. Ben kazanmışım. Tek farkla. Herkes şöyle yazmış: ‘Bir tavşanla bir kaplumbağa arkadaş olmuştum.’ Ben şöyle demişim: ‘Bir tavşanla bir kaplumbağa canciğer arkadaş olmuşlardı.’ Ondan sonra uzun süre bu canciğer lafını bütün tahrir ödevlerinde kullanır olmuşlardı. Edebiyattan, Türkçeden hep yüksek notlar, yani on aldım. Yazdıklarımı hocalarıma hiç göstermedim. Aslında kimsese göstermedim. Siyasal Bilgiler’de gizlice şiir yazarken, arkadaşlarım vardı dergilerde şiir yayımlayan. Onlara da göstermedim.” Lise yıllarında aruz ölçüsüyle şiir yazan Cemal Süreya, gün gelecek, modern Türk şiirinin kilometre taşlarından biri olacaktı. Behçet Necatigil’e göre Cemal Süreya, İkinci Yeni şiirinin “karanlığını giderdi.” Başka deyişle, anlaşılmazlığa sürüklenen bu şiir akımını, anlaşılır bir alana çekmişti. Düzyazıları da öyle değil midir üstadın? Ortaokul çocuklarının bile anlamakta güçlük çekmeyeceği bir aydınlıkla, berraklıkla yazmaz mı? Bu anlatım berraklığının iki nedeni vardır bana göre: Birincisi, kafasının içi aydınlıktır Süreya’nın, ne söyleyeceğini; konusunu en kestirme yoldan nasıl anlatacağını bilir... İkincisi de, anlaşılır olmak gibi bir kaygı taşır. Yalın, kestirme bir Türkçeyle söyler söyleyeceklerini. Okurundan, kendisini anlaması için özel bir çaba istemez. Kimseden kendisi için özel bir şey istememek, tam da Cemal Süreya’nın kişiliğine uygun düşen bir tutumdur. Okurundan istemediği gibi biz arkadaşlarından da kendisi için bir şey istemezdi. İnsanlara ısmarlardı, sofrasında yenilir içilirdi; ama parasını ödemeyeceği sofralarda kendini rahat hissettiği söylenemezdi. Bonkördü, vericiydi, ısmarlamayı severdi; ama istemeye gönül indirmezdi. Uzun yıllar, hemen her kabinde bir bakan arkadaşı olurdu sözgelimi. Onlardan kendi için bir şey istediğini anımsamam. Yine de yüksek yerlerde bulunan Mülkiyeli arkadaşları onu gözden kaçırmaz, liyakatinden, bilgisinden, kültüründen, yeteneğinden yararlanmak isterlerdi. Örneğin yetmişli yıllarda Ecevit Hükümet’inde Maliye Bakanı olan Ziya Müezzinoğlu, Cemal Süreya’yı Darphane’nin başına getirmişti.

Darphane Müdürlüğü sırasında çalışkan, dürüst, ilkeli bir tutum sergileyen Cemal Süreya, kendisinden önce kayıt dışı olan altın tozlarını bile kayıt altına almıştı. Anadolu’daki kuyum esnafının sırtından geçinen Kapalıçarşı kuyumcularının imtiyazlı durumunu kaldırmak için rapor hazırlayıp Bakanlığa iletmışti. Bu yüzden İstanbul kuyumcularının öfkelerini üzerine çekti. Hükümet değişikliğinde yeni Maliye Bakanı’na baskı yapılarak Cemal Süreya’nın görevden alınması istenmişti. Yeni Maliye Bakanı, Cemal Süreya’yı Darphane’nin başından almak üzere bir “teftiş” düzenlemiş; bütün gün uğraşmasına karşın, onu görevinden uzaklaştırabileceği bir açığını bulamamıştı. Cemal Süreya’nın tüm işlemleri dü-

zenli ve kurallara uygundu. Bunun üzerine Maliye Bakanı kendince bir “bahane” icat etmiş; denetimler sırasında Darphane binasını kirli bulduğunu ileri sürerek onu görevden almıştı. Cemal Süreya’nın bu iftiraya karşı savunmasıysa, tarihe geçecek nitelikteydi: “Darphane, tarihi boyunca yalnızca iki saat kirli oldu; o da, Bakan’ın ziyareti nedeniyle!” Darphane yöneticiliğinden ayrıldıktan sonra, Maliye Müfettişliği görevine dönmüştü yeniden. Bir defasında kendisiyle yaptığımız söyleşide olayı şöyle noktalayacaktı: “Darphane’den ayrılırken pantolonumun paçalarını silkeledim ki, üzerimde altın tozu kalmış olmasın!”

Üstadın Maliye Müfettişliği sırasında Adam Yayıncılık’ta çalışıyordum ve onun tüm kitaplarını yayımlamak üzere ilke anlaşması yapılmıştı. İlk kitabının metinlerini almak için yanına gittiğimde, yakında emekliye ayrılacağını, bunu yayınevi sahibine söylememi, kendisine uygun bir iş düşünmesini istedi. Bu isteği yayınevi sahibi Nazar Büyüm’e ilettiğimde sevincini gizlemedi: “Cemal Bey’i, genel müdür yapalım!” dedi heyecanla. Yayınevi sahibinin bu yüksek maaşlı görev önerisini üstadı ilettiğimdeyse, alçak gönüllülüğün tipik bir örneğini sergiledi: “Abi, bana bir redaktörlük de yeter!” Alçak gönüllülüğü ne kadar derinse, onuruna düşkünlüğü de o ölçüde yüksekti. Gün gelecek, patronunun eşinin Türkçesine ilişkin bir tek sözünden dolayı, kendisine sunulmuş tüm olanakları elinin tersiyle itecek, emekli yaşamına geri dönecekti!

Ölümünden bir ay kadar önceydi; yani 1989’un son günleri... Nursel Duruel’le birlikte TRT İstanbul Radyosu’nda bir program yapıyorlardı. Kaç kez tanık oldum, keyifle katılıyordu bu programa. Stüdyodan keyifli bir yorgunluk içinde çıkıyordu. İşte tam o günlerde, birdenbire programı yarıda bıraktı Cemal Süreya. Ayda dört program yaparak küçük de olsa bir gelir elde ediyordu oysa. Hani derler ya, akmasa da damlıyordu. Merakla sordum: “Cemal abi, neden bıraktınız programı? Ne güzel gidiyordu...”

Verdiği yanıtı hiç unutmam: “Son programlarda kekelemeye başlamıştım! Yine o günlerde -bir ara çıtlattığı- oturduğu evle ilgili durum, köz gibi yakıcı bir şeydi: “Ev sahibi de ev kirasını üç yüz lira yapmak istiyor. Bakalım ne olacak!” Bunu söylediği tarihte emekli aylığı da üç yüz liraydı!

Darphaneyi terk ederken paçalarını silken koca şairin, nasıl bir sıkıntının pençesinde olduğunu varın siz düşünün...

Seksenli yıllarda “2000’e Doğru” dergisinde yayımladığı portre yazıları çok ilgi çekiyordu. O kadar ki, kimi siyasetçiler telefon açıp, kendilerini ne zaman yazacağını soruyordu. Sembolik denebilecek bir telif ücreti karşılığında kaleme aldığı bu özgün yazıları da doksan dokuz sayıda kesmeye karar vermişti. “Neden doksan dokuz?” diye sordüğümüzde: “Doksan Dokuz Yüz” diyebilmek için diye açıklamıştı. Yüz, ilk bakışta bir sayı ifade etse de, aslında buradaki anlamı “portre” oluyordu. Bu tür söz oyunları da onun yazar kişiliğinin çocuksu bir yanıydı. Bir gün oturup kendine ömür biçmişti: Yedi kırlangıcın ömrü kadar yaşarım diye. Kırlangıçlar dokuz yıl yaşarmış...

Gelgelelim hesabı tutturamadı sevgili Cemal Süreya: 9 Ocak 1990 günü, elli dokuz yaşında, yaşama veda etti! Hem de, Tanrı’ya hitaben yazdığı şiirinde “Üstü kalsın!” diyerek...

Asıl adı Cemalettin Seber idi. Çocukluğunda da, adının Cem olmasını, istermiş; ödev kâğıtlarına öyle yazarmış; sonra bir öğretmeninin öğüdü üzerine Cemallettin'e dönmüş yeniden... Yazın yaşamına atılınca adını bu kez Cemal Süreyya yapmış. Bir gün bir arkadaşıyla bahse girmiş, kaybedersem adımdan bir harf atarım diye. Kaybetmiş bahsi. O zaman da Süreyya'nın bir y'sini atmış...

Bugün İkinci Yeni şiiri denince akla ilk gelen addır Cemal Süreya. Orda bile alçak gönüllülüğü elden bırakmamıştır.

"İkinci Yeni, bir güvercin curnatasıdır" diyor bir konuşmasında. "Ben, en alçaktan uçuyorum." Günlerini meyhane masaları çevresinde toplanan arkadaşlarıyla geçirirdi; ama meyhaneyi değil, arkadaşlarını severdi: "Ben arkadaş canlıyım. Arkadaşlarım nerdeyse, ben oradayım."

Mey severdi, ama alkolik değildi; susuz rakı içilmesine karşı çıkardı. Alkol hayatının amacı olmadı. Devlet bürokrasisinden gelirdi, ama bürokrat değildi; kravat takmayı şahsına uygun görmezdi. Genç kuşakları etkileyen bir şair olmuştu, ama genç şaire öğüt vermekten yana değildi. Düzeyli bir entelektüeldi, ama halk adamı olarak yaşadı. Kalabalık bir çevresi vardı, ama yalnız adamdı. Defalarca evlenmişti, ama bir kadınla hayatı paylaşmayı özleyen biriydi. Hayatındaki son kadına, "Bayan Nihayet" adını vermesi de bu yüzdendi. "Sizin hiç babanız öldü mü? / Benimki bir kere öldü / Kör oldum." Dizeleriyle başlayan ünlü şiirini, babasının ölümünden dört yıl önce yazmıştı. Ama herkes bu şiiri babasının ölümü üzerine yazdığını sanır. Babasının ölümü onda derin bir acı uyandırmıştı, ama hiç ağlamaması herkesin dikkatini çekmişti.

"Kars" şiirini, Paris'teyken yazmıştı; yurda döndüğünde müfettiş olarak ilk görevlendirildiği yer Kars oldu. Dolayısıyla şiirini yazdıktan sonra Kars'ı gördü.

Cemal Süreya için çok şey söylenebilir; ama ne söylenirse söylensin, mutlaka bir eksik yan kalır.

AĞLAR GİBİDİR VARDAR OVASINDA GÜNEŞİN BATIŞLARI... SELANİK'TE DUYULUR HÂLÂ KALBİMİN KOR ATIŞLARI...

Yazı: Sevdâ Kaynar

Yoklayın hafızanızı; ilkokula başlar başlamaz hatta belki daha da önce duymuşuzdur şehrin adını: Selanik.

Şimdi Yunanistan' a ait, eski bir Osmanlı kenti. Ama bizim için bir başka anlamı daha var ki; vatanımızla; topraklarımızla eş değerli.

Selanik ulu önder Atatürk'ün doğduğu, ilkokula gittiği; tarlalarında kardeşi Makbule ile kargaları kovaladığı şehir. Bu yüzden Selanik denince Mustafa Kemal gelir önce aklımıza; sonra onun o müthiş hayat hikâyesi.

Atatürk'ün doğduğu ev

Daha ilkokulda öğreniriz Mustafa Kemal' in okul hayatına annesinin isteği üzerine 1887'de Hafız Mehmet Efendi yönetimindeki mahalle mektebinde başladığını. Daha sonra da babasının isteği ile Selanik'teki çağdaş eğitim yapan Şemsi Efendi mektebine geçtiğini... Mustafa Kemal bu okulda okurken kaybetti babasını. Ve bir süreliğine Selanik yakınlarındaki Lankaza'da bulunan dayısı Hüseyin Efendinin yanına gittiler annesi ve iki kardeşi ile birlikte. Hepimizin hayatında sanki kendi anı defterimizin bir parçası gibidir henüz yedi yaşındaki Mustafa'nın kardeşi ile birlikte tarladaki kargaları kovaladığı. Sıcak Selanik yazında çocukluğun neşesi; yitip gitmekte olan Makedonya'nın her şeyden habersiz çocuklara tattırdığı o güzelim Rumeli günleri. Sonra sonbahar gelir ve eğitime biraz ara veren Mustafa Kemal yine Selanik'e dönerek halasının yanında öğrenimine devam eder. Daha sonra Selanik Askeri rüştiyesinde görürüz onu. Bir büyük askerin doğuşunu yazmaktadır tarih. Selanik'te almıştır ikinci ismi olan Kemal 'i. Onun yeteneklerini ve zekâsını keşfeden öğretmen Yüzbaşı Mustafa, ona Kemal ismini vermiştir. Selanik sadece doğduğu şehir olmakla kalmamış; aynı zamanda onun tüm dünyaca bilinen Mustafa Kemal ismini aldığı yer olarak da tarihe geçmiştir böylelikle.

Peki, Mustafa Kemal'in doğum yeri olan Selanik hakkında başka ne biliyoruz; eskiden bir Osmanlı kenti olan Selanik hangi koşullarda elimizden çıktı ve Atamızı yâd ettiğimiz anlarda, keşke onun doğduğu evi de görebilsydik dediğimiz zamanlarda hüznle hatırladığımız bir mazi şehri haline nasıl geldi? Sahi Selanik nasıl oldu da Rumeli ile birlikte kayan bir yıldız gibi Türk tarihinden silindi?

Bunun için Selanik tarihine şöyle bir göz gezdirmemiz gerek. Daha ilkokulda adını öğrendiğimiz bu eski Osmanlı kentinin belleğinin en uzak yerlerine girip, onun alınışından kaybedilişine kadar geçen zamana bakmamız gerek... Zaman tünelinin bir yanında şanlı bir zaferle Osmanlı'ya katılan Selanik; öte yanında acılar ve kayıplar eşliğinde Yunanistan sınırlarına geçen Selanik. Tarih şiirle anlatsaydı meramını belki de şöyle yazacaktı: Kalbi Selanik'te kaldı nice Türk'ün; Bir fırtına vurdu bizi; tadı yok artık şarkının; türkünün. Bu mısralar içimizde canlandığında anlarınız belki de, Osmanlı'yı yıkıp bize Türkiye Cumhuriyetini armağan eden Mustafa Kemal'in Rumeli türkülerini dinlerken mavi gözlerini kaplayan hüznü bulutlarının nedenini. Ölümüne sekiz ay kala, bir Bursa akşamında kalkıp zeybek oynayan Atatürk'ün içinde kalan o baba evi özlemine.

Osmanlı topraklarından kopan koskoca bir Makedonya'nın her biri ayrı bir dramı yansıtan binlerce hikâyeyi acılarla ve kaybolan nesillerle tarihimize nasıl nakşettiğini...

2. Murat Devri... Selanik Türk'tür Artık...

1430 yılında Osmanlı Padişahı 2. Murat Selanik'i Türk topraklarına kattı. Daha önce 1380 yılında yine Türkler tarafından alınan ama daha sonra Bizanslıların eline geçen Selanik bir süre de Venediklilerin yönetiminde kaldıysa da 2. Murat şehri savaşıyla geri alınca şehirde yüz yıllar sürecektir bir Osmanlı hâkimiyeti başladı. Büyüyüp bütün Balkan yarımadasını kaplayacak bir imparatorluğun ilk adımlarından biriydi bu. Vardar Ovasında çalışıyordu mehteranın görkemli davulları. Ama ne gariptir ki o görkemli mehteranın iki ileri bir geri yürüyüşü Osmanlı'nın kaderini simgeleyecekti bir yandan da.

Fetihten sonra şehre Yenice-i Vardar'dan gelen Türkler yerleştirildi. Osmanlı idaresi de Selanik'te büyük bir iskân hareketine girişerek şehri cami, hamam ve diğer binalarla kapladı. 1492'ye kadar Hristiyan ve Müslümanların ağırlıkta olduğu nüfusa dünyanın her yerinden gelen Yahudiler de büyük ölçüde katıldı. Yahudiler zaman içinde şehrin en büyük dini nüfusu oldu. Selanik'in öneminin sadece nüfusundan kaynaklandığını söylersek eksik bir tanımlama yapmış oluruz. Şehrin coğrafi konumu onun tarihteki kaderini de belirleyecek kadar kilit noktalar üzerindeydi çünkü. Selanik Vardar Nehri ağzının 16 km doğusunda

yer alır. Son derece önemli olan coğrafi konumu, dağlık Balkan yarımadasını boydan boya kesen yolların düğüm noktasında bulunması ve aynı zamanda bu yolları işlek deniz ulaşımına bağlayan güvenli bir liman olması elbette ki çevresindeki ulusların da sürekli gündemindeydi ve Osmanlı'nın çöküş yıllarında Selanik Yunanlı ve Bulgar akınlarına karşı neredeyse açık şehir haline gelmişti. Tanzimat Fermanından sonra ticaret ve kültür alanında yıldızlaşan şehir bir başka etkiye de çok açıktı bu nedenle. Balkan yarımadasını milliyetçilik duyguları kaplamıştı ve ayaklanmanın ayak sesleri artık uzaklarda değil çok yakındaydı.

Evet; Balkanlarda yaşayan kavimlerin tahrik ve propagandaları Selanik'in Türk varlığı için gerçek bir tehdit oluşturmaya başlamıştı. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra, Selanik taraflarına tahrikçiler göndererek Osmanlı Devleti aleyhinde çıkardığı isyanlar artık günlük birer olaydı. Yunanistan Selanik'i istiyordu ve Osmanlı devletinin aciz durumu bu isteği körüklüyordu. Şehrin ticari faaliyeti arttıkça şehirdeki yabancıların ve Avrupa devletlerine ait konsoloslukların sayısı da çoğalmaktaydı. 1856'da kurulan Osmanlı Bankası'nın ilk şubelerinden biri de Selanik'te açılmıştır. Bu bankanın aracılığıyla 1872'de hazine hisse senetleri çıkarıldığı zaman, bilhassa Selanik Vilayeti gelirleri karşılık gösterilmiştir. 1865'te ilk vilayetler kanunu çıkarılınca, Selanik Vilayeti, Selanik Sancağı ile Tirmala, Siroz, Drama Sancaklarına ayrılmıştır.

Tarihi Bir Rastlantı; Telgrafı Kabul Eden 2. Abdülhamit'in Sonunu Yine Selanik'ten Gelen Telgraflar Hazırladı

II. Abdülhamit devrinde Selanik, İmparatorluğun diğer yerlerine kıyasla, pek çok açıdan daha ciddi bir gelişme kaydetti. 1871'de Selanik'ten Vardar Vadisi boyunca demiryolu döşenmesine başlandı ve 1888'de bu hat Üsküp'e bağlandı. 1894'te de Manastır'a kadar uzatıldı. 1897-1903 yılları arasında yeni liman tesisleri yapıldı. 1885'te yapılan bir tahrirde Selanik Vilayeti'nin Siroz ve Drama Sancakları dahil genel nüfusu 1 milyona yaklaştı. Gelişen Selanik tarihin akışını değiştirecek bir başka cemiyete de ev sahipliği yapıyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti. Balkanlardaki milliyetçilik akımları Osmanlı için de geçerliydi. İstibdat dev-

rini yaşamakta olan Osmanlı'da hürriyeti ve meşrutiyeti hâkim kılmak arzusu ile kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenlerinin merkezi Selanik'ti. Bu cemiyet mensupları ordu içerisinde hızla çoğalıyordu ve bilhassa Kol Ağası Mustafa Kemal'in büyük hizmetleri dikkat çekiyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti Selanik Merkezi 24 Temmuz 1908'de II. Abdülhamit'e bir telgraf çekerek, Kanun-i Esasi'yi yürürlüğe koymasını istedi. Telgraflar birbirini kovaladı. Padişah üzerindeki baskı saat saat arttı. Sona yaklaşan yolu artık telgraf telleri çiziyordu. Abdülhamit'in hayata geçirdiği bu telgraf sistemi olmasaydı belki de bu haberleşme olmayacak ve Hareket Ordusu İstanbul'a gelerek Abdülhamit'in iktidarına son verme fırsatı bulamayacaktı. Tarihi bir rastlantıyla teknolojiye büyük bir kuşkuyla bakmış olan bir saltanatın sonunu yine teknoloji getirmişti.

Selanik bundan sonra da Balkan harplerinin sonuna kadar, Türk aydınlarının ve heyecanlı gençlerin belli başlı fikir merkezi oldu. 1910'da Genç Kalemler Mecmuası yayınlanmaya başladı. Bir sene sonra da Ziya Gökalp'in başında bulunduğu Yeni Felsefe Mecmuası ülkeye yeni fikirler, yeni bir zihniyet aşılama çalıştı. Selanik özellikle İttihat ve Terakki mensupları tarafından "Kâbe-i Hürriyet, Mehd-i Hürriyet" sayıldı.

Belki de yeni Türk devletinin kurulmasında bu kadar önemli bir rol oynayan Selanik'in ilk yitirilen topraklardan biri oluşu da o mavi gözlü komutanın her Rumeli türküsünü dinleyişinde nostalji yüklü düşüncelerle hüzünlenmesine neden olmuştur; kim bilebilir?

Makedonya... Balkan Harbi Ve Elveda Rumeli

Osmanlı'nın tarihteki serüvenini bitirmesine yakın yıllarda onca çözümsüz işin bir tanesi de Makedonya meselesiydi. Bu mesele 1897 Türk-Yunan Savaşından sonra, daha karışık bir hal aldı. Bu arada Bulgarların Selanik'e el atması sonucu şehir 1902-1903 yıllarında isyan ve ihtilaller merkezi haline geldi. Suikastlerin ardı ardına gelmesi Avrupa'nın da dikkatini çekti ve Osmanlı üzerinde her konuda hak iddia eden Avrupa ülkelerinin sofrasına Selanik gibi iştah açıcı bir yemek de konmuş oldu. Hasta adam artık can çekiyordu. 8 Ekim 1912... Birinci Balkan savaşı. Yüz binlerce insanı evlerinden, ocaklarından eden, büyük göçler, büyük hastalıklar, büyük kayıplar yaratan,

tarihe gömülmekte olan Osmanlı'nın son fırsatlarını da elinden alan bir büyük tarih dramı...

Osmanlı Devleti bu savaşa son derece hazırlıksız girdi. Üstelik karşısında bir değil tam dört devlet vardı. Yıllarca Osmanlı idaresinde yaşamış ama onun zayıflamasıyla artık kendisini yaşadığı toprakların hâkimi ilan eden dört devlet... Bulgarlar, Sırlar, Karadağlılar ve Yunanlılar... Mağlubiyeti sadece kader değil tarih de yazıyordu artık.

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı'nda Bulgarlara karşı Doğu Ordusu; Sırlara, Yunanlılara ve Karadağlılara karşı Batı Ordusu olmak üzere iki ordu oluşturdu. Savaş sırasında Osmanlı kuvvetlerinin en zayıf cephesi Yunan (Güney) Cephesiydi. Daha da dramatik bir durum olarak Yunanistan, Balkan İttifakı Devletleri içinde savaşa en son katılan devletti. Osmanlı Devleti, tüm Avrupa devletleri tarafından siyasi bir yalnızlığa mahkûm edilmesinin yanı sıra içinde bulunduğu elverişsiz koşullarla da savaşmak zorundaydı. Büyük imparatorluk yaşlı bir aslan gibi artık ormandaki tüm tilkilerin hedefiydi ve kurtuluşu ancak bir mucize yaratırdı. Mucize; rastlantı yahut tarihin bir cilvesi; Selanik doğumlu genç bir komutanın alnında yazılıydı.

Yunanlılar bir yandan Selanik'i ele geçirirken öte yandan Ege adalarından Bozcaada, Limni, Semendirek ve Taşoz Adalarını işgal etti. 550 yıl süren bir hakimiyetten sonrasında ise tarih, Anadolu'ya geri dönmek için yollara düşen, yakınlarını ve ailesini yitiren, acılarla boğuşan, çileler çeken, Balkan devletlerinin akıl almaz zulümlerine karşı koymaya çalışan Türklerin acıklı öykülerini yazmıştır sayfalarca.

Bu büyük kargaşada yaşanan bir trajikomik olayı da yazmak gerekir: Balkan harbi sırasında Selanik'te sürgün hayatı yaşayan Abdülhamit, şehrin tehlikeye düşmesi üzerine 1 Kasım 1912'de İstanbul'a nakledilir. Kendisine gazete verilmediği için Balkan Savaşından haberi olmayan eski padişah Balkan Anlaşmasına hayret eder. Bir zamanlar imparatorluğa hâkim olan büyük korku ustasını bekleyen ne tuhaf kader...

Balkan Savaşından Mağlubiyet Manzaraları, Her Savaş Bir Cinayettir Dedirten İnsanlık Dramları

Yunan Ordusu, Alasonya Dışkata, Kırkgeçit, Lazarat ve Yenice-Vardar muharebelerini kazanarak, Selanik'in anahtarını ele geçirmişti. Özellikle Yenice-Vardar mağlubiyetinden sonra, Türk birlikleri çözülmüş ve geri çekilme

harekâtı kısa sürede düzensizliğe dönüşmüştü. Bundan sonrası ise tam bir facia... Düzensiz ve paniğe kapılmış bir ordunun yaşadığı mağlubiyet faciası. Belki de Osmanlı'nın yıkılışının en simgesel anlatımı...

Savaş bölgesinden daha önce kaçan Türk halkından, çoğu kadın ve çocuk olmak üzere, yüzlerce insanın donmuş cesetleri, yollar üzerinde, hendeklerde yığılmış kalmıştı. Savaşın bir cinayet olduğunu binlerce kez yine yazıyordu tarihler. Ama mağlupların anlayacak hali yoktur; galiplerin de kulakları tıkalıdır. Panik içinde kaçan sadece sivil halk değildi. Asker de kaçıyordu. Ve kaçmak için engel tanımıyordu. Örneğin 8. kolordunun çözülmelerini önlemek havaya ateş açılmasını emreden komutan büyük bir yıkıma neden oldu. Kaçan askerler de ateş açınca karşılıklı ateş sağanağında ordu adeta kendi kendini vurdu. Üstelik buz gibi Rumeli kıyı, bataklık haline gelmiş tarlalar, sularla dolmuş hendeklerde çırpınanlar, ölü yığınları korkunç kelimesinin kapsamından çok daha fazlaydı. Mağlubiyet ulusun Rumeli kanadını bir salgın gibi yok etmeye başlamıştı. Sadece Yunanlılar değildi üstelik düşmanı oluşturan güçler, Sırlar ve Bulgarlar da ilerlemekteydi. Selanik her gün artan asker kaçağı ve göçmenlerle büyük bir kargaşa içindeydi. Vali ve bölge komutanları birbirini suçluyordu. Yiyecek sıkıntısı çoğalmıştı; panik kent haline gelen Selanik'te artık herkes kendi yazgısıyla baş başaydı.

Kasım 1912'de, Beyaz Kule'deki Ordu Müfettişliği binasında, Ustruma Kolordusu Komutanı'nın başkanlık ettiği bir askeri kurul toplandı. Şehrin ileri gelenlerinden seçilmiş bazı şahıslar da bu toplantıya çağırıldı. Valinin de katılımıyla mevcut durumu tartışılar. Bir karar tutanağı düzenledi. Bu tutanakta özetle şöyle deniyordu: "Her tarafı düşmanla çevrilmiş olan bu şehrin, tahrip edilmesini halk istememekte ve vilayetin de katılımıyla, şehrin savunulması imkânı kalmadığından, yalnız iç güvenlik için polis ve jandarma ve hastaları hastane kurullarıyla bırakarak şehrin boşaltılmasına, mevcut kuvvetlerle Langaza istikametine çekilmeye karar verilmiştir". Ustruma Kolordu Komutanı Mirliva Ali Nadir, Selanik Redif Tümen Komutanı Mirlive Muhittin, Menzil Genel Müfettişi Mirliva Hasan Tahsin, Selanik Genel Komutanı Mirliva Şefik... Osmanlı'nın değildi artık Selanik...

Bu sırada büyük avın peşindeki silahlı güçler de birbirini kollamaya başlamıştı. Yunan Ordusu Komutanlığı, Bulgarların Serez, Sırların Manastır doğrultusunda ilerlediklerini haber almıştı. Bulgarların, Yunan Ordusundan önce Selanik'e girmelerinden endişe eden Yunan Başkomutanlığı telaşlanmış, bundan dolayı, ordusuna kısa zamanda Selanik'i almasını emretmişti.

Teslim Ve Trajedi

Selanik'in teslimi ile ilgili görüşmeler 7 Kasım 1912'de başladı. Bu görüşmeler için, Selanik Merkez Komutanı Şefik Bey'in de içinde bulunduğu büyük devlet konsoloslarından kurulu bir heyet, Topçular'daki Yunan Komutanlık karargâhına gönderildi. Selanik'teki Türk kuvvetlerinin teslim olması kabul ediliyor, yalnız, kendi komutanlarının emrinde olmak üzere Karaburun'da yerleşmelerine izin verilmesi isteniyordu. Yunan Ordu Komutanlığınca, bu teklif reddedildi. Onlara göre, Türk Ordusu mensuplarına savaş esiri muamelesi yapılacak, ancak subayların kılıçlarını taşımalarına müsaade edilecekti. Ayrıca masrafı Osmanlı Devleti'ne ait olmak üzere, askerler, Yunan gemileriyle Anadolu kıyılarına nakledilebilecekti.

Ordunun morali bozulmuş, Selanik'teki Müslüman ve Musevi sakinlerinin cesareti de kırılmıştı. Bu konuda Berliner Tageblatt'ın muhabiri şunları yazıyordu: "Kalabalık asker ve kaçak kabileleri hazin, acınacak bir durumda şehre hücum ediyor, Türk Ordusu şehrin sokakları önünde düşmanı bekliyor, fakat erler arasında ancak birkaç subay bulunuyor. Büyük kısmı bırakıp gitmiş, lime lime elbiseler giymiş, tam bir moral çöküntüsü içinde bulunan kaçak askerlerin ardı arkası kesilmeyen geçişi, Napolyon'un Rusya bozgununu andırıyor, her tarafta cesetler ve at leşleri var. Dün elli kaçak, açlık ve soğuktan öldüler. Şehrin durumu pek yürekler acısı. Askerlerden başka Makedonya'dan kaçan elli bin muhacir, aileleriyle beraber sokaklara doluşmuşlar. İnsan bu sefalet kabilelerini seyrederken korkunç bir izlenim ediniyor."

Kaderin Bir Orduyu Ezen Çarkları: Teslim Şartları

Bu hazin anlaşmanın bütün maddelerini saymak olanaksız. Ama belli ki Yunanistan galibiyetin zafer çanlarını çalıyor; yüzyılların birikmiş öcünü alıyor... İşte bazı maddeler:

-Osmanlı askerlerinin silahları, kendileri tarafından toplanacak ve bir depoya konularak, Yunan Ordusunun sorumluluğu altında korunacaktır.

-Selanik şehri, barış anlaşması yapıncaya kadar Yunan Ordusuna teslim edilecektir.

- Gerek Tahsin Paşa, gerek kurmay heyeti, bütün Osmanlı askeri; tarafsız bir bölgede oturtulacaklardır. Ancak ailelerinin yanına dönmek istedikleri zaman, artık savaşa katılmamaya yemin etmek şartıyla, rahat bir şekilde yerlerine gönderileceklerdir.

-Karaburun silahları alınmış Osmanlı askerlerinin oturma yeri olacaktır.

-Mahalli adetlere, halkın dinlerine hürmet edilmesi için kesin emir verilecektir. Bütün dinlere mensup mahkemeler, görevlerine devam edecektir. Vs vs.

Fakat bu şartlardan çoğu kâğıt üzerinde kaldı. Özellikle Müslümanların ve Musevilerin ne canı ne de malı korundu. Yunan askerleri 9 Kasım 1912'de savaşmadan galip olarak Selanik'e girdiler. 470 yıllık Osmanlı hâkimiyetinden sonra ilk defa bir Yunan Ordusunun, tarihi Türk şehri olan Selanik'e gireceği duyulduktan sonra şehir, Rumlar ve diğer azınlıklar tarafından baştanbaşa Yunan bayraklarıyla donatıldı. Rum kızları balkonlarından şehre giren askerleri çiçekler atarak karşıladı. Bunlar arasında, Türklerin daima en sadık tebaaları olarak bildikleri Yahudilerden de yüzlercesi vardı. Kısa süre sonra Selanik'in teslim şartları unutuldu ve şehirde Türk katliamı başladı.

O günlerde yapılan taşkınlıklar galipler için bir yüz karası olmuştur. Kölnische Zeitung muhabiri şöyle yazıyor: "Selanik'teki Ayasofya Camii üzerinde hac yükseliyor yeniden. Yeni Fatihler hacı diktiler. Ama hani nerde Hristiyanlık ve insanlık belirtileri? Hac, merhametin sembolüdür ama Rumlar kanla lekelediler onu. Talan, katliam, ırza geçme, korkunç oranlara yükseldi. Çeteler civar köylerdeki Müslümanlara yapmadıklarını koymadılar. Çok sayıda muhacir açlıktan ya da süngüyle öldü. Osmanlı askerlerinden çoğu keza açlıktan öldü."

Selanik'te, düşmana teslim olan Türk askerinin toplamı 25.000 er, 1000 subaydı. Ayrıca 15.000 er de şehit olmuş veya firar etmişti. Cephane olarak da 70 top, top mermileri (denize döküldüğünden dolayı) sayılamamıştır,

30 makineli tüfek, 70.000 piyade tüfeği, 4.160.000 piyade tüfek mermisi ve 1200 kadar çeşitli hayvan düşmana teslim edildi. Bu kuvvetin düşmana teslim edilmesiyle Osmanlı Garp Ordusu, gücünden büyük bir kısmını kaybetmiş, Selanik'teki lojistik destek kurumlarından ve Makedonya'nın zengin kaynaklarından mahrum kalmıştır. Tarihi Türk şehri Selanik'in kurşun atılmadan düşmana teslim edilmesi, Türk Ordusunun şerefli geçmişine ve Türk tarihinin büyüklüğüne sürülen bir kara leke ve komutaya da kötü bir örnektir. Ama Türk tarihi mağlubiyetlerin ardından gelen şahlanışlarla da doludur. Osmanlı Devletinin çok zayıf düşmesinden kaynaklanan bu duruma, art arda gelen bu büyük kayıplara nihayet bir büyük komutanın son vermesi gibi. Churchill'in deyiimiyle fakir ordusuyla mucizeler yaratan ve o yöredeki çoğu insan gibi sarı saçlı, mavi gözlü bir Makedonyalının yangın yerine dönen ulus topraklarını küllerinden yeniden yaratması gibi. Tarihin sanki özür dilercesine Türk milletinin kaderine yazdığı Selanik doğumlu Mustafa Kemal Atatürk bu büyük yenilgilerin ve onur yıkıcı nice olayın unutulmasını zaferlerle sağlayacak; Selanik'e zaferle giren Yunan Ordusu; İzmir'den büyük bir yenilgi ile ayrılacaktı. İzmir'in dağlarında çiçekler açtığında belki de uzaklardaki Rumeli şehri Selanik Mustafa Kemal'i hatırlayacak; onun Askeri rüştiyeye doğru giden genç adımlarını bir kez daha yüreğinde duyacaktır.

Bizlere gelince; şimdi bir Rumeli türküsü çalındığında sanki o günleri yaşamış gibi tuhaf bir hüzün sarar içimizi. Yitip giden Makedonya mıdır ruhumuzu acıtan yoksa Selanik doğumlu o kahramanın çocukluk ve gençlik günlerini yani evini düşünürken hatırladığı o türküdeki sözler mi; ta kalbinde canlanan:

Çalın davulları çaydan aşaya (Aman)
Mezarımı kazın bre dostlar belden aşaya
Koyun sularımı kazan dolunca (Aman)
Aman ölüm zalim ölüm üç gün ara ver
Al başımdan bu sevdayı götür yare ver
Selanik içinde selam okunur (Aman)
Selamın sedası bre dostlar cana dokunur
Gelin olanlara kına yakılır (Aman)
Aman ölüm zalim ölüm üç gün ara ver
Al başımdan bu sevdayı götür yare ver

Yeniçeriler, 1576 - Melchior Lorichs

© Trustees of the British Museum

Busbecq'in Türk Mektupları

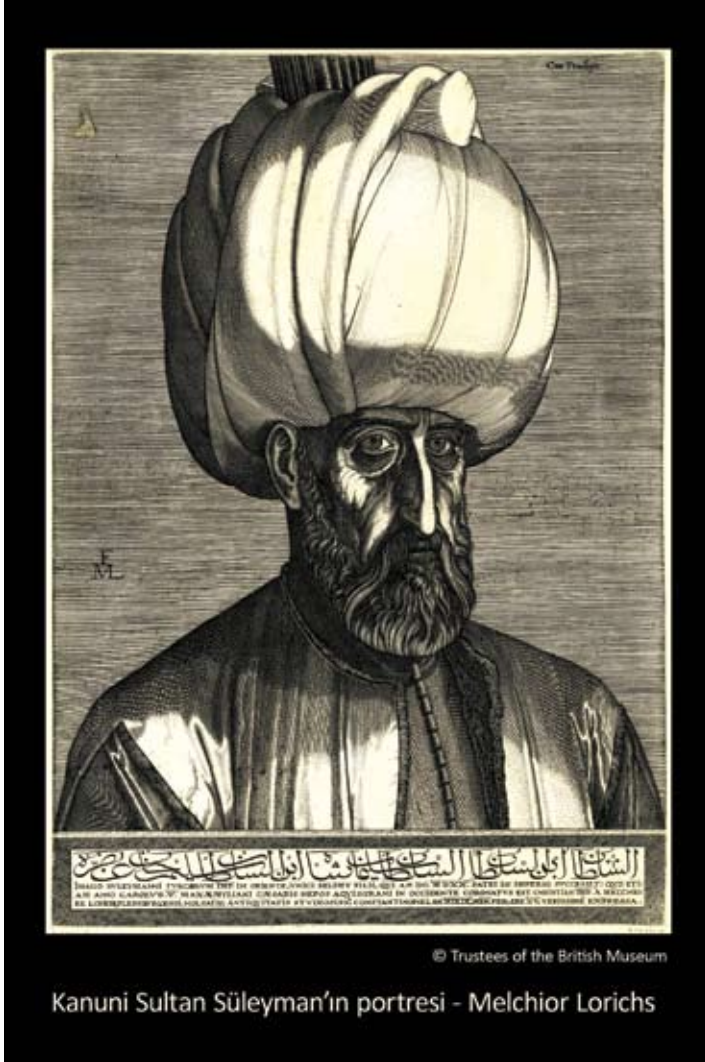
“...Tabiat burasını dünyanın payitahtı olmak için yaratmışa benziyor”

dediği İstanbul kuşkusuz Busbecq'i etkilemiştir. Öte yandan mektuplarında beğendikleri yanında beğenmediklerini de açıkça ifade eder. “Bundan daha güzel, daha iyi mevkide bir şehir tasavvur edilemez” diye yaptığı yorumun hemen arkasından “...nafile yere Türk şehirlerinde zarif ve güzel binalar aramayınız. Sokaklar da güzel değildir. O kadar dardırlar ki her türlü güzel manzaraya mani oluyorlar” demeyi de ihmal etmez.

Ogier Ghiselin de Busbecq'in portesi - Melchior Lorichs

© Trustees of the British Museum

Kanuni Sultan Süleyman'ın portresi - Melchior Lorichs

Yazı: Şule Gönülsüz

Türk sistemini kendi sistemimizle mukayese ettiğim zaman, istikbalin başımıza getireceği şeyleri düşünerek titriyorum. Bir ordu galip gelecek ve payidar olacak, diğeri de mahvolacaktır. Çünkü şüphesiz, ikisi de sağlam surette devam edemezler. Türklerin tarafında kuvvetli bir imparatorluğun bütün kaynakları mevcut; hiç sarsılmamış bir kuvvet var; harpte tecrübe ve tatbikat var; sefer görmüş askerler, zafer itiyatları, meşakkatlere tahammül kabiliyeti, vahdet, intizam disiplin, kanaatkârlık ve uyanıklık var. Bizim tarafta ise umumi fıkarcılık, hususi israf, sarsılmış kuvvet, bozulmuş maneviyat, tahammülsüzlük ve idmansızlık var.”

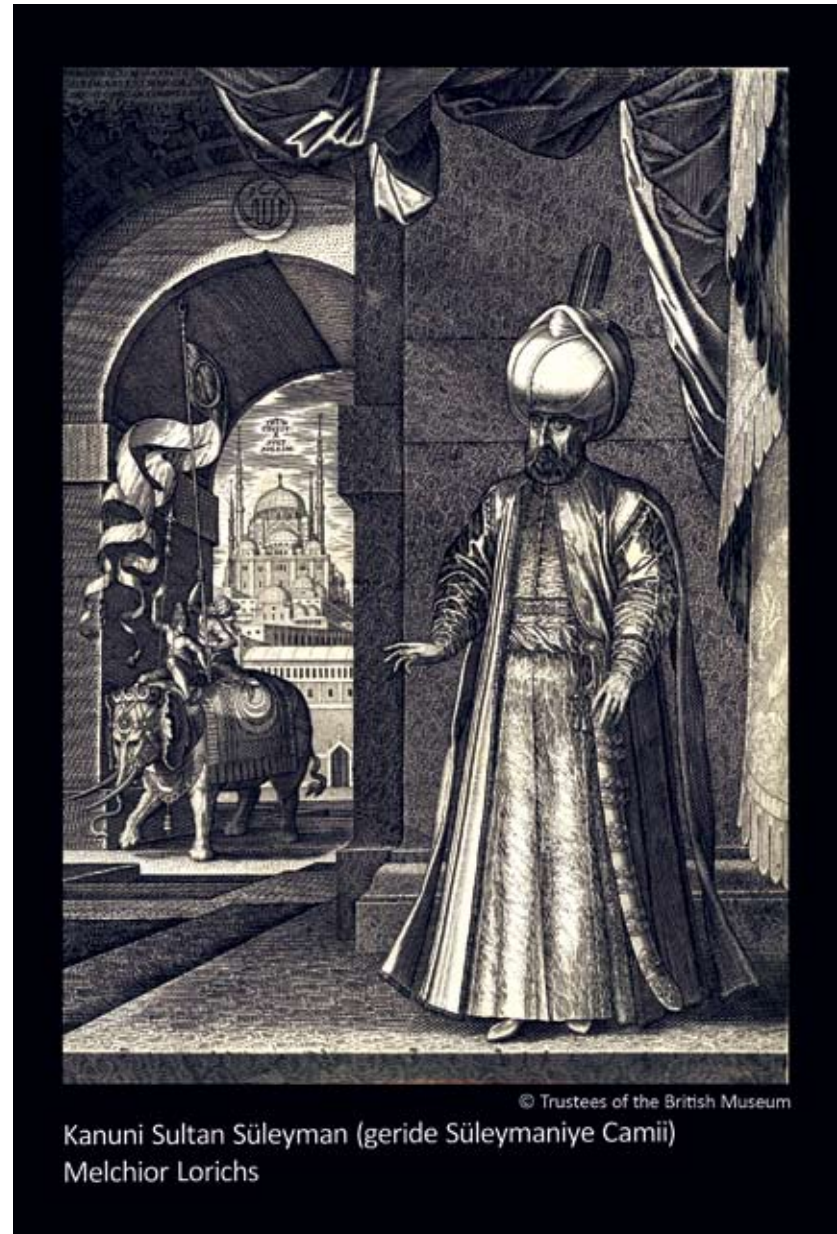
Bu sözler Avusturya Kralı Ferdinand'ın hizmetinde 1555-1562 yılları arasında Konstantiniye (İstanbul) sefiri olarak görev yapan Ogier Ghiselin de Busbecq'e ait. O dönemde Osmanlılar ve Habsburglular arasında devam eden bir savaş var, Kanuni Sultan Süleyman'ın artık genç değil ama kendisi de ordusu da çok güçlü.

Busbecq dünyanın iki büyük hanedanı arasındaki savaşı sonra erdirecek bir barışı sağlamak amacıyla İstanbul'a gönderilir. O sırada Kanuni Sultan Süleyman İran seferinden dönüş yolundadır, Amasya'da otağ kurmuştur. Sultan onu Amasya'ya çağırır, ilk kez huzura burada kabul edilir. Busbecq sultanı ancak altı aylık bir ateşkes imzalamaya razı eder. 1562'de İstanbul'dan ikinci kez ayrıldığında ise Osmanlı Devleti ve Avusturya arasında

sekiz yıl süreyle bir antlaşma imzalanmasını sağlar. Ünü sadece iyi bir diplomat olmasından kaynaklanmaz. Osmanlı topraklarına gidişini, orada kaldığı sürece ve dönüşte yaşadıklarını, gözlemlerini ve duyduklarını dört uzun mektup halinde arkadaşı, Macar asıllı diplomat Nicholas Michault'ya yazmıştır. Bu mektuplar daha sonra yayınlanmış, çeşitli Avrupa dillerine çevrilmiş, çağlar boyunca elçiler, seyyahlar, araştırmacılar ve tarihçiler için önemli bir kaynak olmuştur.

Mektuplardan ilki Itinera Constantinopolitanum et Amasianum et de re militari contra Turcos instituenda consilium (İstanbul ve Amasya Seyahatnamesi ve Askeri İşlerde Türklere Karşı Alınacak Önlemlerle İlgili Öneriler) adıyla 1581'de Antwerp'te Latince yayınlandı. Dört mektup birlikte ilk kez 1589'da Paris'te basıldı. Kitabın İngilizce çevirileri Turkish Letters (Türk Mektupları) başlığını taşır. Türkiye'de ilk kez Hüseyin Cahit Yalçın tarafından çevrilerek 1939'da Remzi Kıtapevi tarafından yayınlanan Busbecq'in mektuplarını dönem dönem başka yayınevleri de bastı. En son çevirilerden birini Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2005'te piyasaya sürdü.

Bu kitapta Busbecq'in mektupları ilk kez Danimarkalı ressam ve oymabaskı ustası Melchior Lorichs'in o dönemde çizdiği resimler eşliğinde Türk okuyuculara ulaştı. Lorichs'in Busbecq'in heyetinde İstanbul'a geldiği, burada dört buçuk yıl kaldığı bilinmektedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın iki resmi dışında

Kanuni Sultan Süleyman (geride Süleymaniye Camii)
Melchior Lorichs

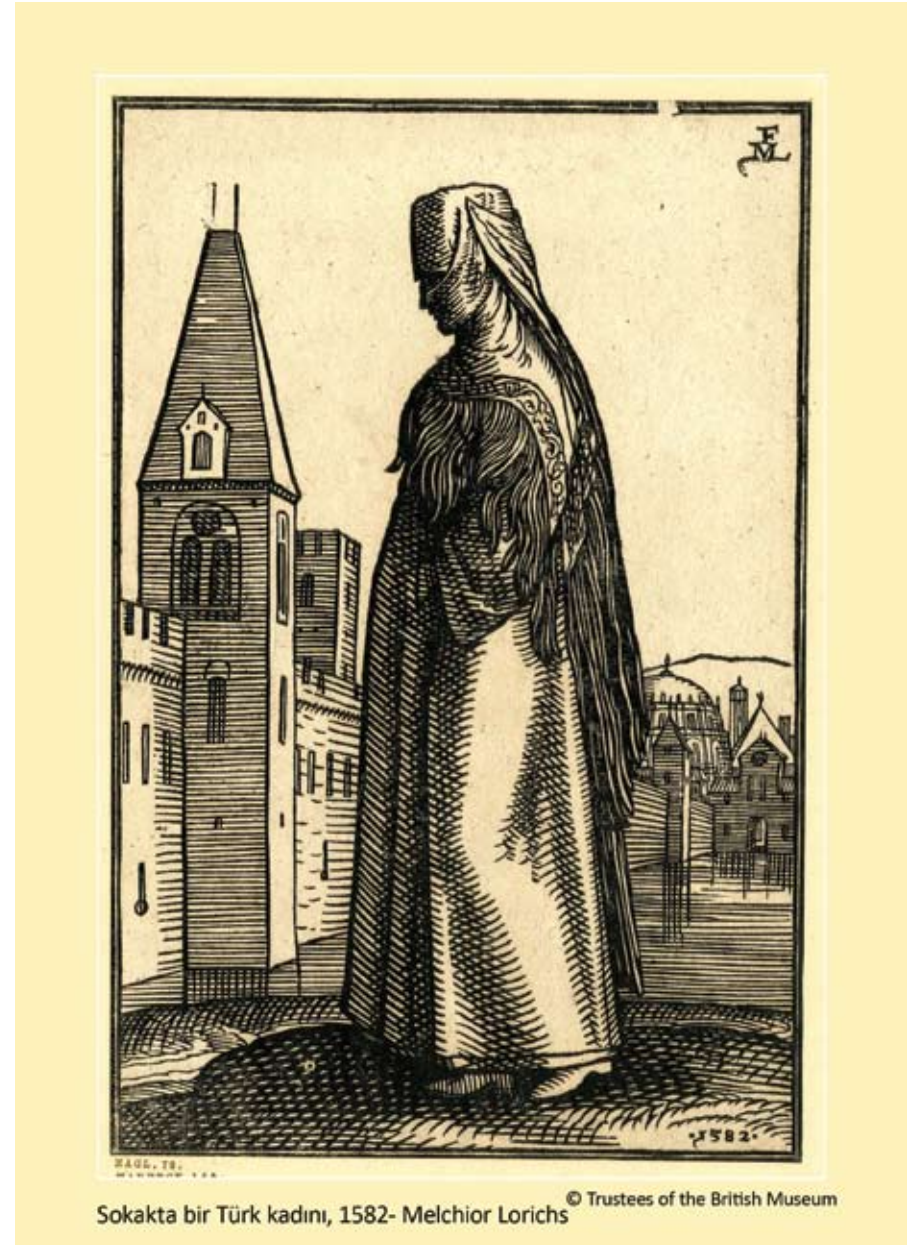
birçok sefirin, resmi görevlilerin, yeniçerilerin portrelerini yapan Lorichs, Türklerin yaşantısını, çeşitli yapıları, giysi ve geleneklerini betimleyen çok sayıda detaylı resim çizmiştir.

Busbecq'in mektupları hem seyahatname hem de sefaretname özellikleri taşır. Bir seyyah gibi gezip gördüğü yerleri, başına gelen olayları, kılık-kıyafet, yeme-içme, adetler, dini inanışlar üzerine gözlemlerini ve daha pek çok şeyi anlatır. Sefaretname gibi de bir sefir olarak diplomatik ilişkilerini, Osmanlıların siyasi, askeri ve sosyal yaşamı, güncel siyasi olayları, Sultan Süleyman'ın oğulları, akıbetleri ve daha başka birçok konudan bahseder. Öte yandan bunlar bir dost yazılmış mektuplar olduğu için samimidir, dürüsttür. Busbecq'in duygu ve düşüncelerini de yansıttığından hem kendisini hem de dönemin ruhunu daha iyi anlamamıza olanak sağlar. Gezip gördüğü yerlerde dil, tarih, botanik, zooloji üzerine araştırmalar da yapan Busbecq, aynı zamanda Ankara'daki Augustus Tapınağı'nı, Ankara keşisini, leylak ve bir yüzyıl sonra "Tulipmania"yı doğuracak laleyi de Avrupa'ya tanıtan ilk kişidir.

Flaman asıllı soylu bir aileye mensup olan Ogier Ghiselin de Busbecq 1522'de Comines'de (bugün Fransa ile Belçika sınırı arasındadır) dünyaya geldi. Busbecq senyörü George Ghislain'in gayrimeşru çocuğuydu, babası onu 27 yaşındayken yasal olarak tanıdı. Louvain, Paris, Venedik ve Padua'daki üniversitelerde eğitim gördü. Klasik diller ve Eski Çağ tarihinde kendini geliştirdi, yedi dil biliyordu. 1552'de Kutsal-Roma Cermen İmparatoru Şarlken'in (V. Karl) kardeşi Ferdinand'ın hizmetine girdi. İki yıl sonra Kraliçe Mary ile İspanya kralı II. Philip'in evlenme törenine katılmak üzere İngiltere'ye gönderildi. Oradan döner dönmez de Viyana'ya çağrıldı ve 12 gün içinde hazırlanıp İstanbul'a yola çıkması emredildi.

Sırasıyla Macaristan, Estergon, Buda'dan geçen Busbecq, yolculuğunu hızlandırmak için Tuna'da tekneyle nehir yolculuğu yaparak Belgrad'a ulaşır. Semendire'den geçer, Niş'te bir kervansarayda kalır ve mektubunda kaldığı hanlar ve kervansaraylar hakkında şunları söyler: "Bazen bir Türk hanında kaldım. Bunlar daha geniş ve ayrı ayrı yatak odaları ile cidden büyük binalardır. Hanlar, Hristiyan, Yahudi, zengin, fakir hiç kimseyi reddetmezler. Kapı herkese aynı surette açıktır. Paşalar ve sancak beyleri seyahat ettikleri zaman buralara inerler. Sanki bir kral sarayı imiş gibi ben buralarda daima resmi kabuller yaptım. Hanlara inenlere yemek vermek adettir. Yemek zamanı geldiğinde bir hizmetçi kocaman bir tahta tepsi ile ortaya çıkar. Tepsinin ortasında bir sahan vardır. Sahanın içinde etli bulgur bulunur. Sahanın etrafına ekmekler dizilirdi. Bazen de bir parça bal gümesi vardır" (s.29-30) Sofya ve Filibe'den sonra Edirne'ye varır. Burada pek çok çiçek görür, elbette en çekici olanı hayatında ilk kez gördüğü laledir. Çorlu ve Silivri üzerinden sonunda İstanbul'a ulaşır, tarih 20 Ocak 1555'tir. Mektubunda İstanbul gözlemlerine başlamadan önce sayfalarca Şehzade Mustafa'nın hazin sonunu anlatır.

"...Tabiat burasını dünyanın payitahtı olmak için yaratmışa benziyor" (s.52) dediği İstanbul kuşkusuz Busbecq'i etkilemiştir. Öte yandan mektuplarında beğendikleri yanında beğenmediklerini de açıkça ifade eder. "Bundan daha güzel, daha iyi mevkide bir şehir tasavvur edilemez" diye yaptığı yorumun hemen arkasından "...nafile yere Türk şehirlerinde zarif ve güzel binalar aramayınız. Sokaklar da güzel değildir. O kadar dardır ki her türlü güzel manzaraya mani oluyorlar" (s.55) demeyi de ihmal etmez. Bugüne bakacak olursak yüzyıllar sonra çok fazla şeyin değişmemiş olması

düşündürücüdür. Busbecq sadece gördüğü ve duyduğu şeylerle yetinmeyip nedenini niçinini araştıran biridir. Daha Buda'dayken, ilk kez Yeniçeriler ile karşılaştığında, onların (Türklerin) neden kötü binalarda oturdukları konusunda şunları söylemiştir: "Mamañh Türklerin bina hususunda, her türlü debdebe ve tantanadan müctenip bulunmaları pek dikkat edilecek bir haldi. Bu gibi şeylere ehemmiyet vermek onların fikrinde bir gurur ve azamet nişanesidir. Bu dünyada ebediyet aranıyormuş gibi gelir onlara. Bir yolcu bir hanı ne gözle görürse onlar da evlerine aynı nazarla bakarlar." (s.21)

Busbecq ilk mektubunda İstanbul'un anıtları, gördüğü yabani hayvanlar (leopar, vaşak, aslan, panter) ile "O kadar büyük ve kesif sürüler halinde seyahat ederler ki bazen el ile tutulmaları bile mümkündür" (s.53) dediği balıklardan bahseder. Sultan'ın emriyle Amasya'ya gidişini, geçtiği yerleri ayrıntılarıyla anlatır. Tarihe meraklı olduğundan yolda gördüğü kitabeler, Yunan ve Roma paraları, Antik Çağa ait anıtlar ilgisini çeker,

bunlar hakkında etraftan bilgi toplamaya çalışır. On dokuzuncu konaklama yeri olan Ankara'da Augustus Tapınağı duvarlarında yer alan kitabenin okunabildiği kadarını adamlarına kaydettirir. İstanbul'dan ayrıldıktan bir ay sonra Amasya'ya ulaşan Busbecq, Sultan Süleyman'ın huzuruna nasıl kabul edildiğini anlatır. Oradaki karşılama, kıyafetler, İranlılara verilen ziyafet ve genel olarak sultanın otağındaki hava onu etkilemiş olmalı. Bu bölümün sonunda soyluluğa göre değil de yetenek ve çalışmayla elde edilen başarı üzerine uzun bir yorum yapar: "Bu koca mecliste hiçbir adam yoktur ki, haiz olduğu mevkii ve rütbeyi kendi şahsi liyakat ve cesaretine borçlu bulunmasın. Hiç kimse sırf filanın neslinden gelmiş olmak dolayısıyla diğerlerinden mümtaz bir mevkie çıkmaz. Her adama uhdesindeki vazife memuriyete göre hürmet edilir." "...Namussuz, tembel ve atıl olanlar hiçbir zaman yükselmezler, ehemmiyetsiz ve hakir bir halde kalırlar. Türklerin neye teşebbüs ederlerse muvaffak olmalarının hakim bir ırk haline gelmelerinin ve her gün hükümetlerinin hudutlarının genişletmekteki hikmeti bundadır. Bizim tatbik ettiğimiz hükümler ise bütün bütün başkadır. Bizde liyakat ve iktidara yer ayrılmamıştır. Bizde her şey doğuşa bağlıdır. Yüksek mevkilere çağrılacak adamların kimin neslinden geldiklerine bakılır." (s.81-83)

© Trustees of the British Museum
At üzerinde bir Osmanlı (arkada şehir surları) - Melchior Lorichs, 1582

Amasya'dan ayrılınca, geliş yolundaki yerlerden geçerek İstanbul'a dönen Busbecq ve heyeti iki hafta sonra Viyana'ya gitmek üzere yola çıkar. Hastalıklarla da mücadele ederek zorlu bir yolculuktan sonra Viyana'ya varırlar. Buradan itibaren Busbecq'in ikinci mektubu başlar.

Birkaç ay sonra Busbecq bu kez kralın mektubunu sultana götürmek üzere yeniden İstanbul yollarına düştü. Ocak 1556'da ikinci kez İstanbul'daydı. Ancak bu kez pek dostane karşılanmayacak, Çemberlitaş yanındaki Elçi Hanı'nda aylarca yarı hapis hayatı yaşayacaktı. İkinci mektup ilkine göre çok kısadır, Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinin

ardından Osmanlı sarayında dönen dolaplardan ve Sultan Süleyman'ın Hürrem'den (Roxolana) olan dört çocuğundan bahseder.

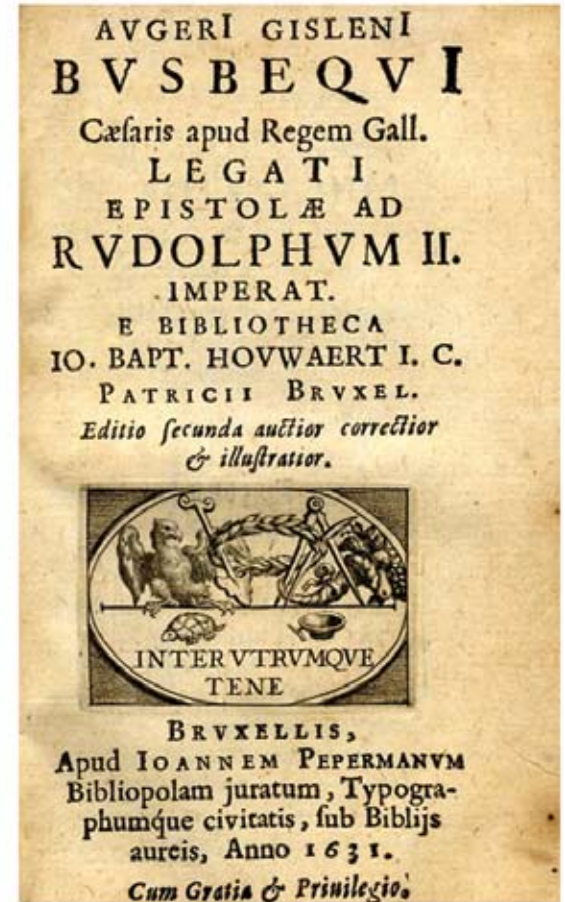
Busbecq'in üçüncü mektubunun tarihi 1 Haziran 1560, bir önceki mektupla arasında neredeyse dört yıllık bir zaman var. Bu mektubun başında birlikte geldiği ve daha önceki mektuplarında anlattığı arkadaşlarının İstanbul'dan ayrıldığını söyler, oysa ikinci mektubunda hiç arkadaşlarından bahsetmediği için arada kayıp mektuplar olduğu düşünülebilir. Zaten bu kadar uzun ve ayrıntılı mektup yazabilen birinin dört mektup dışında bir şey yazmamış olması pek mümkün değildir. Diğer mektupları, belki tuttuğu günce veya araştırma notları ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır.

Sultan Süleyman kış aylarını genelde Edirne'deki sarayda geçirirdi, burada daha rahat ava çıkabiliyordu. Mütareke görüşmeleri için Rüstem Paşa Busbecq'i ocak ayında Edirne'ye çağırttı. Üç ay sonunda yedi ay süreli bir mütareke yapıldı ve Busbecq İstanbul'a gönderildi. Masraflarını kendi karşılamak üzere bir eve taşınmasına izin verildi. Burada hizmetkârlarıyla birlikte kalırken

Busbecq'in Mektuplarının Latince baskısı, Frankfurt Main, 1595

çeşitli zamanlarda satın aldığı hayvanlardan (tilki, ayı, vaşak, sansar, keklik, geyik, at, deve vs.) uzun uzadıya bahseder. Türklerin hayvan sevgisi ve merhamet duygusunu da örneklerle anlatır. Altı tane dişi devesi olan Busbecq, develer üzerine gözlemlerini anlatırken sultanın sefere çıkarken beraberinde getirdikleri, sefer sırasında beslenme ve savaş taktikleri üzerine verdiği bilgiler çok ilgi çekicidir: "Sultan bir sefere çıktığı zaman, yanında 40 bin kadar deve bulundurur. Hemen bir bu kadar da yük taşıyacak katır vardır. ...Develer ve katırlar çadır, silah, harp makineleri ve her türlü levazım taşımak için kullanılmaktadır. ...Ordu düşmana karşı yürüdüğü müddetçe, beraber taşıdığı yiyeceklere el sürmekten gayet müçtenip davranır. Bunları avdet seyahatine saklarlar. Çekilmek vakti gelip de düşmanı harap bir halde bıraktığı yerlerden geçmeğe mecbur olacaklarını düşünürler. Zaten o kadar kalaba-

Busbecq'in Mektuplarının Latince baskısı, Berlin, 1631

lık bir ordunun ve birçok nakliye hayvanlarının bir yerden geçmesi de artık orada işe yarayacak bir şey bırakmaz. İşte o zaman, sultanın yanında götürdüğü erzak denklere açılır. Ancak açlıktan ölmemeğe kifayet edecek derecede bir gıda her gün tartılarak yeniçerilere ve onlara merbut askerlere tevzi olunur. ...Bu levazım kendilerini güneşten ve yağmurdan muhafaza edecek ve çadır makamında kullanılacak küçük bir bez parçası ile birkaç çamaşırdan, yataktan, birkaç torba unla bir kutu tereyağından, biraz baharattan ve tuzdan terekküp eder. İşte aç kaldıkları zaman bu ihtiyat erzaka müracaatla hayatlarını idameye muvaffak olurlar. Birkaç kaşık un alarak onu su ile karıştırırlar, içine biraz yağ ilave ederler, tuz ve bahar eklerler. Bu ateşte kaynayınca koca bir kâseyi dolduracak kadar kabarır. Miktarına göre, günde bir iki defa bu yemekten yerler, hiç ekmek istemezler. ...İşte bu suretle, bir ay, hatta icap

© Victoria and Albert Museum

ederse, daha ziyade müddet yaşayabiliyorlar.” (s.139-141)

Busbecq üçüncü mektubunda ayrıca Türk kadınları, hamam geleneği, Türklerin din anlayışı, gündelik yaşam, okçuluk gibi çeşitli sosyal konular ile Şehzade Beyazıd'ın firarı gibi siyasi gelişmelerden de bahsetmiştir. Dördüncü mektubunu İstanbul dönüşü Frankfurt'ta yazmıştır, tarih 16 Aralık 1562. Haçlı donanmasının yenilgisiyle sonuçlanan Mayıs 1560'taki Cerbe Deniz Savaşı'nı ve sonrasında İstanbul'a esirlerin getirilişini anlatır. O anı “Biz Hristiyanlar için ne kadar felaketli ve acıklı bir manzara ise Türkler için de o kadar neşeli bir manzara” (s.227) diye tanımlar. Esirlere yaptığı yardımlar, sultanın yaşlandıkça nasıl sofulaştığı, vebadan kaçmak için Büyükağa'ya gidişi ve buradaki huzurlu günlerinden de bahseder. Busbecq'e göre Rüstem Paşa “her zaman ters ve anif (sert, kaba)”, ondan sonra veziri azam olan (Semiz) Ali Paşa ise “barbar Türkler arasında tesadüf ettiği gerçekten medeni yegâne insan”dı. (s.245) Dördüncü mek-

Bu koca mecliste hiçbir adam yoktur ki, haiz olduğu mevkii ve rütbeyi kendi şahsi liyakat ve cesaretine borçlu bulunmasın. Hiç kimse sırf filanın neslinden gelmiş olmak dolayısıyla diğerlerinden mümtaz bir mevkie çıkamaz. Her adama uhdesindeki vazife memuriyete göre hürmet edilir.” . . . Namussuz, tembel ve atıl olanlar hiçbir zaman yükselmezler, ehemmiyetsiz ve hakir bir halde kalırlar. Türklerin neye teşebbüs ederlerse muvaffak olmalarının hakim bir ırk haline gelmelerinin ve her gün hükümetlerinin hudutlarının genişletmekteki hikmeti bundadır. Bizim tatbik ettiğimiz hükümler ise bütün bütün başkadır. Bizde liyakat ve iktidara yer ayrılmamıştır. Bizde her şey doğuşa bağlıdır. Yüksek mevkilere çağrılacak adamların kimin neslinden geldiklerine bakılır.

tubunda iki paşanın ahlak ve zihniyetleri arasındaki farklar, Fransız sefirinin yaptığı iyilik, Kırım'daki bir kabile hakkında duydukları, bir dervişin kerametleri gibi birbirinden alakasız birçok konudan sonra Şehzade Beyazıd'ın ölümü ve müzakerelerin sonunu anlatır. “Sekiz senelik memuriyetimin semeresi olarak sekiz senelik bir mütareke temin etmiştim” diyen (s.287) Busbecq, artık İstanbul'dan ayrılmak üzeredir. Yanında iyi cins atlar götürmeyi planlar, Ali Paşa da iki tane kendisine hediye etmiştir. Ağustos 1562'de atlar, develer, egzotik bazı hayvanlar, kitaplar, 240 cildini daha sonra Viyana İmparatorluk Kütüphanesi'ne gönderdiği “bir gemi dolusu” elyazması, Yunan ve Roma paraları, halılar, kumaşlar, zırhlar, koşum takımları ve başka şeylerle yola çıkar.

Ogier Ghiselin de Busbecq Türkiye'den ayrıldıktan sonra 30 yıl daha Avusturya monarşisinin hizmetinde çeşitli görevlerde çalışmaya devam etti. İstanbul'dan dönerken arkadaşı Michault'ya yazdığı son mektupta “...ben kendimi şiire edebiyata vererek köyde bir köşkte hakiki birkaç dost arasında yaşamayı tercih ederim. Bu dünyada arzu edilecek bir hayat varsa o da budur” (s.295) demişti. Yetmiş bir yaşına geldiğinde bu dileğini gerçekleştirmek ve emekliliğini doğduğu yerde geçirmek üzere Paris'ten yola çıkmıştı. Ne yazık ki Rouen yakınlarında radikal Katoliklerin saldırısına uğradı ve birkaç gün sonra, 28 Ekim 1592'de yaşamını yitirdi.

Busbecq, Türk Mektupları, Çev. Hüseyin Cahit Yalçın, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1939. (s.141-142). Bu yazıdaki diğer alıntılar da aynı kitaptan alınmıştır.